

Lapsendamise ja hooldusperre paigutamise järgne seiresüsteem

2020

Uuringu tellis ja rahastas Sotsiaalkindlustusamet

Autorid:

Merlin Nuiamäe

Meeli Murasov

Märt Masso

Käesoleva töö valmimisse on andnud olulise panuse ka:

Reet Rääk, Külli Õiglane, Anne Randväli, Aleksandr Michelson, Ingel Kadarik

Poliitikauuringute Keskus Praxis on Eesti esimene sõltumatu, mittetulunduslik mõttekeskus, mille eesmärk on toetada analüüsile, uuringutele ja osalusdemokraatia põhimõtetele rajatud poliitika kujundamise protsessi.

praxis | mõttekoda

Poliitikauuringute Keskus Praxis

Tartu mnt 50, V korrus

10115 Tallinn

tel 640 8000

Väljaande autoriõigus kuulub Poliitikauuringute Keskusele Praxis. Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Nuiamäe, M., Murasov, M., Masso, M., 2020. Lapsendamise ja hooldusperre paigutamise järgne seiresüsteem. Poliitikauuringute Keskus Praxis; ISBN 978-9949-662-26-5 (pdf)

Sisukord

Töös kasutatud lühendid	5
1. Sissejuhatus	6
1.1. Asendus- ja järelhooldus Eestis	6
1.1.1. Lapsendamise ning hoolduspereks saamise protsess Eestis	8
1.1.2. Tugiorganisatsioonid ja toetavad tegevused	10
1.1.3. Hooldus- ja lapsendajaperede seiramine ning selle olulisus ja kitsaskohad Eestis	10
2. Kirjanduse ülevaade	13
2.1.1. Tegurid, mis võivad põhjustada lapsendaja- või hooldusperedes probleeme ..	13
2.1.2. Perede vajadus toetuse ja tugiteenuste järele	14
2.1.3. Kokkuvõte.....	16
3. Välisriikide kogemuse analüüs.....	17
3.1.1. Inglismaa	17
3.1.2. Soome	26
3.1.3. Holland	29
4. Lapsendaja- ja hooldusperede ning nende tugisüsteemi intervjuud.....	38
4.1. Metoodika	38
4.2. Lapsendaja- ja hoolduspered	38
4.2.1. Lapsendamisele või hoolduspereks saamisele eelnev protsess	38
4.2.2. Lapse perre tulek ja kohanemisperiood.....	39
4.2.3. Elu pärast lapsendamist või hoolduspereks saamist	40
4.2.4. Muudatusettepanekud ja seiresüsteem	42
4.3. Tugiorganisatsioonid	42
4.3.1. Kokkupuuted ja kogemused peredega	42
4.3.2. Perede ootused ja vajadused	42
4.3.3. Kitsaskohad perede vajaduste rahuldamisel	43
4.3.4. Muudatusettepanekud ja seiresüsteem	44
4.4. Sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad.....	45
4.4.1. Kokkupuuted ja kogemused peredega	45
4.4.2. Perede ootused ja vajadused	45
4.4.3. Muudatusettepanekud ja seiresüsteem	47
4.5. Kokkuvõte	47
5. Seiresüsteem	51
5.1. Seiresüsteemi lähtekohad	51
5.2. Seiresüsteemi osapooled ja nende rollid	52
5.2.1. Kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja.....	52
5.2.2. Tugispetsialist.....	53
5.2.3. SKA	54
5.2.4. Laps ja pere	55
5.3. Seiresüsteemi protsess	56

5.3.1.	Ettevalmistus enne lapse perre jõudmist	56
5.3.2.	Laps on jõudnud perre	58
5.4.	Seiresüsteemi tööriistad kodukülastustel	62
5.4.1.	KOV lastekaitsetöötaja kodukülastuse meelespea	62
5.4.2.	Iga-aastane üleriigiline uuring	66
5.5.	Kokkuvõte	67
6.	Kokkuvõte ja soovitused.....	69
7.	Kasutatud kirjandus.....	72
8.	LISA Intervjuude metoodika	74
	I Intervjuud lapsendaja- ja hooldusperedega	75
	II Intervjuud lapsendaja- ja hooldusperesid toetavate organisatsioonidega	78
	III Intervjuud kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajate ja sotsiaaltöötajatega.....	81

Töös kasutatud lühendid

HEA plaan	lapse heaolu arengu plaan
KOV	kohalik omavalitsus
PRIDE koolitus	Pädevuspõhine koolitusprogramm hoolduspere vanemaks, eestkostjaks või lapsendajaks soovijale. Nimetus on lühend inglisekeelsetest sõnadest: P– <i>parents</i> /vanemad, R– <i>resource</i> /ressurss, I– <i>information</i> /informatsioon, D– <i>development</i> /areng, E– <i>education</i> /haridus, koolitus.
SKA	Sotsiaalkindlustusamet
STAR	sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister
TAI	Tervise arengu instituut

1. Sissejuhatus

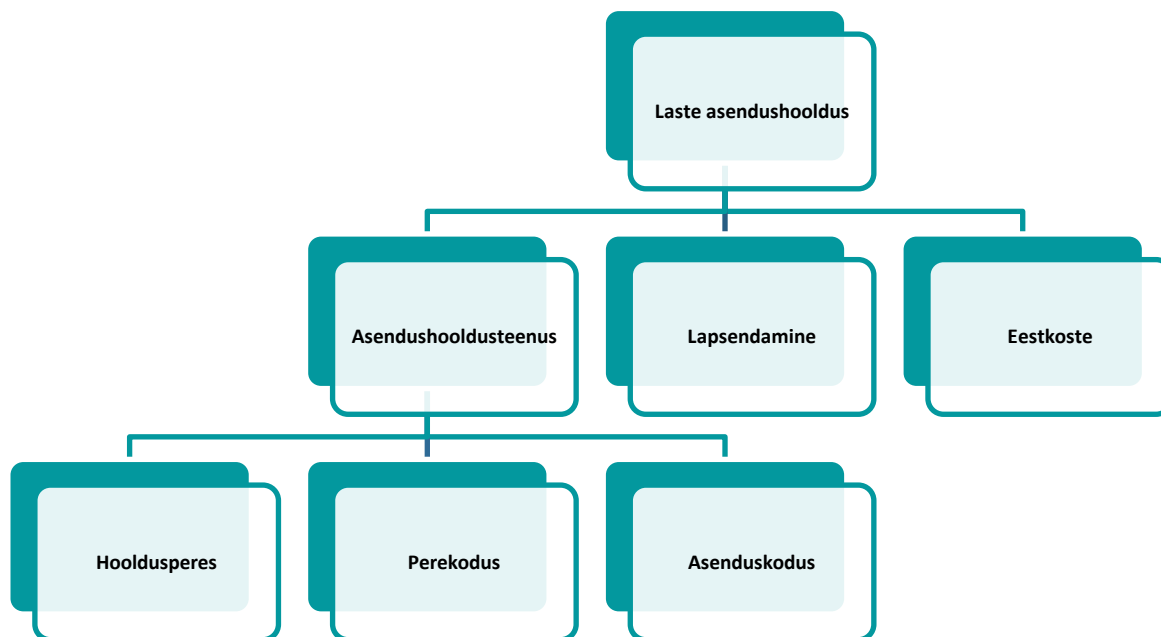
Käesoleva töö eesmärgiks on kaardistada lapsendaja- ja hooldusperede probleemid ja tugivajadus ning töötada välja lapsendamise ja lapse hooldusperre paigutamise järgne seiresüsteem pere vajaduste väljaselgitamiseks.

1.1. Asendus- ja järelhooldus Eestis

Olukorras, kus lapsevanemad ei suuda oma lapsele pakkuda turvalist, hoolivat ning stabiilset elukeskkonda, on riigi kohustus tagada lapsele asendushooldus väljaspool tema enda perekeskkonda. Kõige üldisemas tähenduses mõistetakse asendushooldusena lapse eest hoolitsemist väljaspool tema sünniperekonda kas lühi- või pikaajaliselt. Eestis on asendushoolduse vormideks lapsendamine, eestkoste ja asendushooldusteenus (hooldusperes, perekodus ja asenduskodus)(vt JOONIS 1)(Sotsiaalministeerium, 2018). Eestis reguleerib asendushoolduse erinevaid vorme sotsiaalhoolekande seadus ning lapsendamist perekonnaseadus. Sotsiaalhoolekande seaduse §45 järgi on asendushooldusteenus kohaliku omavalitsuse üksuste korraldatav sotsiaalteenus, mille eesmärk on pika- või lühiajaliselt lapse heaolu ja õiguste tagamine, lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste elutingimuste võimaldamine, lapsele turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena (RT I, 30.12.2015, 5).

SKA võttis lapsendamise korraldamise maavalitsustelt üle aastal 2017. Selle aja jooksul on SKA-le esitatud uude perre lapsendamise sooviavaldusi nelja aasta jooksul kumulatiivselt 160; peresiseseid lapsendamiste avaldusi on esitatud kumulatiivselt nelja aasta jooksul 201 (Sotsiaalkindlustusamet, 2020). Nelja aasta jooksul on ühtlasi uude perre lapsendatud 89 last (Sotsiaalkindlustusamet, 2020). Hooldusperede hindamisega tegeleb SKA alates 2018. aastast ning selle aja jooksul on esitatud hoolduspereks saamise sooviavaldusi kumulatiivselt 173 ning hooldusperre on läinud viimase kolme aasta jooksul 95 last (Sotsiaalkindlustusamet, 2020).

JOONIS 1. Asendushoolduse süsteem Eestis

Allikas: Autori koostatud

Asendushoolduse valdkonna arendamisel on Eestis riiklikul tasandil enim tegeletud asenduskoduteenuse ehk tavamõistes lastekodude ümberkujundamisega. Nõukogude perioodist päritud laste hoolekandeesutuste korraldus, kus lapsi suunati vanuse alusel ühest lastekodust teise ning puudega lapsed elasid ühiskonnast eraldatuna erilastekodudes, on viimaste kümnendite jooksul asendunud segatüüpi asutustega, kus elavad koos eri vanuses ning võimalusel ka puudega ja erivajadustega lapsed. Enamik endisi suuri lastekodusid on tänaseks likvideeritud ning reorganiseeritud väiksemateks peremajadena toimivateks teenuseüksusteks, kus lapsed elavad suurte koosluste asemel väiksemate peredena. Osa teenusepakkujaid osutab perekoduteenust nn perevanema põhimõttel, kus laste eest hoolitseb püsivalt üks „vanem”, kes elab lastega ka ööpäevaringselt koos. Enamikes, sh peremajadena tegutsevates asenduskodudes on säilinud siiski vahetustega töötavate kasvatajatega töökorraldus (Sotsiaalministeerium, 2014, lk 5).

2014. aastal valminud vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitikasoovituste roheline raamat seab asendushoolduse strateegilisteks eesmärkideks perepõhise asendushoolduse osakaalu suurenemise, asendushoolduse kvaliteedi paranemise, tõhusama asendushoolduselt elluastumise ettevalmistuse ning järelhoolduse arendamise (Sotsiaalministeerium, 2014). ÜRO laste asendushoolduse juhiste järgi tuleb hooldusperede puhul hoolduse kvaliteedi tagamiseks arendada perede ettevalmistust ja neile pakutavaid tugiteenuseid ning tagada vajaliku nõu ja toe kättesaadavus nii enne lapse perekonda hooldamisele paigutamist, hoolduse kestel kui ka hoolduse järgselt (UN General Assembly, 2010). Ka „Laste ja perede arengukava 2012-2020“ kohaselt on vanemliku hoolitsuseta lastele peresarnase ja igakülgset arengut soodustava elukeskkonna võimaldamise aluseks hooldus-, eestkoste- ja lapsendajaperedele nii eel- kui järelteenuseid hõlmava tugisüsteemi väljatöötamine (Sotsiaalministeerium, 2013).

Kuivõrd Eestis on peamiselt tegeletud asenduskoduteenuse arendamisega, siis perepõhise asendushoolduse võimaluste arendamisele on riiklikul tasandil samal ajal suhteliselt vähem tähelepanu pööratud. Puudunud on süsteemne, ühtsetel alustel toimiv ja järjepidev tegevus hooldusperede juurdekasvu kindlustamiseks ning püsiv tugi peredele kogu hoolduse kestel. Samuti pole vajaliku ettevalmistusega peresid, kes suudaks pakkuda lühiajalist hooldust ning hoolitsust suurema hooldusvajadusega lastele või ühest perest pärit õdedele- vendadele koos. Ühtlasi jääb hetkel puudu hooldus- ja lapsendajaperede järjepidevast ja reguleeritud vajaduste seiramisest.

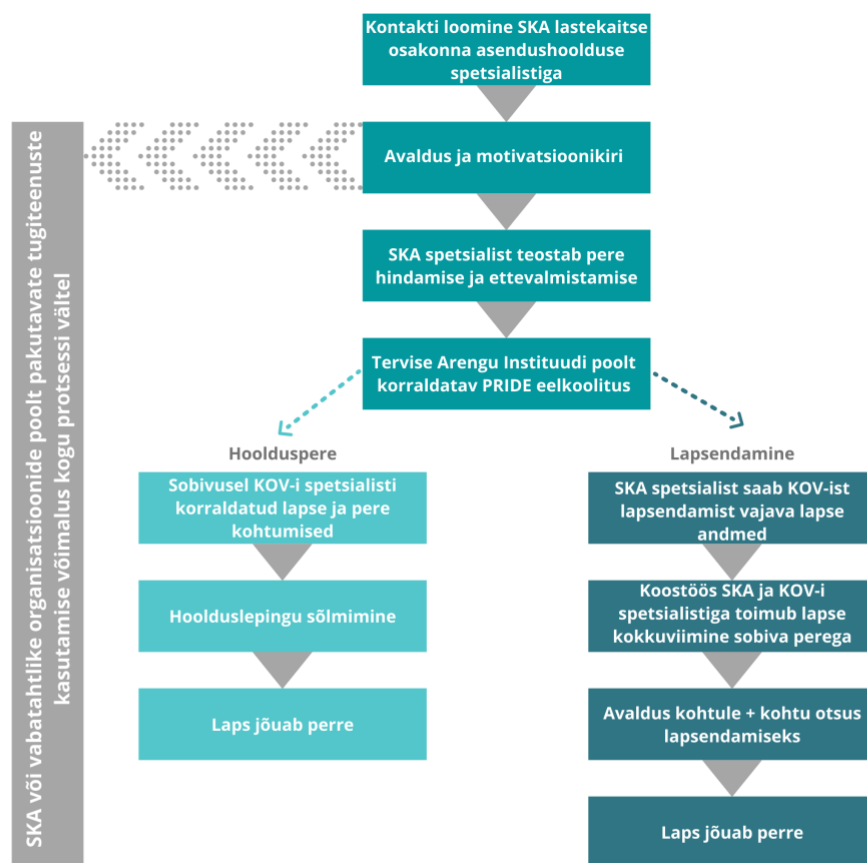
1.1.1. Lapsendamise ning hoolduspereks saamise protsess Eestis

Lapsendamise ning hoolduspereks saamise protsess on põhjalik ning hõlmab mitmeid erinevaid etappe (vt JOONIS 2). Perel/inimesel, kes soovib saada teisest perest sündinud lapsele hooldusspereks või soovib lapsendada, tuleb kõigepealt ühendust võtta SKA oma piirkonna lastekaitse osakonna asendushoolduse spetsialistiga. Peale esmast tutvumist ning motiivide arutelu tuleb perel kirjutada avaldus ning motivatsioonikiri. Perelt avalduse saamise järel toimub hoolduspere/pere hindamine ning ettevalmistamine. Esmalt esitab pere SKA-le vajalikud dokumendid ning andmed ning seejärel külastab SKA spetsialist perekonda nende elukohas, tutvub pere elamistingimustega ning vestleb hoolduspere vanemaks/lapsendada soovija ning tema pereliikmetega. Pereuuringu eesmärk on koos perega hinnata võimalikult põhjalikult nende valmisolekut ning võimalusi kasvatada teisest perest sündinud last. Kodukülastuse ja vestluse tulemusena koostatakse kirjalik kokkuvõtte pere valmisoleku ning vanemliku suutlikkuse kohta ning vajadusel lisatakse sellele SKA spetsialisti soovitusel võimaliku kasvuruumi kohta. Vajadusel tutvustatakse ning soovitatakse ka tugiteenuseid (nt individuaalne nõustamine, grupinõustamine). Kui kahe kuni kolme aasta möödudes ei ole veel last perre tulnud või pere soovib ja on valmis veel lapsi võtma, vaadatakse pereuuring üle, suheldakse perega ning vajadusel täiendatakse ning uuendatakse andmeid ja dokumente.

Lapsendada või hoolduspereks saada soovivatele inimestele on välja töötatud 3-4 kuud kestev PRIDE eelkoolitus, mida korraldab Tervise Arengu Instituut. PRIDE on teadmiste ja oskuste tuginev koolitus, mis rajaneb seisukohal, et hooldusperel/perel peavad olema teatud tugevused, teadmised ja oskused selleks, et olla võimalikult hea lapsevanem lapsele, kes ei saa kasvada oma sünniperes. Koolitusel käsitletakse erinevaid teemasid, näiteks hoolduspere roll ja vastutus, kiindumussuhte olulisus ning selle kujunemine, kaotuskogemused, piiride seadmine, lapse arengu mahajäämuse põhjused ja abistamise võimalused jms. Koolituse läbinud pere saab tunnistuse koos kaaskirjaga, kus kajastub koolitajate hinnang pere valmisoleku kohta, millest koopia edastatakse SKA spetsialistile. Seejärel kohtub SKA spetsialist PRIDE koolitajatega, et arutada pere valmisolekut ja võimalusi. Pere sobivusest ning hindamise tulemustest teavitab peret seejärel SKA spetsialist. Kui selgub, et seaduse nõuetele vastamises on tekkinud takistus või pere vajab aega keeruliste teemadega tegelemiseks, annab SKA spetsialist perele nõu, kuidas edasi minna, kust abi ja tuge küsida. Kui pere on vajalike teemadega tegelenud ja jõudnud soovitud lahendusteni, võib ta uuesti pöörduda SKA spetsialisti poole ning jätkata hindamise ja ettevalmistamise protsessi. Kui aga kõik ettevalmistamise toimingud on tehtud ning tingimused täidetud, tehakse STAR-i vastav märg, millest alates on perel võimalik saada hoolduspereks ja pere andmed on nähtavad KOV-ide spetsialistidele, kes saavad registrist oma piirkonna sünniperekonnast eraldatud lapsele sobiva pere valida.

Lapsele pere valimisel lähtutakse eelkõige lapse huvidest ja vajadustest ning arvestatakse pere valmisolekut ning lapse ja pere omavahelist sobivust. Seejärel korraldab KOV spetsialist pere ja lapse kohtumised – selleks, et laps saaks oma arvamust kujundada ja avaldada, tutvub ta perega, nende elukohaga, saab pereliikmete kohta vajalikku teavet. Kui laps ja pere omavahel sobivad, korraldab KOV spetsialist edasised toimingud, sh hooldusperre lepingu sõlmimine ja hooldusperrega kontakti hoidmine. Lapsendamise andmed on konfidentsiaalsed ja neid näeb ainult SKA spetsialist. Lapsendamist vajava lapse andmed saab SKA spetsialist KOV-ist. Lapse kokkuviiimine sobiva perega toimub SKA ja KOV-i spetsialistide koostöös. Kui laps ja pere omavahel sobivad, esitab pere kohtule avalduse. Lapsendamise otsustab kohus. Kohtumääruse jõustumisel lapsendamise menetlus SKA-s lõpetatakse. Nii hooldusperedel kui ka lapsendanud peredel on võimalik kasutada erinevaid toetavaid teenuseid (individuaalne psühholoogiline nõustamine, grupinõustamine, temaatilised koolitused, mentorlus) nii enne kui ka pärast lapse perre tulekut.

JOONIS 2. Lapsendamise ja hooldusperreks saamise protsess

Allikas: Autori koostatud

1.1.2. Tugiorganisatsioonid ja toetavad tegevused

Asendushooldusega seotud peredele (eestkoste-, hooldus- ja lapsendajaperedele) pakub riik erinevaid tugiteenuseid. Näiteks on SKA poolt kõigile peredele võimaldatud üle-eestiline telefoninõustamine ning internetinõustamine, kus on võimalik küsida abi ja tuge ka kõigi asendushooldusega seotud teemade kohta. Tugiorganisatsioonide kaudu pakub Sotsiaalkindlustusamet peredele ka erinevaid piirkonnapõhiseid teenuseid. Näiteks on peredel võimalik vajaduse korral saada individuaalset psühholoogilist nõustamist. Lisaks on peredel võimalik saada mentorluse teenust – mentoril on isiklik lapsendamise või hooldusvanema kogemus ja ta on läbinud ettevalmistava koolituse. Samuti pakutakse peredele grupinõustamise võimalust. 4-6 korda aastas toimub 6-12 inimesega grupitöö meetodil põhinev nõustamine, mis aitab peredel leida oma võimalusi lastega seotud suhte-, kasvatus- ja õppeküsimuste lahendamiseks. Ühekordsete loengute või koolitustena toimuvad ka temaatilised toetusgrupid, mis aitavad peredel ja võrgustikutöötajatel saada uusi teadmisi spetsiifilistes laste kasvatamise ja asendushoolduse küsimustes. Elluastuval noorel (hooldus- või eeskosteperest) on võimalik kasutada ka tugiisiku teenust – tugiisik saab pakkuda noorele iseseisva elu alustamisel praktilist juhendamist ja nõustamist, aidata arendada iseseisvust ja vastutusvõimet. Teenusele suunab abivajava hooldus- või lapsendajapere või lapse kas KOV-i spetsialist või pöördub pere ise SKA poole sooviga mõnda teenust saada.

Tugiorganisatsioone on üle Eesti - Põhja piirkonnas (Harju-, Rapla- ja Järvamaal) pakuvad peredele psühholoogilist nõustamist, supervisiooni, grupinõustamist ja toetusgruppe MTÜ Oma Pere ja SOS Lasteküla Eesti Ühing. Mentorlust pakub Põhja piirkonnas MTÜ Kasuperede Liit. Lõuna (Tartu-, Jõgeva-, Viljandi-, Valga-, Põlva- ja Võrumaal) ja Lääne (Pärnu-, Lääne-, Saare- ja Hiiumaal) piirkonnas pakub nimetatud teenuseid MTÜ Igale Lapsele Pere. Ida- ja Lääne-Virumaal pakuvad peredele tugiteenuseid MTÜ Virumaa Tugiteenused ja MTÜ Maria ja Lapsed.

1.1.3. Hooldus- ja lapsendajaperede seiramine ning selle olulisus ja kitsaskohad Eestis

PRAEGUNE SEIRESÜSTEEM

1. jaanuarist 2016 jõustunud lastekaitseseadus (RT I, 06.12.2014, 1) sätestab lapse õiguse ja heaolu tagamise põhimõtted ning valdkonnaülesed tegevused lastekaitse korraldamisel. Lastekaitseseaduse eesmärk on lapse õiguste ja heaolu igakülgne tagamine, olenemata sellest, kas laps kasvab bioloogilises peres, eestkosteperes, viibib hooldusel perekonnas või asenduskodus (Poopuu, 2014). Lastekaitseseaduse §6 kohaselt tuleb lapse õiguste ja heaolu tagamiseks ennetada lapse heaolu ja arengut ohustavaid riske. §6 sätestab, et „Ennetamine hõlmab last ohustavate olukordade ja sündmuste võimalikult varast märkamist ja neile reageerimist, sealhulgas lapse arengu- ja käitumisprobleemide, kasvukeskkonnas esinevate probleemide ja väärkohtlemise tuvastamist ning lapse heaolu ja arengut soodustavate kaitsetegurite suurendamist. Riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste ametiasutused peavad vastavalt võimalustele arendama välja meetmed lapse abivajaduse ennetamiseks ning olemasolevate probleemide vähendamiseks. Meetmed peavad lähtuma lapse vajadustest, toetama lapse ja teda kasvatavate isikute suhteid ja

sotsiaalset toimetulekut ning olema kättesaadavad, õigeaegsed, tulemuslikud ja pikaajalise positiivse mõjuga“.

Vastavalt lastekaitseadusele (§34 lg 4) peab KOV lastekaitsetöötaja koostama perekonnast eraldatud lapsele juhtumiplaani ning tagama selle perioodilise ülevaatamise ja vajaduse korral muutmise koostöös lapse ja last kasvatava isikuga. Lisaks on sotsiaalhoolekande seaduse (§45⁹ lg 4) kohaselt KOV lastekaitsetöötaja kohustuseks külastada asendushooldusel olevat last tema õiguste tagamise ja lapse heaolu hindamise eesmärgil vähemalt kaks korda aastas. Praktikas toimub juhtumiplaani hindamine ning uuendamine samal ajal, kui toimub perede kodukülastus ehk kaks korda aastas. KOV lastekaitsetöötaja külastab perekonda ning kaardistab lapse ja hooldusperre vanemate hetkeolukorra ning täiendab vastavalt vajadusele juhtumiplaani ning samal ajal hindab eelmise kodukülastuse (või jooksvalt tekkinud) ajal paika pandud eesmärkide saavutamist. Kuigi KOV-i spetsialistidele ei ole konkreetset juhist/vormi, mille alusel lapsi või hooldusperre vanemaid intervjuuerida, siis on neil võimalik juhinduda 2017. aastal välja töötatud Lapse heaolu hindamise käsiraamatust. Käsiraamat sisaldab üldisi suuniseid lapsi puudutavate küsimuste menetlemisel ning annab juhiseid lastekaitsetöö tegijatele, aga ka teistele laste ja peredega tegelevatele spetsialistidele ja ametnikele. Käsiraamat koosneb kolmest osast: olulisemad põhimõtted, juhtumikorralduslikud suunised ning lapse heaolu hindamise juhend. Juhend selgitab iga osa olulisemaid teemasid ning annab praktilisi suuniseid juhtumimenetluse läbiviimiseks. Käsiraamatust on välja toodud ka näidisküsimused, mida saab lapse ja pere heaolu välja selgitades arvesse võtta.

Kuivõrd Lapse heaolu hindamise käsiraamatust lähtumine kodukülastuste planeerimisel ja läbiviimisel on vabatahtlik, siis toimub praktikas kodukülastuste intervjuude läbiviimine pigem vabas vormis vestlusena ning abiks on juhtumiplaani vorm. Kodukülastuse väljundina täidetakse ning uuendatakse lapse juhtumiplaani, mis arutatakse läbi ka hooldusperre vanema(te)ga. Juhtumiplaani koostamine ning täitmine toimub sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistris (STAR), mis on sotsiaaltöötajatele mõeldud elektroonne töökeskkond. Juhtumiplaan koosneb üldhinnangust ning tegevuskavast. Juhtumiplaanis tuleb kaardistada lapse abivajadus suhete kohta sotsiaalvõrgustikuga, majandusliku olukorra, eluaseme ja elukeskkonna, tervises seisundi ja toimetuleku, sotsiaalse seisundi (sh töötamise ja õppimise), töötamise ja õppimise ja ühiskonnaelus osalemist takistavate probleemide ning toetavate ressursside ning varasemate hindamiste kohta. Juhtumiplaanis tuleb üles märkida juhtumi tegevuskava eesmärgid, eesmärkide saavutamist takistavad tegurid, eesmärkide saavutamiseks vajalikud tegevused ja teenused, elluviimise eest vastutajad, elluviimise aeg, tegevuskava täitmise hindamise aeg ja tulemus ning soovitus edasiseks tegevuseks.

Lapsendajaperede üle ametlikku seiret pärast kohtuotsuse jõustumist ei toimu. Võib-olla juhuseid, kus laps paigutatakse enne lapsendamise protsessi lõpetamist perre hoolduslepinguga ning sel perioodil teostab nende üle seiret ning on nendega kontaktis KOV-i spetsialist sama moodi nagu kõigi teiste hooldusperede puhul. Samas on sellisel juhul laps hooldusperre lepinguga peres tavaliselt mõned kuud, seega selle aja jooksul ei pruugi toimuda tihedat seiramist.

PRAEGUSE TUGISÜSTEEMI KITSASKOHAD - PROBLEEMIPÜSTITUS

Lastekaitseaduse eelnõu seletuskirjas (2014) kaardistati seaduse eelnõu väljatöötamise käigus olulisemad lapse õiguste kaitse ja heaolu tagamisega seotud probleemid Eestis. Näiteks on seaduse

eelnõu seletuskirjas välja toodud, et riiklik laste hoolekanne ei ole piisavalt keskendunud varasele märkamisele ja õigeaegsele sekkumisele. Lisaks rõhutatakse seletuskirjas, et puudunud on tõhus perede ja vanemluse toetamine ning kitsaskohaks on peredele mõeldud tugiteenuste ja vanemluse toetamisele suunatud tegevuste ebapiisavus. Seni ei ole riiklik järelevalve laste õiguste kaitse ja laste hoolekande teenuste üle olnud tõhus. Olukorra põhjusena, kus paljud vanemad ei oska märgata lapse abivajadust, nähakse vanemlike oskuste puudumist ja vähest teadlikkust laste õigustest. Samuti tuuakse kitsaskohana välja kohaliku omavalitsuse üksuse tasandi ebaühtlast haldussuutlikkust, lastekaitsetöötajate vähesust ja nende ebapiisavat professionaalsust. Rõhutatakse, et selgete järelevalve menetlusprotseduuride ja teenuste kvaliteedinõuete puudumine takistab lapse õiguste tagamist (seda eriti asendushooldusel viibivate laste puhul) ja lapsesõbralike teenuste arendamist.

Ka 2014. aastal valminud vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitikasoovituste rohelistes raamatus on laste hoolekande süsteemi kitsaskohtadena välja toodud ühtsetel alustel toimiva ja järjepideva tugisüsteemi puudumine peredele, kes kasvatavad vanemliku hooleta jäänud last (Sotsiaalministeerium, 2014). Hooldusperedele peavad nende lapse ja kogu pere vajadustest lähtuvat vajalikku tuge pakkuma kohalikud omavalitsused ehk lastekaitse- või sotsiaaltöötajad. Lapsendajaperede puhul on juriidiliselt tegemist nõ tavalise perega ning perega kontakti hoidmine spetsialistide poolt reguleeritud ei ole, va juhul kui pere ise tuge otsib. Põhiline roll lapsendajaperede nõustamisel ja toetamisel on seetõttu olnud hooldusperesid ja lapsendajaperesid koondavatel mittetulundusühendustel. Kuigi nii hooldusperedele kui ka lapsendajaperedele on välja töötatud erinevaid tugiteenuseid, mida korraldab Sotsiaalkindlustusamet (individuaalne psühholoogiline nõustamine, mentorlus ja grupinõustamine), siis ei ole nende teenuste kasutamine kohustuslik ning paraku ei jõua kõik pered vaatamata vajadusele olemasoleva abini. Vajaliku abini mitte jõudmise põhjusteks võib olla lapsevanemate vähenenud teadlikkus tugiteenuste võimalustest, kuid samas võib probleemiks olla ka lastekaitsetöötajate suur koormus ja vähesed teadmised, oskused ja kogemused. Näiteks selgus 2016. aastal valminud magistritööst, mis keskendus laste abivajaduse hindamisele lastekaitseaduse kontekstis Jõgevamaa näitel, et kuivõrd hetkel hindavad lastekaitsetöötajad lapse abivajadust vastavalt oma teadmistele ja oskustele, ei ole lapse heaolu hindamine süsteemne ega terviklik, sest teatud valdkonnad jäävad hindamata või ei osata neid hinnata (Pint, 2016). Laste abivajaduste hindamist piiravad lastekaitsetöötajate liiga väike arv, suur koormus ning ajapuudus (Pint, 2016).

Lapsendaja- ja hooldusperedele ei ole tugisüsteemi osana välja töötatud regulaarset ning terviklikku seiresüsteemi, mis toetaks nii lapse kui ka hoolduspere vanema(te) ja lapsendaja(te) heaolu arengut. Kuigi KOV-i lastekaitsetöötajad ka praegu külastavad hooldusperesid kaks korda aastas ning täidavad juhtumiplaani, on nende täitmine pinnapealne ning ebaühtlane. Lapsendajaperede seire on hetkel sisuliselt puudulik. Vältimaks lapsendaja-ja hooldusperede läbipõlemist ning pere omavaheliste suhete halvenemist on seega väga oluline, et KOV-i lastekaitsetöötajad suudaksid regulaarselt pere probleeme kaardistada ja vajadusi hinnata. Seetõttu on oluline lapsendaja- ja hooldusperede vajaduste kaardistamise süsteemi väljatöötamine, mille põhieesmärgiks on teises peres sündinud last kasvatavatele peredele õigeaegse ja vajaduspõhise toe pakkumine.

2. Kirjanduse ülevaade

Stabiilses, turvalises ja „normaalses“ perekeskkonnas elamise kogemus ning uute sidemete loomine ja võimalusel emotsionaalsete sidemete säilitamine, mida laps oma minevikust kaasas kannab, võib aidata kaasa lapse heaolu saavutamisele ning tema füüsilisele ja psühholoogilisele tasakaalule (Delgado & Pinto, 2011:1031).

Vanemliku hooleta jäänud lapsele uut perekeskkonda pakkuvate lapsevanemate edukas kohanemine uue rolliga sõltub suuresti koostööst ja usaldusest, mille pere lastekaitsetöötajatega säilitab (Delgado & Pinto, 2011). Nii lapsendatud lapse kui ka lapsevanemate heaolu võib olla otseselt mõjutatud sellest, millist tuge perel on võimalik saada (Delgado & Pinto, 2011). Kuigi enamiku perekondade jaoks on lapsendamine või hoolduspere pakkumise kogemus valdavalt positiivne, siis on perekondi, kellel esineb erinevates etappides mitmesuguseid probleeme. Perekonnad võivad silmitsi seista rahaliste probleemidega, kohanemiskustega ning stressiga, mis võib ilma vajaliku toe ja abita mõjuda laastavalt nii lapsele kui ka vanematele. Asendushoolduse ning lapsendamise eesmärk ning tingimused vajavad pidevat seiret – see omakorda nõuab pidevat suhtlust erinevate osapoolte vahel ning asjakohaste andmete kogumist, mis võimaldavad kajastada ja hinnata olukorda ning kvaliteeti (Delgado & Pinto, 2011:1031).

2.1.1. Tegurid, mis võivad põhjustada lapsendaja- või hooldusperedes probleeme

Enamik lapsi, kes on lapsendatud või kes on paigutatud elama kasuperre, on oma elu jooksul vähemalt korra kogenud kaotust ning hülgamist, mis võib pärssida uute usaldusväärsete suhete tekkimist täiskasvanutega. Samas on tõenäoline, et enamik lapsi suudab uuesti usaldada kui inimesed ning keskkond, millega nad kokku puutuvad, seda soodustavad. Teisisõnu lasub vanematel kohustus tagada lapsele turvaline ning etteaimatav keskkond. Ühtlasi on oluline, et perekond, kes võtab enda hoole alla lapse, kes on sündinud teise perekonda, on tuttav lapse eelneva eluga ning eripäradega. See aitab perel paremini oma lapse käitumismustreid mõista. Teekond, mille laps on läbinud enne lapsendamist, võib otseselt mõjutada tema suutlikkust kohaneda oma uue perekonnaga (Niemann & Weiss, 2012). Näiteks on leitud, et asenduskodudest lapsendatud noored, kes on sageli vahetanud asenduskodusid või kelle hooldajad ei ole olnud nendega järjekindlad või kes on pidevalt stressiga kokku puutunud, võivad olla vähem suutlikud kohanema ning looma kiindumussuhtet oma lapsendajaperega (Niemann & Weiss, 2012).

Samuti on leitud, et lapse erivajadused, eriti lapse käitumisprobleemid, mõjutavad negatiivselt lapsevanema rahulolu ning lapsendamisjärgse lapse ja lapsevanema omavahelist suhet. Samuti on erivajadustega lastel suurem tõenäosus sagedamini vahetada oma asenduskodu (Reilly & Platz, 2004; Wright & Flynn, 2006).

On täheldatud, et teatud perekondlikud tegurid (sh lapsendamisele eelnevad tegurid) võivad perekonnas probleeme tekitada (Palacios, 2007):

- Traumeeriv ja läbi töötamata elukogemus lapsevanematel, näiteks soovimatu lastetus või lein lapse kaotamise tõttu.
- Probleemid suhtes/abielus, kus paar loodab, et laps päästab nende suhte.

- Ebarealistlikud ootused lapse intelligentsusele, temperamendile, hooldusvajadusele või oskustele.
- Vähene empaatiavõime.
- Ebapiisav ettevalmistus.
- Kontaktipuudus: enamik vanemaid eeldab, et laps vajab palju hoolitsust ja tähelepanu. Lapsendamise algaasis võib laps seda pigem peljata. Sageli võib juhtuda, et hiljem suunab laps oma tähelepanu ainult ühele vanematest, mis võib aga tekitada ebakindlust mõlemas vanemas.
- „Liiga palju kasvatamist, liiga vähe nautimist“: vanemad võivad esialgu liigselt keskenduda lapse kasvatamisele – selle asemel, et luua emotsionaalselt turvaline ja usaldusväärne side lapsega, pööratakse liiga palju tähelepanu reeglitele ja korrale.
- Lapsele eakohase käitumise puudumine: lapsendatud lapsed võivad olla väga iseseisvad ja nõ „ellujäämisele“ orienteeritud. Kui laps harjub oma uue keskkonnaga, võivad tal esile kerkida käitumismustrid, mis on tavaliselt omased noorematele lastele. Lapse vajadus läbi kogeda erinevaid etappe, mis tal lapsendamise eelses elus vahele on jäänud, võib vanematele olla arusaamatu.

Lisaks on leitud, et perekondades, kus vanematel on enne lapsendamist puudunud eelnev kogemus lapsekasvatamisel (võrreldes nt hoolduspere vanematega), on suurem tõenäosus raskuste tekkimiseks (Barth et al., 1988). Samuti on leitud, et kõrgem haridustase ja suurem sissetulek vanematel on seotud kehva lapse ja lapsevanema omavahelise suhte rahuloluga (Berry et al., 2006; Ryan et al., 2010). See võib olla tingitud vanemate kõrgematest ja ebarealistlikumatest ootustest lapsele ning madalamast tolerantist lapse käitumisprobleemide osas. Abielus olevate vanematega või kahe vanemaga lapsendajaperedes on täheldatud kergemat lapse ja vanemate kohanemist oma uue eluga võrreldes üksikvanematega, kes lapsendavad (McDonald et al., 2001). Samuti on positiivsemaid kogemusi täheldatud lapsendajaperedes, kus lapsendajateks on lapse sugulane (Ryan et al., 2010).

Kõik eelmainitud olukorrad ja eripärad võivad põhjustada probleeme, mis võivad tekkida kohe pärast lapse perre saabumist või ka hiljem. Nii lapse kui ka lapsendaja- või hoolduspere varasem elukogemus, nende kohtumine ning ühise elu alguse kogemus võib mõjutada pere heaolu ning muuta vajalikuks tugiteenuste kasutamise. Väline tugisüsteem ning toetused võivad aidata vanematel lapse vajadustele reageerida kõige efektiivsemal viisil. Näiteks võib juhtuda, et mõned probleemid ilmnevad alles siis, kui laps läheb kooli ning peab kohanema uue keskkonnaga. Lapsendamisjärgsed tugiteenused on vajalikud selleks, et aidata vanematel mõista oma lapse käitumist, aidata neil oma lapsi parimal võimalikul viisil stimuleerida ning seirata edusamme.

2.1.2. Pere vajadus toetuse ja tugiteenuste järele

Kuivõrd iga pere kogemus hoolduspereks või lapsendajapereks saamisel on erinev, siis erineb ka pere vajadus professionaalse abi ja tugiteenuste järele. Varasemad uuringud viitavad sellele, et vanemad vajavad ning kasutaksid tugiteenuseid kui need oleksid saadaval (Dhami et al., 2007). Samas on ka palju lapsendajapereid, kes otsivad pigem abi informaalsete kanalite kaudu nt

tuttavatelt, sõpradelt ja teistelt lapsendajaperedelt (Dhami et al., 2007). Pered võivad abi vajada erinevates eluetappides – on peresid, kes vajavad tugiteenuseid kohe peale lapsendamist, peale traumaatilist või stressirikast sündmust, kui laps läheb kooli, kui laps saab teismeliseks või kui laps saab täisealiseks (Dhami et al., 2007). Etapp, kus lapsel toimub üleminek noorukieast täiskasvanuikka, võib olla perede jaoks eriti kõrge riskiga periood, mil täiendav tugi on vajalik (Rolock & Testa, 2007; Waid & Alewine, 2018). Näiteks uuriti 2016. aastal USA-s perekondi, kes soovisid saada abi telefonipõhisest HELP tugiprogrammist, mis on mõeldud peredele, kellel esineb raskusi lapsendamisejärgsel perioodil või kes soovivad lisainformatsiooni neile mõeldud teenuste kohta (Waid & Alewine, 2018). Analüüsi tulemustest selgus, et enamik perekondi otsis abi HELP programmi kaudu keskmiselt 8 aastat pärast lapsendamise protsessi lõppu, perioodil, mil paljud valimisse kuuluvad lapsed olid jõudmas täiskasvanuikka (Waid & Alewine, 2018). Lisaks on leitud, et pikaajalise toe vajadus püsib ning võib aja jooksul tõusta eriti peredel, kes on lapsendanud erivajadustega lapse (Anderson, 2006; Leslie H. Wind et al., 2007).

Kuigi empiirilist tõendust lapsendamisjärgsete teenuste efektiivsuse ning perede vajaduste järele napib, võib olemasolevate uuringute põhjal jagada need teenused kolme kategooriasse: (1) haridus- ning informatiivsed tugiteenused, (2) psühholoogilist abi pakkuvad teenused ning (3) materiaalne abi (Barth & Miller, 2000). Haridus- ning informatiivsed tugiteenused hõlmavad endas näiteks koolitusi, seminare, tugigruppe jm informatiivseid formaate. Psühholoogilist abi pakkuvad teenused võivad olla väga mitmekülgsed – individuaalne- ning perenõustamine, intensiivne kriisinõustamine, ajutine hooldus, päevahoiu teenus jpm. Paljud pered vajavad ka materiaalselt tuge, et leevendada ootamatuid kulutusi, mis lapse lisandumisel perre võivad tekkida (Barth & Miller, 2000; Reilly & Platz, 2004).

Eesti kontekstis selgus 2011. aastal koostatud magistritööst, kus intervjuueriti lapsendajaperesid, et paljud pered vajavad pärast lapsendamist väga palju tuge (Tensbek, 2011). Lapsendanud pered tõid välja, et peale lapsendamist on nad vajanud näiteks psühholoogilist ja juriidilist nõustamist või tugiisikut (Tensbek, 2011). Samas tõdeti, et suur puudus on just lapsendamisele spetsialiseerunud psühholoogidest ja terapeutidest (Tensbek, 2011). Lisaks võib juhtuda, et kuigi abivajadus on olemas, siis on perede teadlikkus sellest, kuhu või kelle poole oma probleemidega pöörduda, väike. Lapse õiguste ja vanemluse monitooringus uuriti muuhulgas lapsevanemate abivajadust ning teadlikkust abi saamise viiside või kohtade kohta (Karu et al., 2012). Monitooringust selgus, et üle poole emadest ja isadest on vähemalt mõnikord tundnud, et neil oleks tarvis abi, kuid seda, kust abi saada, pole nad teadnud (Karu et al., 2012). Eriti puudus lapsevanematel teadmisi stressi maandamise, lapse emotsionaalse ja sotsiaalse arengu kohta ning konfliktide lahendamise kohta (Karu et al., 2012).

2020. aastal intervjuueriti magistritöö raames Eesti hooldusperede vanemaid (Snaith, 2020). Töö eesmärgiks oli välja selgitada hoolduspere vanemate kogemused ja vajadused hoolduspere tugiteenuste osas (Snaith, 2020). Magistritöö tulemustest selgus, et hoolduspere vanemate senised kogemused tugiteenustega ei vasta nende väljakutsetele ja vajadustele (Snaith, 2020). Intervjuus osalenud perede seisukoht oli, et toetavad teenused ja nõustamine peavad algama hoolduspere teekonna algusest; toimuma peaks regulaarne supervisioon ning hooldusperele/vanemale peaks olema tagatud psühholoogiline nõustamine (Snaith, 2020). Hoolduspere vanemad vajavad eelkõige tuge lapse käitumis- ja emotsionaalsete raskustega toimetulekuks; lapse bioloogiliste vanematega suhtlemisel; rahaliseks toimetulekuks; koolidega

koostööl (Snaith, 2020). Samuti töid vanemad välja puhkuse/hingetõmbepausi vajaduse (Snaith, 2020). Omavalitsuse või SKA poole intervjueeritud pered oma tegelike probleemidega ei pöördu, vaid otsivad lahendusi peamiselt tugisorganisatsioonide, lähedaste ja tuttavate ning sarnase kogemusega peredelt ja erialaspetsialistidelt (Snaith, 2020). Töös tuuakse soovitusena välja riiklikult rahastatava üleriigilise tugikeskuste võrgustiku loomine ning teaduspõhiste pädevusprogrammide ja väljaõpete riiklik rahastamine tugispetsialistide väljaõppeks (Snaith, 2020).

Valdav osa uuringuid, mis on käsitlenud tugiteenuste mõju lapsendaja- ja hooldusperedele, on täheldanud positiivset mõju laste ja perede heaolule. Näiteks uuriti 2008. aastal USA-s kas hooldusperedele mõeldud tõenduspõhine tugi- ja oskuste arendamise programm KEEP (*Keeping foster and kinship parents trained and supported*) mõjub positiivselt laste ja perede heaolule ning vähendab omakorda korduva asenduskodu vahetuse riski lastel (Price et al., 2008). Uuringust selgus, et KEEP programmis osalemine vähendas riski, et last peaks paigutama ümber uude hoolduskoju (Price et al., 2008). 2007. aastal analüüsiti Kanadas lapsendajaperede hinnanguid *Adoption Support Program* tugiteenustele ning tulemustest selgus, et neile mõeldud teenused parandasid nende arusaama lapsendamisega seotud probleemidest ning aitasid neil paremini mõista oma last (Dhami et al., 2007). Samas ei täheldatud väga suurt positiivset mõju lapse käitumisele, probleemidele koolis või suhtele oma pere ja eakaaslastega (Dhami et al., 2007).

2.1.3. Kokkuvõte

Tuginedes varasematele uuringutele ning teadusartiklitele nii Eestis kui ka mujal maailmas, siis on selge, et lapsendaja- ja hoolduspered võivad mitmetes erinevates etappides seista silmitsi probleemide ja küsimustega, mis vajavad sekkumist ning lahendusi, et tagada nii vanemate kui ka lapse heaolu. Kuigi lapsendaja- ja hooldusperedele on välja töötatud mitmeid tugiteenuseid, siis võib perede teadlikkus nende kasutamise võimalikkusest olla madal. Selleks, et abivajajad lapsendaja- ja hoolduspered jõuaksid tugiteenusteni ning nende vajadused saaksid rahuldatud on vajalik nende järjepidev ning usaldusel põhinev seire.

3. Välisriikide kogemuse analüüs

Teiste riikide lapsendamise ja hooldusperede seiresüsteemide analüüsimisel kaardistati esmalt lapsendamise ja asendushoolduse üldine korraldus igas riigis ning seejärel koguti informatsiooni, kuidas toimub lapsendanud perede ja hooldusperede heaolu jälgimine ning toetamine. Analüüsi valiti sellised Euroopa riigid, kelle kohta oli eelnevalt teada, et seal on süsteemselt tegeletud seiresüsteemi arendamisega.

3.1.1. Inglismaa

Õigusaktid
SEADUSED: Adoption and Children Act 2002 sätestab lapsendamise tingimused ja korra. The Children Act 1989 sätestab kohalike omavalitsuste kohustused abivajavate laste toetamisel ning reguleerib ka laste kaitsega seotud küsimusi ning asendushoolduse tingimusi ja korda. RAKENDUSAKTID: The Adoption Support Services Regulations 2005 The Adoption Agencies Regulations 2005 The Care Planning, Placement and Case Review (England) Regulations 2010 The Fostering Services Regulations 2002 KOHUSTUSLIKUD JUHENDMATERJALID: Statutory Guidance on Adoption For local authorities, voluntary adoption agencies and adoption support agencies (2013) The Children Act 1989 guidance and regulations Volume 2: care planning, placement and case review (2015) Fostering Services: National Minimum Standards (2011)
Lapsendamissüsteemi lühikirjeldus
Lapsendada saab kuni 18-aastast isikut. Lapsendatav ei tohi olla abielus või seaduslikus kooselus (<i>civil partnership</i>). Lapsendatava sünnijärgsed vanemad peavad olema lapsendamisega nõus v.a juhul kui nad on teadmata kadunud, teovõimetud või lapsele ohtlikud. Lapsendamine toimub lapsendamisagentuuri kaudu, mis võib olla kohaliku omavalitsuse üksuseks või tegutseda vabatahtlikkuse alusel (<i>voluntary adoption agency</i>). Lapsendamisega seotud protsesside tõhustamiseks on nii kohalike omavalitsuste kui vabatahtlike lapsendamisagentuuride lapsendamisega seotud tegevusi alates 2015. aastast üha enam koondatud piirkondlikesse lapsendamiskeskustesse (<i>regional adoption agency</i>)¹.

¹ Vt lähemalt alusdokumenti – Department of Education (2015). Regionalising adoption. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/437128/Regionalising_adoption.pdf

Lapsendada sooviva isiku/ paari (edaspidi *lapsendaja*) sotsiaaltöötaja peab läbi viima **hindamise** (*prospective adopter's report*), kas lapsendamiseks on olemas sobivad tingimused². Hindamine hõlmab lapsendajate taustauuringut (nt kontrollitakse karistusregistrit) ning vajalik on lapsendaja(te) täielik meditsiiniline läbivaatus. Lisaks teeb sotsiaaltöötaja kodukülastusi ning vestleb lapsendaja(te)ga nii eraldi kui koos (kui tegemist on paariga), et selgitada välja pere elustiil, laste eest hoolitsemisega seotud kogemused ja oskused ning võimalik vajadus toe järele. Lapsendajal peab olema 3 soovitajat, kellest üks võib olla sugulane. Lapsendada soovijale pakutakse ettevalmistavat koolitust. Hindamisprotsess kestab reeglina 6 kuud.

Sotsiaaltöötaja saadab hindamisraporti lapsendamisagentuuri sõltumatule **lapsendamiskogule** (*adoption panel*), kes teeb otsuse lapsendaja(te) sobivuse kohta. Peale seda algab lapse ja pere sobitamine. Kui sobiv laps on leitud, koostatakse **lapsendamise plaan** (*adoption placement plan*), kus pannakse paika lapse perre minemise tingimused sh vajadusel pere ja lapse tutvustamise protsess, sotsiaaltöötajate külaskäikude sagedus jmt. Lapse perre jõudes koostatakse perele lapsendamise **tugiteenuste plaan** (*adoption support plan*), kus on kirjeldatud lapse ja pere vajadused ja neile pakutavad teenused (sh vajadusel rahaline toetus), toe pakkumise eesmärgid ning nende saavutamise seiramise ja ülevaatamise kord.

Pere on pideva sotsiaaltöötajate tähelepanu all, et toetada lapse ja pere kohanemisprotsessi. See tähendab regulaarseid külastusi ja vajadusel erinevaid tugiteenuseid lähtuvalt abivajaduse plaanist. Kui pere on sotsiaaltöötajate hinnangul lapsendamiseks valmis, tehakse kohtule vastav taotlus. Seda saab alustada siis, kui laps on elanud perega vähemalt 10 nädalat.

Perele mõeldud teenused ja toetused lapsendamisjärgsel perioodil

ACA (The Adoption and Children Act 2002) paneb kohalikele omavalitsustele kohustuse pakkuda lapsendamise seotud tuge. ASSR (*The Adoption Support Services Regulations 2005*) näeb ette, et **abivajaduse hindamine** tuleb läbi viia, kui seda soovib lapsendatud laps, tema vanemad, sünnipere või varasemad hooldajad. Hindamisel tuleb arvesse võtta lapsendatud lapse ja lapsendanud perekonna vajadusi, lapsendanud vanema vanemlikke oskusi, laiema perekonna ja teda ümbritseva keskkonnaga seotud asjaolusid, lapsendamise asjaolusid, varasemaid hindamisi. Hindamist ei ole vaja läbi viia, kui selgub, et laps/ pere vajab vaid informatsiooni või nõustamist.

Kolme aasta jooksul peale lapsendamist vastutab toevajaduse hindamise eest lapse lapsendamiseelne elukohajärgne omavalitsus, peale kolme aasta möödumist aga see omavalitsus, kus lapsendanud pere tegelikult elab.

Kui hindamise käigus leitakse, et pere vajab abi, koostatakse **abivajaduse plaan** (*adoption support plan*), kus kirjeldatakse, millist toetust pere vajab, millised on toetuse andmise eesmärgid, kuidas plaani täitmist jälgitakse ning saavutatud edu hinnatakse ja kes vastutab plaani täitmise jälgimise eest.

² Vt lähemalt hindamise soovitusi - CoramBaaf (2016). Prospective Adopter's Report (PAR) (including those interested in concurrent planning/Fostering for Adoption (FFA)) England. Guidance Notes and Additional Resources. <https://corambaaf.org.uk/sites/default/files/Form%20PAR.pdf>

Juhul kui laps või pere hakkab mingit tugimeedet kasutama, vaadatakse selle efektiivsus regulaarselt üle, et hinnata, kas jätkata teenuse kasutamist või muuta seda mingil moel. Kui teenuse pakkumisel on vaja midagi muuta, teavitatakse sellest teenuse saajat ja antakse talle aega oma seisukoha kujundamiseks. Teatisega peab kaasnema muudetud toetusplaan (kui toetusmeede jätkub muudetud kujul).

Kõigis kohalikes omavalitsustes on määratud **lapsendamise tugiteenuste nõustaja** (ASSA - *Adoption Support Services Advisor*), kelle ülesanne on anda infot ja nõu lapsendamisega seotud isikutele. ASSA on peamiseks kontaktisikuks, kes annab infot võimalike tugiteenuse kohta ja nõustab, kuidas on perel võimalik neid kasutada. Väiksemas omavalitsuses võib ASSA rolli täita üks inimene, suuremates on ASSA ülesannete täitmiseks loodud eraldi mitmest inimesest koosnevad üksused.

ASSA kasutegurit nähakse selles, et lapsendanud perel on selge, kelle poole nad oma kodukohas/ piirkonnas saavad mistahes mure või probleemi korral pöörduda. Väga oluline on, et ASSA kontaktandmed on perele teada või kergelt leitavad, kui nad soovivad tema poole pöörduda. Vajadusel vahendab ASSA lapsendanud perekonna suhtlemist nt haridus- või tervishoiuteenuse pakkujaga.

ASSA annab perele koopia **lapsendamise passist** (*Adoption Passport*³), mis annab ülevaate sellest, millised on lapsendava pere õigused sh erinevatele toetustele. ASSA annab perele ülevaate kõigist teenustest, mida perel on kohalikus piirkonnas võimalik kasutada. Tema ülesanne on julgustada peresid nõu ja abi küsima.

Kohaliku omavalitsuse pakutavad teenused lapsendanud perele:

- info jagamine;
- nõustamine;
- lapsendanud perede ürituste, kohtumiste korraldamine (kogemuste jagamiseks, vastastikuseks toetamiseks);
- bioloogiliste vanematega/ päritoluperega kontakti hoidmine;
- probleemide tekkimisel vahendaja rolli täitmine;
- rahaline toetus;
- eluloo kirjeldamine lapsele (*Basic life story works*);
- lühikese puhkuse võimaldamine (*short break care*).

Lapsendanud perele pakuvad nõustamist ja tuge ka vabatahtlikud lapsendamisagentuurid, kelle kaudu on lapsendamine toimunud. Lisaks on Inglismaal mitu organisatsiooni, mis samuti aitavad

³ <https://www.first4adoption.org.uk/adoption-support/support-services-advice/the-adoption-passport/>

lapsendanud peresid info, nõustamise ja koolitusega – nt AdoptionUK⁴ ja The CoramBAAF Adoption and Fostering Academy⁵.

Lapsendamise toetusfond (*Adoption Support Fund*)⁶ on riiklikult rahastatud fond, kust on võimalik taotleda toetust vajaliku teraapia eest tasumiseks. Toetuse taotlemine käib kohaliku omavalitsuse kaudu, kes hindab teraapia vajadust, leiab teenuse pakkuja ja taotleb fondilt toetust. Toetuse suurus lapse kohta on 5000 naela aastas, lisaks on võimalik saada toetust kuni 2 500 naela lapse kohta, kui on vaja eraldi spetsialisti hindamist.⁷

Kuidas toimub lapsendanud perede seire?

Peale lapsendamise kohtuotsuse jõustumist lapsendanud perede süsteemset seiramist ei toimu. Võimalik on taotleda abivajaduse hindamist ja selle alusel erinevaid tugiteenuseid ja toetusi.

Asendushoolduse süsteemi lühikirjeldus

Enne lapse pikaajaliselt hooldusperre paigutamist peab kohalik omavalitsus hindama, kas hoolduse pakkuja suudab lapse eest hoolitseda praegu ja tulevikus ning millist toetust ja teenuseid on vaja, et lapse elu hooldusperes oleks stabiilne ja turvaline (Department of Education, 2015).

Hooldusperega tegelevad mitu sotsiaaltöötajat:

- lapse sotsiaaltöötaja kohalikust omavalitsusest;
- hoolduspere sotsiaaltöötaja sellest agentuurist, mille alla hooldaja/ hoolduspere kuulub⁸;

IRO kui sõltumatu järelevalvaja kohalikust omavalitsusest, kes vastutab selle eest, et hooldusperes elava lapse hindamised on regulaarselt läbi viidud ning seejuures arvestatud ka lapse arvamust ning jälgib hooldusplaani täitmist.

Hooldaja **eelhindamise** korraldus on kohaliku omavalitsuse või vastava akrediteeringu saanud hoolduspere agentuuri otsustada. Arvesse tuleb võtta hooldaja varasemat tausta ja kogemust hooldajana, tema pere koosseisu (kas hooldusel on ka teisi lapsi), võimalusel hooldaja ja lapse senist suhet, hooldaja teadmisi, oskusi ja võimekust pikaajaliselt last hooldada. Hooldaja peab mõistma, et ta võtab endale pikaajalise kohustuse last hooldada ja sellega ühemõtteliselt nõus olema.

Hoolduskavas (*placement plan*) pannakse paika, kuidas lapse hooldamist (sh finantsküsimustes) hoolduspere ja kohaliku omavalitsuse vahel jagatakse. Kohalik omavalitsus peab hoolduskava koostama enne lapse hooldusperre jõudmist, erandjuhtudel on lubatud see koostada ka hiljemalt viie tööpäeva jooksul peale lapse perre saabumist. Hoolduskavas peab olema kirjas

⁴ <https://www.adoptionuk.org/>

⁵ <https://corambaaf.org.uk/contact>

⁶ <https://www.first4adoption.org.uk/adoption-support/financial-support/adoption-support-fund/>

⁷ *Ibid*

⁸ Hooldusperede agentuurid (*fostering agencies*) võivad olla asutatud kohaliku omavalitsuse poolt, kuid lisaks tegutseb Inglismaal suur hulk era või mittetulundussektori hooldusperede agenteure. Vt lähemalt hooldusperede agentuuride kohta Foster Care Matters veebilehelt <https://fostercarematters.com/foster-care/fostering-agencies/>

kogu oluline last puudutav info (sh tervislik olukord, hariduslikud, emotsionaalsed ja käitumuslikud vajadused ja kuidas need võivad last päev-päevalt mõjutada, kohased strateegiad lapse vajadustega arvestamiseks). Hooldusperre vahetumist püütakse vältida, aga kui see on olnud vajalik, siis on väga oluline kindlaks teha lapse käitumisviisid, mis tekitasid probleeme lapse eelmisele hooldajale. See on oluline, et uus hooldaja suudaks lapse vajadusi paremini arvestada ja laps ei satuks olukorda, mis võib teda kahjustada või kus ta võib ise teisi kahjustada. Lapse tugevuste ja probleemide väljaselgitamine on väga oluline, et pakkuda lapsele ja hooldajale asjakohast abi ja lapsele vajadusel ka ravi.

Selge ja konkreetne hoolduskava tagab selle, et hooldusvanem mõistab lapse eelistusi ja rutiini ning väheneb lahkarvamuste võimalus, mis võivad tekkida olukorras, kus laste nimel otsuste tegemine võib olla eri tasemega inimeste vastutus (hooldaja, hooldusperre sotsiaaltöötaja, kohalik omavalitsus). Hoolduskavas kirjeldatakse, kellel on otsustusõigus lapse igapäevaelu võtmeküsimustes (sh arstiabi, haridus, vaba aja tegevused ja kodune elu, usulised küsimused, sotsiaalmeedia kasutus jms). Kohaliku omavalitsuse pädevuses on otsustada, kuidas jagatakse vastutus laste hooldamisega seotud sõlmküsimustes. Üldiselt on igapäevaeluga seotud küsimused hooldaja otsustada.

Hooldusvanemal peab olema teada, kuidas saada abi. See hõlmab nii võtmeisikute kontaktandmeid (sh lapse sotsiaaltöötaja nimi ja kontaktid, IRO kontaktid, hooldusperre spetsialist (*the family placement worker*), võimalusel lapse isiklik nõustaja (*personal adviser*)), aga ka täpsemat infot selle kohta, milline spetsialist milliste probleemide korral abistab, milline on spetsialistide tööaeg ning kuidas saada abi väljaspool tööaega (Department of Education 2015).

Kuidas toimub hooldusperre seire?

Hooldust vajavate laste seiresüsteemi osaks on:

- lapse sotsiaaltöötaja ja lapsendamise sotsiaaltöötaja kodukülastused;
- regulaarselt toimuvad hindamised.

Süsteem on sarnane nii hooldusperes elavate laste puhul, kui ka lapsendamisele minevate laste puhul, kui laps on jõudnud peresse, aga lapsendamise kohtuotsust veel ei ole.

Lapse ja pere olukorra seiramise eest vastutavad eelkõige **sotsiaaltöötajad** (lapse sotsiaaltöötaja ja lapsendamise sotsiaaltöötaja). Lisaks on igas omavalitsuses spetsiaalne **sõltumatu ametnik** (*IRO – independent review officer*)⁹, kes vastutab selle eest, et asendushooldusel olevate laste huvid (sh enne lapsendamise kohtuotsust lapsendaja peres elava lapse vajadused) oleksid parimal moel täidetud ning nende hooldusplaan (*Care Plan*) parimal võimalikul moel ellu viidud.

Peale lapse perre jõudmist **külastavad** kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajad (lapse sotsiaaltöötaja ning lapsendamise/ hooldusperre sotsiaaltöötaja) regulaarselt peret, et olla

⁹ Vt lähemalt IRO ülesannete kohta – Department for Children, School and Families (2010). IRO Handbook Statutory guidance for independent reviewing officers and local authorities on their functions in relation to case management and review for looked after children. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/337568/iro_statutory_guidance_iros_and_las_march_2010_tagged.pdf

kindlad lapse heaolus ning pakkuda perele vajalikku abi. Selliste külaskäikude eesmärgiks on luua hea suhe lapse ja sotsiaaltöötaja vahel, et laps saaks jagada oma kogemusi (nii häid kui halbu) ning sotsiaaltöötajal tekiks ülevaade sellest, kuidas laps ennast tunneb. Külaskäikude raames jälgitakse ka seda, kuidas on läinud hooldusplaanis olevate tegevustega ning kas on vaja midagi muuta, kas lapsel või hooldajal on tekkinud mingeid raskusi ning kas nad vajavad täiendavat tuge või teenuseid.

Esimene külaskäik peab toimuma esimesel nädalal, kui laps on hooldusperre elama läinud. Kuni esimese hindamiseni toimuvad külaskäigud peresse igal nädalal, kuna sel ajal on kõige suurem risk, et lapse perre paigutamine võib ebaõnnestuda (Department of Education 2013). Esimesel aastal tuleb last külastada minimaalselt iga kuue nädala järel. Järgmistel aastatel toimuvad külaskäigud vähemalt iga kolme kuu järel, kui laps on piisavalt vana ja nõustunud sellise külastussagedusega. Kui laps, tema hooldaja või muu asjassepuutuv isik soovib, peab kohalik omavalitsus võimaldama ka tihedamaid külastusi. Sagedasemad külastused on vajalikud ka sel juhul, kui lapse vajadused muutuvad.

Lapse sotsiaaltöötajal on peavastutus lapse heaolu eest ning seega peab ta igal külaskäigul lapsega kohtuma ja temaga eraviisiliselt ehk ilma pere juuresolekuta vestlema (kui see on eakohane). Erandiks on olukorrad, kus laps keeldub üksi kohtumisest (arvestades, et laps on piisavas vanuses ja arusaamises) või kui sotsiaaltöötaja ei pea üksi kohtumist sobilikuks. Mõned külastused võivad olla ette teatamata, et saada adekvaatne ülevaade lapse elust hooldusperes. Külastused peaksid toimuma ajal, mil kõik leibkonna liikmed on kodus. Oluline on, et lapse sotsiaaltöötaja ning lapsendamise/ hooldusperre sotsiaaltöötaja teeksid sel ajal üksteisega tihedat koostööd, jagaksid külaskäikude koormust omavahel ning jagaksid teineteisega visiidi kohta tehtud kirjalikke aruandeid.

Kõik külaskäigud tuleb dokumenteerida selliselt, et need võimaldaksid jälgida lapse arengut ka sel juhul, kui lapsega tegelev sotsiaaltöötaja muutub. Välja tuua tuleb tuua peamised visiidi käigus üles kerkinud teemad ja probleemid ning vajadusel ka, kuidas neid plaanitakse lahendada. Külaskäigult saadud infot jagatakse ka lapse bioloogiliste vanematega ning hooldajatega. Sotsiaaltöötaja lepib lapsega kokku (vastavalt tema vanusele ja arusaamisvõimele), millist infot ja kellega võiks jagada.

Lapsed ei oska sageli oma enesetunnet ja heaolu sõnades väljendada, seepärast on sotsiaaltöötaja jaoks oluline aru saada, milline on lapse igapäevane elu hooldusperes – rutiinsed tegevused, söögikorrad, lapse kohtlemine hooldusperes võrreldes bioloogiliste lastega jmt. Teiste isikute (nt õpetajate) nägemus lapse olukorrast võib anda samuti olulist infot selle kohta, kas lapse käitumises/ tujudes on olnud viimasel ajal muutusi. Ühised tegevused väljaspool kodu võivad samuti aidata kaasa, et laps saaks vabalt oma olukorrast rääkida. Lapsel peab olema teada, kust ta saab nõu, toetust ja abi. Kui sotsiaaltöötajal tekib kahtlusi lapse heaolus, tuleb informeerida IRO-d.

Lisaks külastustele on kohalikel omavalitsustel kohustus viia regulaarselt läbi hooldamisel olevate laste olukorra **hindamine** (*case review*). Hindamisel vaadatakse üle lapse vajadused, heaolu ja areng ning pere võimekus lapse vajaduste rahuldamiseks ja arengu soodustamiseks, senised kokkulepped ja plaanid (*Care Plan, Permanence Plan, Health Care Plan, Pathway Plan*

(vajadusel), *Personal Education Plan*) ning nende tulemused ja tehakse vajalikud muudatused¹⁰. Hindamisel tuleb arvestada nii lapse seisukohti (vastavalt tema eale ning arusaamisvõimele), hooldusperre/ lapsendaja seisukohti kui ka vajadusel teiste isikute omi.

Esimene hindamine toimub hiljemalt 20 päeva peale lapse perre jõudmist. Teine hindamine toimub 3 kuu pärast ning edaspidised hindamised toimuvad 6-kuulise intervalliga.

Hindamine toimub kohtumise (koosoleku) vormis, kus osalevad tavapäraselt lisaks laps (kui on eakohane), bioloogilised vanemad, hooldusperre, lapse sotsiaaltöötaja, hooldusperre sotsiaaltöötaja, lisaks vajadusel kooli ja tervishoiuasutuse esindaja jt seotud isikud. Koosolekut juhhib IRO. Kui laps ei soovi hindamisel kohal viibida, peab IRO temaga enne hindamist vestlema, võimalusel näost näkku kohtumisel. Erandolukordades võidakse kas laps, tema vanemad või hooldusperre esindaja hindamiskoosolekule kutsumata jätta, selline otsus tuleb koos põhjustega protokollida ja lisada lapse toimikule.

Hooldusperre agentuur peab üks kord aastas viima läbi ka **hooldajate hindamise** (*foster carers review*), mille eesmärgiks on analüüsida, kas hooldaja on jätkuvalt sobilik last hooldama ning millist tuge ta vajab, et oma ülesandeid täita. CoramBAAF on töötanud välja soovitusliku juhendmaterjali koos näidisküsimustega sotsiaaltöötajale, hooldajale, hooldaja alaealistele lastele, hooldatavale lapsele jt seotud osapooltele (CoramBAAF 2015).

Hooldusel olevate **laste heaolu monitoorimiseks** algatas laste heaolu parandamisele pühendatud heategevusorganisatsioon Coram koostöös Bristol Ülikooliga 2013. aastal **Bright Spots** programmi¹¹, mille oluliseks osaks on veebipõhised küsimustikud, mille kaudu saadakse teavet selle kohta, milline on hooldusel olevate laste heaolu. Küsitlusega kogutakse infot selle kohta, millised on hooldusel olevate laste suhted, kohanemine hooldusperrega ja üldine eluolu, teadlikkus oma õigustest ja hakkamasaamine oma eluga. Kogutud andmestik võimaldab tulemusi võrrelda teiste piirkondadega ja riigi keskmisega. Küsimustikku kasutatakse paljudes omavalitsustes, kuid selle kasutamine ei ole kohustuslik.

¹⁰ Vt näiteks Lancashire Children's Social Care Procedures Manual
https://www.proceduresonline.com/lancashirecsc/p_look_aft_rev.html#purp_rev

¹¹ Vt lähemalt <https://coramvoice.org.uk/for-professionals/bright-spots-2/>

JONIS 3. BRIGHT SPOTS PROGRAMMI HEAOLU INDIKAATORID

Allikas: Briheim-Crookall, L.; Baker, C.; Selwyn, J. (2018).

Hooldusel olevate laste abivajaduse üldisel seiramisel on oluline, et kohalikul omavalitsusel on iga-aastane kohustus koguda ja valitsusele esitada andmeid hooldusel olevate laste kohta. Enam kui 12 kuud hooldusel olevate laste kohta esitatakse lisaks nende tervist puudutavad andmed, mis hõlmavad ka nende emotsionaalset tervist. Kõigi hooldussüsteemi jõudvate **4-16-aastaste laste** kohta täidetakse **tugevuste ja nõrkuste küsimustik** (SDQ - *Strengths and Difficulties Questionnaire*), mis annab lähtehinnangu nende emotsionaalsele ja käitumuslikule heaolule¹². Hooldusel olevate kuni 16-aastaste laste kohta täidavad nende hooldajad küsimustiku igal aastal. Olemas on ka eraldi küsimustikud lastele endile (alates 11. eluaastast) ning nende õpetajatele. Kui hooldaja täidetud küsimustiku tulemused viitavad probleemidele, võib olla kasu tulemuste triangulatsioonist ehk õpetajate ja lapse enda täidetud küsimustiku tulemuste võrdlemisest. Soovituslikult antakse küsimustik hooldajale täitmiseks enne lapse tervise seisundi hindamist, seejuures rõhutades, et küsimustik ei hinda kuidagi hooldaja toimetulekut lapse hooldamisel, vaid aitab hinnata lapse seisundit. Valitsusele esitatakse koondhinne iga lapse kohta ning kokkuvõtvad tulemused ja võrdlus varasemate aastatega avaldatakse regulaarsetes hooldusel olevate laste statistika ülevaadetes¹³.

Kui palju on seire meetodikad sõltuvad üldistest regulatsioonidest ja kas seiramise jaoks on välja töötatud eraldi regulatsioonid?

¹² Vt lähemalt Strengths and Difficulties Questionnaires (SDQs) Practice Guidance (2017). Coventry City Council. [https://www.proceduresonline.com/coventry/childcare/user_controlled_lcms_area/uploaded_files/Strengths%20and%20Difficulties%20Questionnaires%20\(SDQ's\)%20-%20Good%20Practice%20Exemplar.pdf](https://www.proceduresonline.com/coventry/childcare/user_controlled_lcms_area/uploaded_files/Strengths%20and%20Difficulties%20Questionnaires%20(SDQ's)%20-%20Good%20Practice%20Exemplar.pdf)

¹³ Vt lähemalt Children looked after in England (including Adoption), year ending 31 March 2019 (2019). https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/850306/Children_looked_after_in_England_2019_Text.pdf

Seiramise üldised tingimused ja kord kehtestatakse seaduses ja rakendusaktides.

Lisaks on koostatud eraldi kohustuslikud juhendmaterjalid (*statutory guidance*), kus selgitatakse õigusaktidesse kirja pandu arusaadavas keeles lahti.

Kuna hooldusperede seiramine ning lapsendanute abivajaduse hindamine on kohaliku omavalitsuse pädevuses, siis on kohalikud omavalitsused kehtestanud detailsemad regulatsioonid protseduuride korralduse kohta¹⁴.

Milliseid meetoodilisi probleeme on valitud välisriigis lapsendamise-ja hooldusperede seiresüsteemides leitud? Milline on seiremetoodikate mõju (nt vahehindamiste, uuringute ja küsitluste tulemusel)?

Kasutatud allikatest puudusid viited selle kohta, et Inglismaal oleks seiremetoodikate mõju hindamisi läbi viidud.

Erinevates asendushoolduse sõlmpunkte käsitlevates raportites on olnud kõige enam viited IROde rolli tulemuslikkuse hindamise kohta. Alates selle ametikoha loomisest 2004. a on IROde ametikoha vajalikkus olnud arutelu all ning mitmetes uuringutes on leitud, et süsteem ei ole oodatud moel tööle hakanud¹⁵. Erinevatele allikatele tuginedes on antud koguni soovitus, et kohalikel omavalitsustel peaks olema võimalik loobuda sellisest ametipostist nõ eeslinil töötavate sotsiaaltöötajate kasuks (Narey ja Owers, 2018).

Milliseid aspekte ja miks oleks valitud välisriigis rakendatava seire metoodikast võimalik ja mõistlik üle kanda Eesti süsteemi ja mida mitte?

Inglismaal pööratakse erilist tähelepanu lapse ja pere kohanemisperioodile, seda nii lapsendamise kui hooldusperede puhul. Enne lapsendamise taotluse esitamist peab laps vähemalt 10 nädalat peres elama, mille jooksul jälgib KOVi sotsiaaltöötaja lapse ja pere kohanemist ning toetab peret tekkinud probleemide lahendamisel. Kuni esimese hindamise toimumiseni külastab sotsiaaltöötaja peret iganädalaselt, hilisemad külastused toimuvad vastavalt hindamisel kokkulepitud graafikule, kuid vähemalt iga kolme kuu järel. Seega on iga hoolduspere KOVi sotsiaaltöötaja tiheda jälgimise all. Tihe suhtlus loob eeldused sellele, et nii lapsel kui ka hooldusvanemal tekib usalduslik side KOVi sotsiaaltöötajaga ning nad julgevad tema poole pöörduda ja oma muredest rääkida. Samuti on KOVi sotsiaaltöötajal ülevaade lapse ja pere käekäigust ja tekkinud murekohtadest. Usaldusliku suhte loomine nii hooldusel oleva lapse kui hooldusvanemate ja lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja vahel vajab kindlasti tähelepanu ka Eestis. Pered vajavad usaldusisikut, kellele oma probleemidest rääkida ja kellelt saada tuge ilma tagajärgede ees hirmu tundmata.

Kuigi üldine perede seiramise raamistik on Inglismaal riiklike õigusaktidega ette antud (sh külastuste ja hindamiste sagedus), siis kohalikul omavalitsusel on otsustusõigus protsesside täpsema korralduse osas sh mida jälgitakse, kuidas seda dokumenteeritakse, millist tuge ja

¹⁴ Vt näiteks West Sussex'i maakonna lastekaitsega seotud kordasid - <https://www.proceduresonline.com/westsussex/cs/contents.html>

¹⁵ Vt lähemalt Baginsky jt, 2017. The fostering system in England: Evidence review. Research report. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/629383/The_fostering_system_in_England_Evidence_review.pdf

teenuseid peredele probleemide korral pakutakse jne. Arvestades rahvastiku arvu ja mastaapide erinevust oleks Eestis asjakohane luua ühtne hooldusperede seiramise süsteem koos standardiseeritud protsesside ja tööriistadega.

3.1.2. Soome

Õigusaktid

Soomes reguleerib asendushooldust peamiselt perekonnanaholduse seadus (*Perhehoitolaki*) - <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150263>

ning lapsendamist lapsendamise seadus (*Adoptiolaki*) - <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120022>.

Lapsendamissüsteemi lühikirjeldus

Lapsendada saab kuni 18-aastast isikut. Lapsendamise protsess algab alati lapsendamise nõustamisega, mis on lapsendada soovijatele seadusega ette nähtud ning tasuta protseduur. Nõustamist võib pakkuda nii kohaliku omavalitsuse sotsiaalteenuste osakond või Päästke Lapsed (*Pelastakaa Lapset*) organisatsiooni piirkondlik vastav osakond. Nõustamisel uuritakse taotleja suutlikkust ja valmisolekut lapsendamiseks. Seejärel teostab sotsiaaltöötaja pereuuringu, mis sisaldab teavet järgneva kohta:

- perekondlik taust;
- tervislik seisund;
- sotsiaalmajanduslik olukord;
- vanemlikud võimed;
- lapsendamise motiivid;
- üldine sobivus.

Peale sobiva lapsendamise teenust pakkuva asutuse väljavalimist ning kliendiks hakkamist tuleb koostada avaldus, mille vaatab üle Soome Lapsendamise Nõukogu. Sobivuse korral tuleb lapsendada soovijatel oodata, millal lapse huvidest lähtuvalt tema perre sobiv laps leitakse ning samal ajal tuleks perel osaleda erinevatel ettevalmistavatel kursustel. Kui laps on lõpuks perre saabunud, kohtub lapse ning perega lapsendamisnõustamist andnud sotsiaaltöötaja, et pakkuda vajalikku tuge ja nõu. Juhul kui laps on lapsendatud välisriigist, tuleb vastavalt lapse päritoluriigi nõudmistele saata neile ülevaateraporteid, millega aitab vastav sotsiaaltöötaja.

Lapsendamisnõustaja ja lapsendamise teenusepakkuja abistavad lapsendatud lapsi ja lapsendajaperesid lapsendamisele järgnevatel aastatel ning pakuvad neile tugiteenuseid¹⁶.

Soomes pakuvad riikidevahelist lapsendamise teenust kolm asutust, mis on heaks kiidetud Soome Lapsendamise Nõukogu poolt – Päästke Lapsed organisatsioon, Helsingi linna sotsiaalteenuste osakond ning Interpedia.

¹⁶ <https://www.pelastakaalapset.fi/en/our-work-in-finland/adoptions/intercountry-adoption-service-international-child-protection/stages-in-the-adoption-process/>

Perele mõeldud teenused ja toetused lapsendamisjärgsel perioodil

Nii lapsendaja- kui ka hooldusperedele on olemas teenused ja toetused, mida üldjuhul korraldab kohalik omavalitsus. Perepõhist hooldust pakkuvatel vanematel on võimalik osaleda täiendkoolitustel ning saada mentorlust. Perekonnohoolduse seaduse (*Perhehoitolaki*) §15 kohaselt on kõigil hooldusperedel õigus supervisioonile. Supervisiooni käigus on võimalik kaardistada nii probleemseid aspekte, mille osas pere või laps abi vajab, ning kinnistada seda, mis on juba hästi. Järelevalvet ei teosta tavaliselt perele määratud sotsiaaltöötaja, vaid selleks spetsiaalselt koolitatud spetsialist.

Lisaks on peredel võimalik pöörduda ka muude organisatsioonide poole (või ostab kohalik omavalitsus nendelt teenust sisse), kelle eesmärk on lapsendus- ja hooldusperesid toetada. Üheks selliseks organisatsiooniks on Päästke Lapsed, mis võitleb laste õiguste eest, et parandada laste elu Soomes ja kogu maailmas. Päästke Lapsed pakub toetust ning monitoorimist nii lapsendus- kui ka hooldusperedele, tehes ühtlasi koostööd kohalike omavalitsustega. Päästke Lapsed sotsiaaltöötajad ning perehoolduse spetsialistid on muuhulgas läbinud PRIDE koolitaja koolituse, samuti läbinud koolituse hooldusperre paigutatud laste ja vanemate kiindumussuhte ja omavahelise suhtluse toetamiseks. Samuti pakub Päästke Lapsed peredele Theraplay-d (kiindumussuhte töömudelist lähtuv teraapia); lisaks on võimalik lastele pakkuda teraapiat DDP mudelist (interaktiivne psühhoteraapia lastele, kes on kogenud traumat, hülgamist või väärkohtlemist) lähtuvalt ning MIM meetodil hindamist (meetod, millele põhinedes on võimalik hinnata lapse ja lapsevanema omavahelist dünaamikat, leida nende omavahelise suhte tugevused ja nõrkused ning planeerida vastavalt abi) ning regulaarseid konsultatsioone lastepsühhiaatriga. Päästke Lapsed hooldusperedele mõeldud toetuse raames määratakse hooldusperedele vastutav sotsiaaltöötaja, kes juhendab neid lapsekasvatuse- ning hooldamisega seotud ülesannetes. Toimuvad regulaarsed (nt korra kuus) kohtumised lapse ja perekonnaga – koduviisidid, kliendi plaaniga seotud arutelud jne. Lisaks on hooldusperedel võimalik kasutada mentori teenust, kelleks on üldjuhul kogenud hoolduspere vanem; saadaval on ka 24/7 telefoni hädaabiteenus ning võimalus osaleda täiendkoolitustel¹⁷.

Hooldusperedesse paigutatud lastele korraldab MTÜ Pesäpuu tegevusi, kus lastel on võimalik koos enda eakaaslastega jagada kogemusi ja teha enda hääl kuuldavaks, mis omakorda toetab nende heaolu ja hakkamasaamist oma hooldusperes. Soome asendushooldusele paigutatud lapsi toetav ühing SINUT korraldab lastele laagreid, kus muuhulgas arutletakse üksteisega enda elukogemuse ja lugude üle loominguliste meetodite kaudu turvalises keskkonnas. Ka hoolduspere vanematel on võimalik teiste hoolduspere vanematega konfidentsiaalses grupis jagada oma mõtteid, tundeid, kordaminekuid ja muresid hoolduspereks olemise kohta – seda võimalust pakub Soomes MTÜ Sininauhaliitto.

Kuidas toimub lapsendanud pere seire?

Formaalset lapsendanud pere seiret ei toimu.

Asendushoolduse süsteemi kirjeldus

¹⁷ <https://www.pelastakaalapset.fi/tyomme-kotimaassa/perhehoito/perhehoidon-tuki/>

Soomes on võimalik lastele või peredele pakkuda asendushooldust:

- Hooldusele paigutamine avahoolduse tugimeetmena - see tähendab olukorda, kus laps või kogu pere üheskoos paigutatakse lühikeseks ajaks kodust mujale. Avahoolduse puhul on hooldusele paigutamine alati vabatahtlik.
- Kiireloomulise ümberpaigutamisenä - otseses ohus olevale lapsele korraldatakse ümberpaigutamine kodust väljapoole. Kiireloomulise ümberpaigutamise vajadus võib tekkida näiteks siis, kui kodune olukord või puudused lapse eest hoolitsemisel ohustavad otseselt lapse tervist või arengut, samuti siis, kui lapse hooldajad ei ole ajutiselt võimelised lapse eest hoolitsema ning see ohustab ilmselt lapse tervist ja arengut.

Hooldusse võtmine tähendab seda, et vastutus lapse hooldamise ja kasvatamise eest läheb üle ametiasutustele. Seaduse kohaselt tuleb laps võtta hooldusse, kui tema tervis ja areng on tõsisel ohul kasvatustingimuste või tema enda käitumise tõttu. Hooldusse võtmist võidakse siiski kasutada vaid siis, kui see on lapse huvides ning avahoolduse meetmed on osutunud ebapiisavateks. Laps võidakse vastavalt lapse vajadustele ja huvidele paigutada asenduskodusse või perehooldusele asendusperesse. Asenduskodu on lastekaitseasutus, kus elavad hooldusele paigutatud lapsed ja noored, kelle eest vastutavad asjakohase koolituse saanud töötajad. Soomes meenutavad asenduskodud päriskodusid ja need ei ole kunagi väga suured. Asenduskodud järgivad oma tegevuses seadust ja nende tegevuse üle teostatakse järelevalvet. Asenduspere on perehooldust pakkuv pere, kuhu on lastekaitse eesmärkidel hooldusele paigutatud perekonda mittekuuluv laps. Asenduspere tegutseb lapse kasvu- ja elukeskkonnana tema enda vanemate asemel. Asenduspere vanemad saavad asjakohase koolituse ning vastava kinnituse enne oma ülesannete täitmisele asumist. Lapsel on võimalik asendusperedes elades kohtuda oma bioloogiliste vanematega. Asendusvanemaid kutsutakse ka perehooldajateks.

Kuidas toimub hooldusperede seire?

Soomes vastutavad hooldusperede seiramise eest kohalikud omavalitsused. Igale lapsele ja hooldusperele määratakse vastutav sotsiaaltöötaja, kelle ülesandeks on regulaarselt pere ning lapsega kontakti hoida, et olla kursis lapse eluoluga. Igale lapsele ning vajadusel ka vanematele koostatakse kliendi plaan, milles on vastavalt vajadusele täpsustatud kohtumiste regulaarsus. Kliendi plaani uuendatakse üldjuhul vähemalt korra aastas. Lisaks on valdadel või omavalitsustel koostatud nii sotsiaaltöötajatele kui ka hooldusperede vanematele välja töötatud tegevusjuhiste kogumik. Tegevusjuhendiga määratletakse vastavalt seadusele perepõhise hoolduse korraldamise viisid, ühtlustatakse tegevuspraktikaid ja tagatakse perepõhise hoolduse kavandamine ning järjepidevus. Lisaks on peredele ja sotsiaaltöötajatele välja töötatud hindamisvorm, mille abil saavad mõlemad osapooled hinnata pere heaolu ning vajadusi.

Lapsendajaperede seiramise ja heaolu eest vastutavad samuti ka kohalikud omavalitsused ning sealsed sotsiaaltöötajad või lapsendamise teenust pakkuvad asutused nagu nt Päästke Lapsed organisatsioon.

Kui palju on seire meetodid sõltuvad üldistest regulatsioonidest ja kas seiramise jaoks on välja töötatud eraldi regulatsioonid?

Hooldusperedele toe tagamise alus on Perekonnanhoolduse seaduse (*Perhehoitolaki*) §15, mis sätestab, et hooldusperede juhendamise, järelevalve ning väljaõppe eest vastutab kohalik omavalitsus. Lisaks sätestab §15, et hooldusperedele tuleb tagada piisavad võimalused toe saamiseks ning vastutava sotsiaaltöötajaga kohtumiseks¹⁸.

Lapsendajaperedele toe tagamise alus on Lapsendamise seaduse (*Adoptiolaki*) §25, mis sätestab, et lapsendamist pakkuva teenuseosutaja poolt määratud nõustaja peab vajadusel perele nõu andma ka pärast lapsendamist. Lapsendajatele pakutakse võimalust oma pere tugivajadusi hinnata. Võimalikult varajases etapis peaks lapsendamisnõustaja vajadusel juhendama last ning vanemaid ning pakkuma neile juurdepääsu erinevatele toetavatele teenustele.

Milliseid metoodilisi probleeme on lapsendamise ja hooldusperede seiresüsteemides leitud? Milline on seiremetoodikate mõju (nt vahehindamiste, uuringute ja küsitluste tulemusel)?

2017. aastal valminud aruande, millega töötati välja Soome asendushoolduse alternatiivne järelevalve mudel, tööühma soovitude kohaselt tuleks Soomes paremini tagada lapsele määratud sotsiaaltöötaja regulaarsed külastused hooldusperega, näiteks sätestades selle perekonnanhoolduse seaduses (*Perhehoitolaki*) selgesõnaliselt. Lisaks sotsiaaltöötaja regulaarsetele visiitidele tuleks nende sõnul tõhustada riikliku taseme järelevalvet ning koostööd kohalike omavalitsuste ja riigi vahel. Eesmärgiks peaks võtma, et igas maakonnas oleks oma keskne hooldusperede koordinaator, kes vastutaks ka piirkonna hooldusperede järelevalve eest koostöös kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatega (Hoikkala et al., 2017).

Milliseid aspekte ja miks oleks valitud välisriigis rakendatava seire metoodikast võimalik ja mõistlik üle kanda Eesti süsteemi ja mida mitte?

Soomes on hooldusperede toimetuleku seiramine ja toetamine kohalike omavalitsuste vastutada. Perede heaolu seiramist toetavad juhendmaterjalid ja hindamisvorm, mille alusel saavad pere vajadusi hinnata nii pere ise kui ka pere sotsiaaltöötaja. Eesti hooldusperedel võiks olla samuti kasu hindamisvahendist, mida nad saavad ise täita ja mille alusel hinnata oma toimetulekut ja anda tagasisidet KOVi lastekaitsetöötajale oma toimetuleku ja tekkinud murekohtade üle.

3.1.3. Holland

Õigusaktid

Noorteseadus (Jeugdwet, 2015)

Noorte hoolduse seadus (Wet op de jeugdzorg, 2015)

Välisriigist pärit lapse lapsendamise seadus (Wet opnemng buitenlandse kinderen ter adoptie, 1988)

¹⁸ <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150263#Pidp446667216>

Juhised välisriigist pärit lapse lapsendamiseks (Richtlijnen opneming buitenlandse kinderen ter adoptie, 2000)

Lapsendamissüsteemi lühikirjeldus

Lapsendatakse eelkõige välismaalt pärit lapsi, Hollandis sündinud laste lapsendamine on suhteliselt harv (ca 20-25 juhtu aastas) ja sageli on sel juhul tegemist elukaaslase/ abikaasa lapse lapsendamisega. Lapsendamiste koguarv on alates 2000ndate aastate algusest pidevalt vähenenud (Hoksbergen 2015). 2019. a lapsendati Hollandis 145 välismaalt pärit last (2015 – 304) (Adoption Services 2020a).

Lapsendamise protsess on mõnevõrra erinev sõltuvalt sellest, kas lapsendatakse Hollandis või välismaal sündinud laps. Hollandis sündinud lapse lapsendamiseks on vaja juristiga koostööd teha avaldus kohtule. Kohtus kuulatakse ära kõik asjaosalised. 12 a ja vanem laps peab ise lapsendamisega nõus olema. Protsess kestab olenevalt juhtumi keerukusest vähemalt 3 kuud kuni enam kui üks aasta (Rechtspraak 2020).

Välismaalt lapsendamise protsess kestab 2-5 aastat ning kogu protsessi jooksul seatakse esiplaanile eelkõige lapse huvid. Välismaalt on võimalik lapsendada kuni 6-aastast last, erandiks on varem lapsendatud lapse vanem õde või vend või kui korraga lapsendatakse rohkem kui üks laps ja laste eraldamine kahjustaks lapsi (Adoption Services 2020). Lapsendajad peavad olema vähemalt 18 aastat vanemad kui on lapsendatav laps, kuid vanima lapsendaja vanusevahe lapsega ei tohi olla ka suurem kui 40 aastat. 42-46-aastane lapsendada soovija peab läbima eraldi kirjaliku testi (IBO – *Instrument Special Circumstances*). Üle 46-aastased lapsendajad peavad taotlema erandi tegemist Justiitsministeeriumilt.

Lapsendamisega seotud organisatsioonid on:

- Lapsendamisteenuste Sihtasutus (Stichting Adoptievoorzieningen (ingl k Adoption Services));
- Lastekaitse Nõukogu (Raad voor de Kinderbescherming (ingl k Child Care and Protection Board));
- Justiitsministeerium;
- vahendusorganisatsioonid (Vergunninghouders);
- välisriigi asutused ja organisatsioonid.

Lapsendamise alustamiseks on vaja teha avaldus Lapsendamisteenuste Sihtasutusele, kus antakse taotlejale järjekorranumber (BKA number). Sihtasutus kontrollib avaldaja nõuetele vastavust (vanus, perekonnaseis jms). Lapsendaja(d) peavad läbima tervisekontrolli ning nende kohta viiakse läbi taustakontroll õigusrikkumiste ja kohtuotsuste kohta (Adoption Services 2020).

Lapsendada soovijal on kohustuslik osaleda kuuel Lapsendamisteenuste Sihtasutuse korraldatud **koolitusel** (à 3 tundi), mille teemadeks on: lapse bioloogilised vanemad, lapse taust, lähedus, kaotuse ja leinaga toimetulek, identiteet ja lojaalsus, lapsendavate vanemate soovid ja võimalused (Adoption Services 2020).

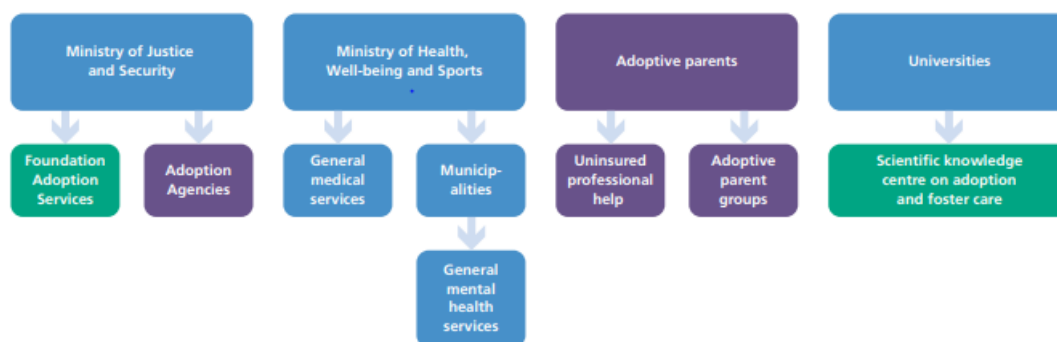
Lastekaitse Nõukogu viib läbi **perekonna uuringu** (*the home study*), et saada ülevaade pere eluolust ja elamistingimustest, lapsendamise põhjustest ning millist last lapsendada soovitakse. Vahel viiakse läbi ka eraldi uuring käitumisspetsialisti poolt. Kohtumised lapsendada soovijatega toimuvad nii nende kodus kui ka Lastekaitse Nõukogu kohalikus kontoris. Uuring kestab 3-4 kuud ning selle lõpuks koostatakse aruanne ning antakse soovitus Justitsministeeriumile, kes teeb formaalselt otsuse lapsendamise loa andmise/ mitteandmise kohta. Aruanne ja soovitus arutatakse enne esitamist lapsendada soovijaga läbi. Justitsministeeriumi luba lapsendamiseks kehtib 4 a ja peale lisataustauuringu läbiviimist saab seda vajadusel veel 4 a võrra pikendada. Perekonna uuringu aruanne saadetakse ka lapse päritoluriiki ning selle alusel otsustatakse, milline on lapsele kõige sobivam pere (Adoption Services 2020).

Edasi toimub sobiva lapse ja pere sõelumine ehk lapsendatavale lapsele kõige sobivama pere otsimine. Kuigi eelkõige on fookuses lapse vajadused, võetakse arvesse ka lapsendaja võimalusi ja eelistusi. Sõelumist viivad läbi vahendusorganisatsioonid, kellel peab selleks olema Justitsministeeriumi litsents. Kui laps on leitud, teavitatakse sellest perest ja antakse perele kogu oluline info lapse kohta (sugu, vanus, tervislik seisund jne). Perele antakse aega otsustamiseks, kas nad soovivad konkreetset last lapsendada. Kui nad on otsuse langetanud, viiakse laps ja pere omavahel kokku, enamasti toimub see lapse sünnikohariigis ning tagasi Hollandisse saabumisel registreeritakse laps kohalikus omavalitsuses (Adoption Services 2020).

Perele mõeldud teenused ja toetused lapsendamisjärgsel perioodil

Esimese aasta jooksul peale lapsendamist jälgivad ja toetavad peret vahendusorganisatsioonid. Miinimumnõuded lapsendamisjärgsetele teenusele ei ole kehtestatud ning pakutavate teenuste valik on piiratud. Enamikul lapsendamisagentuuridel on lapsendamisteenuste spetsialistid (sotsiaaltöötajad, pedagoogid), samuti võidakse kaasata varasema lapsendamiskogemusega vabatahtlikke (Meulen 2019).

Tavapäraselt võtab lapsendamise ajal perega tegelenud töötaja lapsendamisjärgsel aastal perega vähemalt kolmel korral kas telefoni või e-maili teel ühendust. Esimest korda tehakse seda umbes 3 nädalat peale lapse peresse jõudmist. Mõnes agentuuris külastab paari kuu möödumisel peret sotsiaaltöötaja või varasema lapsendamiskogemusega vabatahtlik. Kõik agentuurid küsivad lapsendanud peredelt tagasisidet lapsendamise protsessi kohta ning mõned lapsendamisagentuurid küsivad selle raames ka pere abivajaduse kohta. Kui pere vajab teraapiat või muid teenuseid, mida lapsendamisagentuur ei paku, suunatakse pere edasi Lapsendamisteenuse Sihtasutuse või teiste teenusepakujate juurde. Lisaks korraldatakse 1-2 korda aastas lapsendanud peredele lapsendamisega seotud teemadel seminare ning antakse välja temaatilisi ajakirju. Teenuste eest tasuvad lapsendanud pered (Meulen 2019).

JOONIS 4. LAPSENDAMISJÄRGSED TEENUSED JA NENDE PAKKUJAD HOLLANDIS¹⁹.

Allikas: Meulen (2019).

Lapsendamisteenuste Sihtasutus pakub lapsendanud peredele samuti infot ja tuge. Kui laps on peresse saabunud, antakse igale perele „tervituskarp“ („welcome box“), mis sisaldab vajalikku infot ja nõuandeid (kuidas harjuda üksteisega, läheduse loomine, kust saada abi) ning väikseid kingitusi.

4 päeva nädalas töötab telefoni abiliin ning lapse arengu ja kasvatamisega seotud küsimustele vastavad sihtasutuse sotsiaaltöötajad ka e-maili vahendusel. Keerulisemate probleemide jaoks on kaardistatud iga Hollandi piirkonna lapsendamisele spetsialiseerunud spetsialistide (terapeudid, arstid, psühhiaatrid jne) kontaktid. Lisaks jagatakse infot sihtasutuse veebi, ajakirja ning infomaterjalide vahendusel (Meulen 2019).

Alla 13-aastaste lastega perele pakutakse koduse konsultatsiooni teenust teemadel nagu söömine, lein, magamine, kiindumine jne. Käsitletakse nii normaalset kui ka mittetavapärast käitumist ja antakse nõu, kuidas tulla toime probleemse käitumisega. Teenus on perele tasuline (42,50€, esimesel aastal 19,95€) (Meulen 2019).

Lisaks pakutakse kuni 12aastaste laste vanematele videonõustamist (*Video Interaction Guidance*), mille käigus salvestatakse lühike videoklipp kodus toimuvast perekondlikust tegevusest, mis arutatakse hiljem vanematega läbi ja antakse vanemale nõuandeid, kuidas arendada positiivset kontakti lapsega. Protsessi raames salvestatakse kuni neli videoklippi ja toimub kuni neli arutelu. Teenus on vanemale tasuline (125€) (Adoption Services 2020c).

Kui lapsendatud lapsega seoses tekib probleeme lasteaias või koolis (sobiva õppeasutuse leidmine, käitumisprobleemid, õpetaja vajab nõustamist), aitab sihtasutuse töötaja vajadusel hinnata lapse sotsiaalset ja emotsionaalset arengut. Selleks salvestatakse video koduses keskkonnas, et hinnata lapse ja vanemate vahelist suhtlemist ning arutatakse see vanematega läbi. Seejärel külastab sihtasutuse nõustaja kooli, et seal omakorda probleemsed teemad läbi arutada. Koos lapse, vanemate ja õpetajatega koostatakse lapsest lähtuv plaan probleemi ületamiseks. Teenus on vanemale tasuline (85€). (Meulen 2019).

Välja on töötatud mitu tasulist koolituspaketti (hind 60-80€):

- „Hea algus“ (3 kohtumist) vanematele, kus lapsendamisest on möödunud vähem kui 3 aastat.
- „Traumeeritud lapse hooldamine“ on mõeldud kuni 12aastaste laste vanematele, kus laps käitub ekstreemselt enam kui aasta jooksul.
- „Lapsendamine ja puberteet“ aitab vanemaid toime tulla puberteediikka jõudnud lapsega.

Sihtasutuse töötajad osalevad ka lapsevanemate infovahetuseks ja vastastikuseks toetamiseks loodud suletud internetifoorumis, kus nad loevad arutelusid ja annavad omalt poolt nõu (Meulen 2019).

Sihtasutuse teenuseid (VIG, kodune konsultatsioon, koolitus „Hea algus“) kasutab peale lapse perre jõudmist ca kolmandik peredest (Meulen 2019).

Kuidas toimub lapsendanud perede seire?

Vahendusorganisatsioonid jälgivad ja toetavad peret esimese lapsendamisjärgse aasta jooksul. Ühtset raamistikku seireks ei ole loodud. Peale esimese aasta möödumist süsteemset ja regulaarset seiret ei toimu.

Asendushoolduse süsteemi lühikirjeldus

Asendushoolduse teenus on kohaliku omavalitsuse vastutusel. Hollandis on 28 piirkondlikku hooldusteenust pakkuvat noorteabi organisatsioon (edaspidi *hooldusorganisatsioon*). Need organisatsioonid värbavad uusi hooldusperesid ning nõustavad ja toetavad hooldusperesid.

Pakutakse mitut tüüpi hooldusteenust: hädaolukorras lühiajaline hooldus (kuni 4 nädalat), päevahooldus (mõned päevad nädalas), koolivaheaegade ja nädalavahetuse hooldus, pikaajaline hooldus (Government of the Netherlands, 2020).

Hooldusvanem peab olema vähemalt 21-aastane ja suutma pakkuda lapsele stabiilset kasvukeskkonda. Hooldusvanemaks saamiseks tuleb esitada taotlus regionaalsele hooldust pakkuvale organisatsioonile. Organisatsiooni taotlusel viib Lastekaitse Nõukogu (*Raad voor de Kinderbescherming*) läbi taustauuringu kohtute dokumentatsioonisüsteemis ja arhiivides, mis hõlmab lisaks tulevasele hooldusvanemale ka teisi temaga samal aadressil elavaid vähemalt 12-aastaseid isikuid ning teisi tulevase hooldusvanemaga seotud isikuid, kes võivad mõjutada lapse eluolu. Kõik asjaspepuutuvad isikud peavad andma taustauuringu tegemiseks loa (Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2020).

Kui lastehoiu- ja kaitseametil ei ole vastuväiteid, osaleb tulevane hooldusvanem mitmepäevasel ettevalmistuskoolitusel, kus käsitletakse lapse hooldamisega seotud teemasid (nt laste päritolu ja areng, seotus ja kontakt vanematega) ning kus juba tegutsevad hooldusvanemad jagavad oma kogemusi. Lisaks toimuvad eraldi vestlused hooldusorganisatsiooni töötajatega, mille käigus hinnatakse 6 kriteeriumi alusel isiku sobivust hooldusvanemaks:

- lapsele stabiilse ja turvalise keskkonna pakkumine;
- lapse kasvatamine ilma talle haiget tegemata;

¹⁹ Sinises kastis kirjeldatud teenused on riiklikult rahastatud, lillas kastis erarahastusel ja rohelises kastis on riiklik ja erarahastus kombineeritud.

- lapses endas positiivse minapildi kujundamine;
- avatud, positiivne ja selge suhtlemine teistega;
- hea partnerlus ja vanemlikkuse jagamine;
- hooldusteenuse alustamise mõju erinevatele aspektidele (bioloogilised lapsed, rahaline olukord, kodune elukeskkond jmt) (Pleegzorg Nederland 2020a).

Infot ja tuge hooldusperedele pakuvad nii hooldusorganisatsioonid kui ka Hollandi hooldusperede assotsiatsioon (NVP - *De Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen*). Hooldusorganisatsioonis määratakse igale hooldusperele tugiisik (nõustaja), kes külastab peret regulaarselt ja vastab tekkinud küsimustele. Ta on kontaktisikuks perele ja suhtleb vajadusel lastekaitse jt kaasatud asutustega. Hooldusorganisatsioon korraldab koolitusi ja seminare nt traumeeritud laste, hooldamisel olevate laste hooldamise ning sellega seotud õiguste ja kohustuste kohta (Pleegzorg Nederland 2020b).

Küsimuste ja kaebuste korral on hooldusvanemal võimalik pöörduda Noortehoolduse Nõustamise ja Kaebuste Büroo (AKJ - *Stichting Advies- en Klachtenbureau Jeugdzorg*) sõltumatute nõustajate poole (Pleegzorg Nederland 2020).

Kuidas toimub hooldusperede seire?

Hooldusperede seiresüsteemi (*Monitor Pleegzorg*) töötas välja Hollandi Noorte Instituut (*Nederlands Jeugdinstituut*) koostöös viie hooldusorganisatsiooniga. Tegemist on elektroonilise tööriistaga, mis aitab hooldusperede nõustajatel jälgida hooldusperesse paigutatud lapse arengut ning hinnata enneaegse hoolduslepingu lõpetamise riski. Seire alusel tehakse kokkuleppeid lapse, hooldusvanemate ja bioloogiliste vanematega lapsega seotud eesmärkide ja nende täitmise kohta. Seires osalevad kõik osapooled: laps, tema bioloogilised vanemad ja hoolduspere. Seiresüsteemi rakendatakse alates 2016. aastast ja selle kasutamine on hooldusorganisatsioonidele vabatahtlik.

JOONIS 5. KUVATÖMMIS SEIREKESKKONNAST

Monitor pleegzorg

Naam pleegkind Invaldatum dd-mm-jjjj
 Naam pleegzorgbegeleider Fase plaatsing * Evaluatie lopende plaatsing
 Gesprekspartners
 Organisatie * Klik hier en maak een keuze

Informatie over het pleegkind

Geslacht pleegkind Klik hier en maak een keuze
 Etniciteit Klik hier en maak een keuze
 Type pleeggezin Klik hier en maak een keuze
 Aantal (over) plaatsingen Klik hier en maak een keuze
 Juridisch kader Klik hier en maak een keuze
 Dagbesteding Klik hier en maak een keuze

Geboortedatum dd-mm-jjjj
 Leeftijd 0
 Datum uithuisplaatsing dd-mm-jjjj
 Start huidige plaatsing dd-mm-jjjj
 Toelichting (optioneel):

Wat waren afgelopen jaar de doelen?

Doel
 Over welk domein gaat dit doel? Klik hier en maak een keuze

Is het gelukt dit doel te behalen?
☐ Doel niet behaald, situatie ongunstiger
☐ Doel niet behaald, situatie gelijk
☐ Doel deels behaald
☐ Doel behaald

Allikas: Lekkerkerker, de Baat, van Yperen (2016).

Seire teemade ring hõlmab kuut valdkonda:

- eelmise aasta eesmärgid ja nende saavutamine;
- lapse areng erinevates valdkondades;
- lapse kontakt bioloogiliste vanematega;
- lapse elu hooldusperes mõjutavad tegurid (nii positiivsed kui negatiivsed), sh bioloogiliste vanemate ja hooldusperre vaheline koostöö, hooldusperes pakutav hooldus ja õpe, lapse perre paigutamise mõju hooldusperre bioloogilistele lastele, hooldusperre vanematele ja teistele hooldusel olevatele lastele;
- hoolduse katkestamisel selle peamised põhjused;
- lapse, bioloogiliste vanemate ja hooldusperre rahulolu.

Kõiki näitajaid ei vaadata iga kord, vaid vastavalt sellele, kui kaua laps on hooldusperes elanud.

TABEL 1. MONITORI TEEMAD ERINEVATEL LAPSE HOOLDUSPERES VIIBIMISE AJAHETKEDEL

	Eesmärkide saavutamine	Lapse areng	Kontakt biol. vanematega	Hooldamist mõjutavad tegurid	Hoolduse katkemise põhjused	Rahulolu
Hoolduse algus						
Hoolduse keskel						
Hoolduse katkemise oht						

Hooldus lõpeb						
Allikas: Lekkerkerker, de Baat, van Yperen (2016). Monitori täpsem kirjeldus, sealhulgas küsimused ja hindamisskaalad on kättesaadavad hollandi keeles ²⁰. Monitori piloteerimise etapis seda kasutanute tagasiside järgi on seiresüsteemi kasutamine lihtne ning see ei võta palju aega. Küsimused aitavad vestlust hooldusperes struktureerida ja kindlustab selle, et kõik olulised teemad saavad käsitletud (Lekkerkerker, de Baat, van Yperen, 2016). Hooldusorganisatsioonid korraldavad regulaarselt hooldusperede, hooldusel olevate laste ja bioloogiliste vanemate rahulolu küsitlust, et saada neilt infot ja tagasisidet nii nende vajaduste kui ka hooldusorganisatsioonide pakutavate teenuste kohta²¹. Hollandi Noorte Instituut on töötanud välja hooldusperede tugisikutele juhendi hooldusperede supervisiooni kohta²², mis sisaldab juhiseid konkreetsete tööriistade kasutamiseks, et toetada ja tõhustada nende tööd hooldusel olevate laste nende bioloogiliste ja hooldusvanematega.						
Kui palju on seire meetodikad sõltuvad üldistest regulatsioonidest ja kas seiramise jaoks on välja töötatud eraldi regulatsioonid?						
Seiramiseks jaoks ei ole eraldi seadusandlikku raamistikku välja töötatud. Noorte hoolduse seadus sätestab hooldusteenuse üldise raamistiku.						
Milliseid meetodilisi probleeme on valitud välisriigis lapsendamise-ja hooldusperede seiresüsteemides leitud? Milline on seiremeetodikate mõju (nt vahehindamiste, uuringute ja küsitluste tulemusel)?						
Teadaolevalt ei ole hooldusperede seiresüsteemi efektiivsust ja mõju Hollandis uuritud. Hiljutine uuring hooldamisest loobunud vanemate seas tõi esile, et hooldamise katkestamise peamiseks põhjusteks on tunne, et neid ei võeta tõsiselt, halvad kogemused lastekaitsega ja liiga vähene toetus. Lisaks sellele mõjutasid loobumise otsust probleemid hoolduslapsega ning keerulised suhted bioloogiliste parematega (Abrahamse, Gardeniers, Werner, 2019).						
Milliseid aspekte ja miks oleks valitud välisriigis rakendatava seire meetodikast võimalik ja mõistlik üle kanda Eesti süsteemi ja mida mitte?						
Loodud on elektrooniline tööriist hooldusperede nõustajatele, mis aitab jälgida hooldusperes hooldamisel oleva lapse arengut. Teenuste asjakohasuse ja kvaliteedi arendamiseks küsivad hooldusorganisatsioonid regulaarselt piirkonna hooldusperedelt tagasisidet probleemkohtade ning teenusega rahulolu kohta.						

²⁰ Vt. Lekkerkerker, de Baat, van Yperen. (2016). Het draait om het kind! Handleiding Monitor Pleegzorg (opvoedingsvariant). Nederlands Jeugdinstituut. [https://www.nji.nl/nl/Download-Nji/Het-draait-om-het-kind!-Handleiding-Monitor-Pleegzorg-\(opvoedingsvariant\).pdf](https://www.nji.nl/nl/Download-Nji/Het-draait-om-het-kind!-Handleiding-Monitor-Pleegzorg-(opvoedingsvariant).pdf)

²¹ Vt näiteks kokkuvõtet hooldusvanemate rahuloluküsitlusest - <https://www.jeugdformaat.nl/uploads/content/file/20161128%20Tevredenheid%20pleegouders%202016%20DEF.pdf>

²² Vt lähemalt <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Publicaties/Nji-Publicaties/Pleegzorg-begeleiden-is-een-vak>

4. Lapsendaja- ja hooldusperede ning nende tugisüsteemi intervjuud

4.1. Metoodika

Projekti raames intervjueriti 16 lapsendaja- ja hooldusperekonda erinevatest Eesti piirkondadest, 10 erineva kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajat/lastekaitsetöötajat ning 4 toetava esindusorganisatsiooni esindajat. Perede, kohalike omavalitsuste sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate ning esindusorganisatsioonide kontaktid edastas Sotsiaalkindlustusamet. Intervjuude peamiseks eesmärgiks oli perede olukorra ja vajaduste kaardistamine. Samuti võimaldas sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate intervjuerimine avada hooldusperedele toe pakkumise häid praktikaid ning kitsaskohti.

4.2. Lapsendaja- ja hoolduspered

Lapsendaja- ja hooldusperesid intervjuerides otsiti vastuseid järgmistele küsimustele:

- millised on hetkel ja on olnud pere vajadused lapse perre tuleku järgselt;
- millised on hetkel ja on olnud ootused spetsialistide toetusele lapse perre tuleku järgselt;
- millised on ja on olnud võimalikud küsimused, mured, positiivsed kogemused lapse perre tuleku järgselt;
- kas pere vajadused on olnud rahuldatud, kas lahendused on olnud leitud ning kuidas?
- millised on olnud perede võimalikud küsimused ja mured, mis on jäänud lahenduseta, mis põhjusel?
- millised on pere võimalikud soovitusel ja ettepanekud seiresüsteemi osas?

4.2.1. Lapsendamisele või hoolduspereks saamisele eelnev protsess

Lapsendamisele või hoolduspereks saamisele eelnev protsess võib saada määravaks selles osas kui võrd hästi laps uue perega kohaneb või kui valmistunud on lapsevanemad lapse perre tulekul. Perede kogemuse põhjal on väga oluline hea kommunikatsioon ning infovahetus lastekaitsetöötajaga, kes lapsendamist või lapse hooldusperre paigutamist korraldab. Intervjuudest ilmnes, et kohati on kohalike omavalitsuste töö ebaühtlane ning kui mõnes omavalitsuses ollakse perega suhtlemisel proaktiivsed ning toetavad, ei pruugi see kõikjal nii olla. Pered rõhutasid, et nende jaoks on tähtis, et suhtlus KOV lastekaitsetöötajaga oleks eriti enne lapsendamist või hooldusperre paigutamist võimalikult personaalne ning inforikas. Ühest küljest vajavad pered tihedamat kontakti ja tuge lapsendamist või hoolduspereks saamist korraldava ametniku poolt juba hetkel, kui nad hakkavad lapsendamise või hooldusperre vanemaks saamise peale mõtlema ning erinevaid variante kaaluma. Teisest küljest on perede ootus, et kui neil tekib konkreetne võimalus laps lapsendada või pakkuda lapsele hooldusperes elamist, siis saaksid nad lapse kohta võimalikult põhjaliku info. Juhul kui perel jääb saamata olulist informatsiooni lapse tausta või terviseprobleemide kohta, võib lapse kohanemine uue perega olla keeruline, sest vanemad ei tea, mida oodata. Lisaks oli nii mõnelgi lapsendanud perel kogemus endise süsteemiga,

kui lapsendamist korraldasid maavalitsused ning praegu toimiva süsteemiga, mida korraldab SKA. Uue ja vana süsteemi võrdluses töid pered välja mõlemale süsteemile nii häid kui ka halbu külgi. Ühest küljest peavad pered uut süsteemi lihtsamaks ja kiiremaks, mainides ära vähema bürokraatia ja asjaajamise. Samas töid osad pered oma kogemuse põhjal välja, et praegune süsteem on vähem personaalsem ning ennast peab pidevalt nõ nähtavaks tegema, et asjad liiguksid ning informatsiooni saada.

PRIDE koolitust peavad pered vajalikuks osaks lapsendamise või hoolduspereks saamise protsessist. Perede sõnul aitab PRIDE koolitus eelkõige ennast teoreetiliselt kurssi viia ning ette valmistada lapse perre tulekuks. Lisaks on paljud pered leidnud endale PRIDE koolituse kaudu peretuttavaid, kellega ka hiljem läbi käiakse. Samuti on nii mõnedki pered PRIDE koolituse kaudu leidnud endale nõ nõustajad (sageli PRIDE koolitajad), kelle poole pöörduda oma küsimuste ja muredega ka pärast koolituse lõppemist.

4.2.2. Lapse perre tulek ja kohanemisperiood

Üldjuhul kirjeldasid nii lapsendaja- kui ka hoolduspered, et laste perre saabumine nõuab kiiret kohanemist ning otsuste langetamist. Uudis lapse perre tulekust võib sageli olla ootamatu, isegi kui ootus- ja valmistumise aeg võib olla pikk ja võtta aega aastaid. Intervjuudest selgus, et pered peavad väga oluliseks puhkuse võtmise võimalust kohe pärast lapse perre tulekut. Suure väljakutsena töid pered esile selle, et lapse hoolduslepinguga perre tuleku puhul ei ole vanematele ette nähtud ametlikku puhkust. Perede kogemus näitab, et ka vanemas eas laste perre tuleku järel on vajalik olla nende kõrval ja aidata lastel sisse elada, kuid sageli sõltub see ainult töötaja vastutulelikkusest puhkust võimaldada. Ka lapsendamise puhul on juhuseid, kus enne kohtuprotsessi lõppemist tuleb laps hoolduslepingu alusel perre elama, kuid seadusega ettenähtud puhkuse saab välja võtta alles mitu kuud hiljem.

Lisaks ilmnes intervjuudest lapsendaja- ja hooldusperedega, et esmane kohanemise edukus pärast lapse perre paigutamist sõltub suuresti sellest, millise taustaga ning mis vanuses laps perre tuleb. Perede jaoks, kes lapsendavad või võtavad hooldusperre vastsündinu või mitte rohkem kui paari aastase lapse, toimub kohanemine ning kiindumussuhte loomine kiiremini kui vanemate laste puhul. Vanemad ning eelneva traumakogemusega lapsed võivad aga vajada eriti esialgu suurt tuge uue perega kohanemisel. Samuti on oluline, et psühholoogiline tugi oleks saadaval ka kasuvanematele, kes ei pruugi osata kõiki lapse probleemseid käitumismustreid enda jaoks lahti tõlgendada ning olukorrale lahendust näha. Siinjuures on lastekaitsetöötajal äärmiselt oluline olla perega eriti algusperioodil tihedas kontaktis ning võimaldada perele sobivat tuge, et ennetada vanemate läbipõlemist.

Samuti mängib laste kohanemisel uue perega rolli see, kas nad tulevad asendus- või turvakodust või teisest (hooldus)perest. Pered väljendasid, et laste jaoks, kes on varasemalt elanud pikaajaliselt asendus- või turvakodus, on uue perega kohanemine keerulisem ja aeganõudvam. Olles harjunud asenduskodus väljakujunenud rutiini ja reeglitega, võib lastel olla raske leppida uue elurütmiga. Samuti on asenduskodust hooldusperre paigutatud või uude perre lapsendatud lapsed sageli harjunud olema seltskonnas ning ümbritsetud teiste lastega, mis alati ei pruugi sarnaneda sellele, mis neid ootab perre saabudes – eriti, kui peres ei ole teisi lapsi ning tekib palju iseolemise aega. Asenduskodust perre paigutatud lastel võib olla seega keeruline harjuda uue elukorralduse ning reeglitega.

Laste kohanemist peres võib mõjutada ka see, kuivõrd pere on teadlik lapse taustast ning sealhulgas tema terviseprobleemidest. Juhul, kui pere ei ole teadlik kõigist terviseprobleemidest või lapse taustast ja varasematest traumadest/kogemustest, mida laps on läbi elanud, ei pruugi vanemad õigel ajal ära tabada, et kas ja millist abi laps vajab. Seetõttu on oluline, et nii lastekaitsetöötaja ning teatud juhtudel ka arst annaks uuele perele võimalikult palju taustainformatsiooni. Sealjuures näevad pered vajadust, et juhul kui lapsel on tervisega probleeme või esineb erivajadusi, siis oleks lastekaitsetöötaja ning arsti kõrval veel keegi, kes aitaks neid tervisemuresid või potentsiaalseid tervisemuresid nõ inimkeelde tõlkida ning anda nõu kuidas nendega igapäevaelus hakkama saada.

Oluliselt mõjutab lapse kohanemist uues peres ka see, millised on lapse suhted oma bioloogiliste vanematega. Juhtudel, kus side oma bioloogilise perega on väike, harjuvad lapsed oma uue perega kiiremini. Samas on juhuseid, kus bioloogiline vanem elab lähedal või võtab tihti lapsega ühendust ning soovib kohtuda ja see võib omakorda pärssida kiindumus-suhte tekkimist uue perega. Perele sõnul on väga oluline, et lastekaitsetöötaja aitaks valmistada last ette ning talle selgitada miks ta viiakse mujale elama, kuivõrd lastel on sageli raske kaotusprotsessis jõuda arusaamani, et see on nende uus reaalsus ning nad ei saa enam tagasi enda bioloogilise pere või eelmise hooldusperre juurde. Juhul kui uus pere jääb selles etapis üksi, võib laps hakata vanemaid süüdistama selles, et nad oma eelmise pere juurest uude koju elama viidi. Seega on oluline kontrollida, et see info on lapse teadvusesse jõudnud ning aidata kogu perel sellega toime tulla.

Perele jaoks on väga oluline, et ümbritsev keskkond oleks mõistev ning arvestaks nende pere eripärade, sh sõbrad, tuttavad ning ka ametnikud ja spetsialistid. Mitmed lapsendajapered väljendasid intervjuus pettumust selle üle kui teatud juhtudel ei hoidnud ametnikud teadmatuses või kogenematuses lapsendamist konfidentsiaalsena ja delikaatsena. Osad lapsendajapere vanemad tõid välja näiteid enda negatiivsetest kogemustest, kus on tehtud vigu näiteks dokumentide ajamisel, kui ei tunnustata lapse uut isikukoodi; vanematele on perearsti poolt ette heidetud, kuidas vanem ei tea oma lapse isikukoodi; ametnikud on lapsendajapere detaile arutanud oma kolleegidega liiga avatult ning see on perele ebamugavust tekitanud. Seega on perele jaoks oluline, et nende pere infoga käidaks ümber delikaatselt ning et lapsendamise algusperioodil toimuks dokumentide jms asjaajamine võimalikult kiiresti ning privaatset.

Juba kooliealiste laste paigutamisel uude perekonda on olulise tähendusega ka koolikeskkond ning see, kuivõrd toetavad ja mõistvad on eakaaslased ning sealhulgas ka õpetajad. Intervjuudest ilmnes, et mõnel juhul võib koolikeskkonnas jääda vajaka õpetajate poolsest traumakogemusega ja emotsionaalsete probleemidega laste käitumismustrite mõistmisest ja tõlgendamisest. Õpetajad ja teised haridusasutuste töötajad võivad olla küll teadlikud, et konkreetne laps elab hooldusperes või et ta on lapsendatud, aga nad on sageli väheteadlikud enda bioloogilisest perest eraldatud laste vajaduste spetsiifikast. Intervjueeritavad väljendasid, et sageli peavad nemad võtma enda rolliks nii õpetajate, lasteaiakasvatavate ning teiste lapsevanemate teadlikkuse tõstmise, mis aga tõstab omakorda vanemate koormust ja vastutust.

4.2.3. Elu pärast lapsendamist või hoolduspereks saamist

Peale kohanemisperioodi liiguvad pered üha enam tavapärase elurütmi juurde. Intervjuudest selgus, et enamikel juhtudel saavad pered ilusasti hakkama, kuid lisatuge vajatakse eelkõige lapse erivajadustest või terviseprobleemidest tingituna.

Ühe suurema väljakutsena töid paljud intervjueeritud pered (eelkõige hoolduspered) esile lapse bioloogiliste vanematega suhtlemine ning kohtumised. Sageli jääb perede jaoks eesmärk ja idee tihedate kohtumiste lapse ja lapse bioloogiliste vanemate vahel segaseks. Ühest küljest töid osad pered intervjuudes välja, et kohtumised bioloogiliste vanematega on kõigi osapoolte jaoks pisut ebamugavad ning puudub vajalik tugi psühholoogi või spetsialisti näol, kes oskaks neid kohtumisi vahendada. Perede hinnangul oleks väga oluline, et bioloogilisi vanemaid võimalusel samuti koolitada, kuidas tulla toime sellega, et nende laps elab teises perekonnas, kuivõrd ka nende jaoks võib see olla uus ning keeruline kogemus. Intervjuudes toodi näiteid, kuidas mõnel juhul võtab bioloogiline vanem pea iganädalaselt perega ühendust, soovides oma lapsega kohtuda ning see võib lapses tekitada samuti segaseid tundeid. Kui piirid ei ole paigas ning väline tugi spetsialistide poolt puudub, võib lapsel tekkida lojaalsuskriis ehk kellele olla lojaalne ning keda kaitsta – kas oma kasupere või bioloogilist pere. Kui kohtumistel annavad bioloogilised perekonnad oma lapsele lootust, et varsti saab laps koju tagasi, siis tuleb hiljem kasuperel teha selgitustööd ning proovida uuesti kiindumusuhet taastada. Intervjuudest tuli välja ka arvamusi, et kui bioloogilised vanemad on sõltuvusprobleemiga või muul juhul ebastabiilsed või koguni ohtlikud, siis peaksid KOV sotsiaal- või lastekaitsetöötajad paremini läbi mõtlema selle, kas kohtumine bioloogilise vanemaga on lapse või vanema huvides. Seega peaksid kohtumised bioloogiliste vanematega olema eelkõige eesmärgipärased ning kõigil osapooltel peaksid olema enda rollid selged. Ka lapsendajapered väljendasid muret selle ees, kuidas oma lapsele selgitada tema päritolu, kui need küsimused ühel hetkel tekkima peaksid. Paljudes tekitab hirmu see, kuidas lapsega tema bioloogilisest perest rääkida, kuidas laps sellele reageerib ning otseselt ei teata ka kust selle küsimusega abi otsida. Ka lapsendajaperede puhul toodi intervjuudes näiteid sellest, kuidas lapse bioloogiline vanem elab läheduses ning otsib lapsega kontakti, mis tekitab segadust lapses ning pere ei pruugi osata selle olukorraga toime tulla.

Intervjuudest koorus enamike hooldusperede vanemate poolt välja vajadus puhkuseks. Kuigi lapsendajapered otseselt puhkuse vajadust välja ei toonud, siis ka nemad võivad ennast üksinda tunda ning hingetõmbepausi vajada. Kuivõrd laste (eriti vanemas eas laste) perre tulek nõuab vanematelt täielikku pühendumist, et lapsed perega kohaneksid, siis võib mõnikord kannatada ka vanemate paarisuhe. Kuna tegemist on traumakogemusega lastega, kes vajavad sageli suuremat tähelepanu, siis võib vanemate muu elu, hobid jms jääda unarusse ning see omakorda tekitada vanemates läbipõlemise tunnet. Seetõttu väljendati intervjuudes soovi lühiajaliste puhkepauside jaoks, et olla hetkeks omaette, minna teatrisse, spaasse vms. Alati ei ole perel aga selleks võimalust, sest lapsi ei ole võimalik üksinda jätta ning puudub ka valik nad ajutiselt kellegi hoolde jätta.

Oma murede ja küsimustega pöörduvad intervjueeritud pered üldjuhul esmalt enda pereliikmete ja sõprade ning tuttavate poole. Samas on nii mõnigi pere hoidnud kontakti PRIDE koolitajate ning peredega, kes on samuti hoolduspered või lapsendajapered. Mõned pered näevad vältimatu osana enda toest tugigruppe, mis käivad regulaarselt koos ning kus on võimalik kuulda teiste muresid ja rõõme ning jagada ka enda omi. Lisa tugivajadusena töid pered välja ka oma bioloogilistest vanematest eraldatud laste aitamisele spetsialiseerunud psühholoogi olulisuse, keda on küll mõnikord keeruline olnud leida. Siinjuures on mõned intervjueeritud pered tundnud, et vajaksid välist tuge, kes aitaks neid juhatada õigete inimesteni. Pea kõik pered väljendasid intervjuus, et nad vajaksid või näeksid olulisust mentorist/tugiisikust, kelle poole oma küsimuste, murede ja

rõõmudega pöörduda. Lisaks rõhutati, et ideaalis võiks see inimene olla keegi, kellel on olnud sarnaseid kogemusi või sarnane peremudel. Teisalt tundsid enamik lapsendajaperesid, et ei soovi tunda, et nende üle tehakse järelevalvet, vaid nad tahavad ennast tunda tavalise perena.

4.2.4. Muudatusettepanekud ja seiresüsteem

Intervjuudest peredega ilmnas, et peredel on vaja mitmetes aspektides suuremat tuge spetsialistide poolt. Eelkõige peitub tugivajadus traumakogemusega lapse käitumismustrite mõistmisel ning lapse erivajadustega toimetulekul, lapse bioloogiliste vanematega suhtlemisel, hingetõmbepauside tegemise võimaldamisel ning tugispetsialisti olemasolus. Kuivõrd hoolduspered ei ole suures plaanis tihedama seiramise vastu, siis võivad nad siiski peljata oma kõikidest probleemidest KOV-i lastekaitsetöötajale rääkida. Siinkohal on perede hinnangul oluline, et neil oleks KOV-i spetsialisti kõrval veel keegi nõ neutraalne ja kogenud tugispetsialist, kelle poole oma igapäevaste probleemide ja küsimustega pöörduda – kedagi, kes mõistaks traumakogemusega lapse spetsiifikat. Kuivõrd lapsendajaperedel kontakt KOV-i lastekaitsetöötajatega puudub, siis ka nemad nägid tugispetsialisti olemasolus suurt väärtust.

4.3. Tugiorganisatsioonid

Tugiorganisatsioonide intervjuerides otsiti vastuseid järgmistele küsimustele:

- millised on peredega kokkupuuted ja kogemused;
- mis etappidel ja milliste küsimustega pered pöörduvad;
- millistel etappidel ja millised on perede ootused ja vajadused;
- millised on olnud võimalikud lahendused perede toetamisel ja abistamisel ning kelle poolt;
- millised on olnud lahenduseta jäänud küsimused või probleemid ning millised on olnud selle põhjused;
- millised on võimalikud soovitusel ja ettepanekud seire süsteemi osas.

4.3.1. Kokkupuuted ja kogemused peredega

Intervjueritud tugiorganisatsioonid pakuvad peredele tuge nii hankepõhiselt teenusepakkujatena kui ka vabatahtlikult. Tugiorganisatsioonide esindajate sõnul võtavad üldjuhul inimesed ise nendega kontakti ning osaliselt leiavad pered tee tugiorganisatsioonide poole ka läbi SKA või omavalitsuste.

4.3.2. Perede ootused ja vajadused

Intervjueritud tugiorganisatsioonide esindajate sõnul vajavad pered tuge kõikides etappides. Peredel on palju ebakindlust juba otsustusprotsessis ning lapse koju ootamise perioodil. Perede esimene vajadus on sageli aru saada, et mida tähendab hoolduspereks olemine või lapsendamine. Etapis, kus laps perre tuleb, tekib samuti palju rõõme, hirme ja küsimusi. Kui nõ mesinädalate periood läbi saab, võivad hakata välja kooruma probleemid, mis on tingitud lapse traumakogemusest. Peredel on seega vaja kedagi, kes nendega terve teekonna vältel kaasas käiks

ning toeks oleks. Oluline on, et pere kõrval oleks keegi, kes seda perekonda ja last tunneb ning oskab märgata lapse arenguid.

Tugiorganisatsioonide esindajate sõnul jagunevad perede vajadused suures osas 5 kategooriasse – 1) korralduslik ja juriidiline pool ja protsessid ehk mõistmine mis on mis ja millist asendushoolduse vormi valida, mis sellega kaasneb; 2) Väljastpoolt tulevad mõjutused ehk koolikeskkonnas toimuv (nt koolikiusamine, lapse sildistamine), sõprade, tuttavate või lapse eakaaslaste teadlikkuse tõstmine; 3) vanemate vajadused ja võimalused ehk mis on nende motivatsioon, teadmised, oskused ja kogemused; 4) laste vajadused ehk millised on nende sotsiaalsed oskused, milline on nende traumakogemus, terviseprobleemid jne; 5) perekonna kujunemine ja toimimine ehk erinevate osapoolte muudatustega kohanemine, kiindumussuhte tekkimine.

4.3.3. Kitsaskohad perede vajaduste rahuldamisel

Kuivõrd erinevaid väliseid vajadusi (lapse füüsilised vajadused, terviseprobleemid, lapse toa ettevalmistus, koolitarvete muretsemine jne) on võimalik nii perel kui ka spetsialistidel kõige kergemini märgata, siis nii laste kui ka vanemate sisemiste vajaduste kaardistamine võib olla keeruline. Intervjueeritud tugisüsteemide esindajate sõnul puudub Eestis järjepidev tugisüsteem, kus töötavad spetsialistid mõistaks traumakogemusega ja ebatavalise kiindumussuhtega lapse vajadusi. Kuivõrd puuduvad kiindumuspõhised sekkumised, tähendab see seda, et põhirõhk on praeguse olukorra, lapse käitumise ja probleemide tekke põhjuse väljaselgitamine, mitte nende taga olevate lapse vajaduste mõistmine ja nende vajaduste täitmise tagamine. Sageli tähendab see nende laste puhul ajas tagasi minekut, ja lapsele toe pakkumist emotsionaalselt palju nooremas vanuses kui ta on oma kronoloogilises vanuses. Teisisõnu peaks keskenduma lapse probleemide ja käitumise uurimisele ja mõistmisele, mis lapse probleemid põhjustas, mis selle käitumiseni on viinud. Kui käitumist käsitletakse hetkeväärtuses ja olukorras, kasutades sotsiaalse õppe põhimõtteid, on raske kiindumusega (ja sellega seotud traumakogemusega) seotud probleeme mõista ja toetada. Veel rohkemgi on puudu traumakogemuse ja kiindumuspõhise väljaõppega spetsialiste, kes toetaks vanemat sellele teekonnale asumisel. Intervjueeritud sõnul ei pakuta Eestis kaasaegseid lähenemisi, eelkõige teraapiate näol, mis aitaksid kaasa lapse ja vanema kiindumussuhte tekkimisele ning pakuks tuge nii traumakogemusega lapsele ning tema kasuvanematele. Kuivõrd taoliste teraapiate väljaõpe ning koolitused on kallid, siis ei ole spetsialistid ise suutelised seda endale lubama. Isegi kui leidub üksikuid spetsialiste, kes on spetsiifilise väljaõppega, siis puudu on tervest meeskonnast riiklikul tasandil, kes jälgiks samu printsiipe. Lisaks toodi intervjuus välja, et puudu jääb ka venekeelsetest spetsialistidest.

Lisaks toodi fookusgrupi intervjuus tugisüsteemide esindajatega välja, et pered vajavad stabiilsust. Kui pered pöörduvad oma murega kellegi poole, siis on nende jaoks oluline, et see inimene jääks nende kõrval, mitte ei oleks sõltuv hankest ja hanke tundidest. Pere peaks nende hinnangul olema seotud ühe ühingu/inimesega ega peaks pöörduma peale hanke lõppemist kellegi teise poole. Juhul kui pered peavad oma probleeme rääkima järjepidevalt uutele inimestele, siis ei pruugi neil tekkida turvatunnet ega usaldusväärset suhet teenusepakkujaga.

Kitsaskohana perede ja laste vajaduste rahuldamisel töid intervjueeritud tugisüsteemide esindajad välja lapse ajaloo kaardistamise. Peredel on vaja rohkem informatsiooni selle kohta,

millist abi laps on saanud, mis on ta erivajadused, milline on ta traumakogemus ning detailne terviseinformatsioon. Hetkel võib see info jääda puudulikuks ning siis peavad pered ise mõistatama millist abi nende laps vajab. Juhul kui hooldusperes või lapsendajaperes elav laps vajab pikaajalist teraapiat, võiks tugioorganisatsioonide esindajate hinnangul seda riik rahaliselt toetada.

Lisaks jääb intervjueritud tugioorganisatsioonide esindajate sõnul peredel puudu puhkusest ehk nõ hingetõmbepausist. Nende sõnul võiks puhkus olla eraldi teenusena korraldatud eriti hooldusperedele. Intervjueritute kogemus on näidanud, et pered peavad saama omaette aega, eriti need, kelle peres kasvavad erivajadusega lapsed.

Väga olulise kitsaskohana töid tugioorganisatsioonide esindajad välja bioloogiliste vanematega kohtumised, mis peredele (eriti hooldusperedele) muret valmistavad. Peredel jääb sageli segaseks bioloogiliste vanematega suhtlemise eesmärk, mistõttu peaks intervjueritute hinnangul riik paremini seda erinevatele osapooltele selgitama. Juhul, kui bioloogiline pere ei tee edusamme, siis ei pruugi olla mõtet sellel, et laps nendega kohtub, kuivõrd see võib takistada lapsel edasi liikuda ning harjuda enda uue pere ja eluga. Kõikidel juhtudel peaks kaitsma eelkõige lapse huve ning alles seejärel bioloogilise pere huve. Ühtlasi tuleks tõsta ka bioloogiliste vanemate teadlikkust ning pakkuma neile tuge oma lapsega suhtlemisel. Samuti toodi intervjuus välja, et sageli kurdavad pered, et koolikeskkond ei ole teadlik ja toetav, mistõttu peaks harima kogu ühiskonda näiteks lugudega, aga ka keeruliste lugudega, et inimesi mõistvamaks muuta.

4.3.4. Muudatusettepanekud ja seiresüsteem

Intervjueritud tugioorganisatsioonide esindajate hinnangul on väga oluline, et süsteem ei oleks nii killustatud ning et erinevatel osapooltel oleksid enda rollid selged ning koostöö toimiks. Tugioorganisatsioonide esindajate hinnangul peaks perede seiramine ja hindamisprotsess olema suurem toetusprotsessi osa ning toimima vähemalt osaliselt märkamatuks, kuivõrd pered ning eriti lapsendajapered ei soovi tunda, et nende üle tehakse järelevalvet. Ühtlasi tähendab nõ märkamatuks toimiv seiramine ja hindamine, et pered on pidevas usalduslikus kontaktis tugispetsialistiga, kes nende arenguid ja vajadusi jälgib ning teeb sealjuures vajadusel koostööd ka KOV-i lastekaitsetöötajaga. Ühtlasi on tugioorganisatsioonide esindajate kindel seisukoht, et pered peavad saama pöörduda tugispetsialisti poole enda murede ja küsimustega kõikides etappides. Eelkõige on oluline luua lapse perre paigutuse järel toetusplaan, mis hõlmaks ühiselt tugispetsialistiga lapse reaktsioonide, käitumiste ja kohanemise jälgimist ning samal ajal pere/vanema toetamine kogu selles protsessis. Pere vajab tugispetsialisti, kes käib nendega kaasas kogu teekonna vältel – jälgib, toetab, nõustab, hindab lapse arenguetappe ning seejärel on jooksvalt võimalik teha ka muudatusi strateegiatel ja sekkumistes. See tugispetsialist võiks intervjueritud tugioorganisatsioonide esindajate sõnul olla laiema tugisüsteemi osa (organisatsioon, ettevõtte vms), kus saab tema väljaõppe, toetuse ja supervisiooni. Samas ei peaks see tugioorganisatsioonide esindajate sõnul olla kohaliku omavalitsuse ülesanne, kuivõrd mõnel juhul puutuvad nemad kokku aasta jooksul väga väheste juhtumitega ehk puudub kogemus ning ka sotsiaaltöötajad vahetuvad tihti. Lisaks sellele võib peredel olla keeruline usaldada enda muresid ametnikule tundes sealjuures survet ning hirmu, et lapsed võidakse ära võtta.

4.4. Sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad

Sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate intervjuuerides otsiti vastuseid järgmistele küsimustele:

- millised on peredega kokkupuuted ja kogemused;
- mis etappidel ja milliste küsimustega pered pöörduvad;
- millistel etappidel millised on perede ootused ja vajadused;
- millised on olnud võimalikud lahendused perede toetamisel ja abistamisel;
- millised on olnud lahenduseta jäänud küsimused või probleemid ning millised on olnud selle põhjused;
- millised on võimalikud soovitusel ja ettepanekud seire süsteemi osas.

4.4.1. Kokkupuuted ja kogemused peredega

Intervjueritud sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad omasid erineva staažiga kogemust ja praktikat hooldus- ja eestkoste peredega töötamisel. Samuti leidis intervjueritute hulgas nii väiksemate kui ka suuremate omavalitsuste esindajaid – kui näiteks suuremate omavalitsuste sotsiaal- või lastekaitsetöötajatel oli oma töös kogemusi ca 10+ hooldusperega, siis väiksemates omavalitsustes oli hooldusperesid ainult mõni üksik. Kõik intervjueritud sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad nentisid, et kõige rohkem omavahelist suhtlust perega tekib hoolduspereks saamise algusperioodil. Samas juba pikaajalise staažiga hooldusperedega ei pea sotsiaaltöötajad tihedat suhtlust vajalikuks kuivõrd peredel on oma rutiin paika loksunud ning nad ei vaja enam nii palju tuge. Lisaks on sotsiaaltöötajatel ette nähtud 2 korda aastas külastada hoolduspere. Intervjueritud sotsiaaltöötajate hulgas leidis neid, kelle hinnangul on seda vähe ning kontakt peaks olema tihedam, eriti alguses, mistõttu püüavad nad vähemalt iga paari kuu tagant uurida, kuidas perel läheb. Intervjuudest ilmnes, et palju on juhuseid, kus ühe KOV-i laps võib leida endale hoolduspere teisest omavalitsusest, mis teeb lapse ja perega suhtlemise sotsiaal- või lastekaitsetöötajale keerulisemaks. Kui samas piirkonnas elavad hoolduspered suhtlevad KOV-i lastekaitsetöötajaga tihedamalt ka erinevate olmeküsimuste lahendamisel, siis kaugel elavate peredega on kontakt väiksem ja pered püüavad rohkem iseseisvalt hakkama saada. Lisaks leidis ka lastekaitsetöötajaid, kelle hinnangul ei ole teatud perede puhul vajalik väga tihedalt sekkuda, kuivõrd ka pere ise on seda soovi avaldanud. Lisaks üldisele nõustamisele pakuvad omavalitsused peredele ka tugiteenuseid, kas SKA nimistus olevaid teenuseid või valla üldisi teenuseid näiteks tugiisiku teenus, psühholoog vms.

4.4.2. Perede ootused ja vajadused

Intervjueritud sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate hinnangul pöörduvad pered nende poole peamiselt korralduslike küsimustega. Näiteks vajavad esmakordsed hooldusvanemad sageli infot selles osas, et millest üldse peab lastekaitsele või oma sotsiaaltöötajale teatama, kuivõrd omavalitsus on lapse seaduslik eestkostja. Uute perede jaoks võib see alguses segadust tekitada, et mille osas omavalitsuse nõusolekut vaja on ja mille osas mitte, sest konkreetset nimekirja ei ole. Samas ajaga muutub see perede jaoks arusaadavamaks ning ei vaja enam nii palju juhendamist. Seega pöörduvadki pered kõige tihedamini omavalitsuse poole siis, kui nt on vaja seadusliku esindaja

nõusolekut või allkirja välismaale minekuks, dokumentide taotlemisel, kooli/lasteaeda registreerimisel, pangatehingutes jne. Samuti annavad pered üldjuhul teada sellest kui laps on haigeks jäänud.

Suure osa omavalitsuste toetusest hooldusperedele moodustab ka majanduslik toetus. Intervjueeritud sotsiaal- ja lastekaitse töötajate sõnul ollakse peredega omavahel kontaktis sageli just finantsilistes küsimustes. Juhul kui lapsel on vaja katta mingeid kulusid, mis ei ole igapäevase hooldamisega seotud, siis taotleavad nad omavalitsuselt rahalist toetust. Rahalist toetust taotleavad pered näiteks juhul kui laps soovib minna laagrisse, vaja osta prille, kui laps on erivajadusega ning vajab kooli transporti või kui lapsel on soov käia eralasteaias, kus arvestatakse tema erivajadustega vms. On peresid, kes tulevad oma igapäeva elu toimetustega iseseisvalt hästi toime ning võtavadki omavalitsusega ainult majanduslikel põhjustel ühendust. Samas tuli intervjuudest välja, et perede suhtlus sotsiaal- või lastekaitsetöötajatega ei ole ainult probleemipõhine ehk pered jagavad sageli ka laste kordaminekuid või positiivseid arenguid.

Uute hooldusperede puhul võivad perede vajadused olla väga suured. Intervjueeritud sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate hinnangul vajavad paljud pered, eriti vanemas eas ja ilma eelnevate bioloogiliste lasteta pered, palju julgustamist ning psühholoogilist tuge eriti lapse perre paigutamise algusperioodil. Sotsiaaltöötajate hinnangul võivad peredel olla mõnikord laste osas liiga suured ootused. Vanematel võib olla raske mõista, et traumakogemusega laps ei ole suuteline uute reeglite ja olustikuga kergesti kohaneda ning tema nõu vanuse vanus võib olla tunduvalt noorem tema füüsilisest vanusest. Sageli tuleb lastekaitsetöötajatel vanemate kõrgeid ootusi proovida langetada ning neile selgitustööd teha. Lisaks sellele võib probleeme tekkida ka juhul, kui hooldusperre bioloogiline laps ja perre paigutatud lapse vahel tekib konflikte. Bioloogiline laps ei pruugi harjuda uue lapse olemasoluga peres, kuivõrd eriti algusperioodil võib vanemate tähelepanu olla suunatud just teisele lapsele. Bioloogilise ja perre paigutatud lapse vahel võib tekkida võitlus vanemate tähelepanu nimel, eriti kui lapsed on samas vanuses. Vajaduse korral soovivad omavalitsuse töötajad peredele ka psühholoogi või terapeudi tuge.

Intervjueeritud sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate sõnul on paljude hooldusperede suurimaks murekohaks bioloogiliste vanematega suhtlemine. Peredel võib eriti kohanemisperioodil tekkida küsimusi kus kohtumised bioloogiliste vanematega toimuvad (mõnikord peab omavalitsus aitama kohtumisi korraldada, kui bioloogiline pere ei soovi seda oma kodus teha), kes on kohtumiste juures, kas kohtumised on ohutud jne. On ka juhuseid, kus bioloogilised vanemad muutuvad hooldusperre suhtes agressiivseks või soovivad lapsega liiga palju kokku saada ja suhelda (nt bioloogiline vanem võtab lapsega igapäevaselt läbi sotsiaalmeedia ühendust) ning see võib panna hooldusvanemad keerulisse olukorda ning pidurdada lapse kohanemist uue perega. Lisaks on sotsiaal- ja lastekaitsetöötajatel kogemusi hooldusperedega, kus perre paigutatud lapse bioloogilised sugulased ilmuvad ootamatult välja ja pere ei oska sellega kuidagi toime tulla.

Lisaks probleemidele bioloogiliste vanematega, võib intervjueeritud sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate sõnul tekkida perel probleeme ka koolikeskkonnas. Pered otsivad tuge omavalitsuse poolt olukordades, kus laps ei leia endale sobivat kooli tulenevalt lapse erivajadusest. Intervjuus toodi näide, kuidas lastekaitsetöötaja peab helistama kümneid koole läbi, kes oleksid nõus võtma vastu traumakogemusega lapse, kes vajab näiteks teatud osas individuaalõpet vms. Lisaks on omavalitsuste esindajate sõnul probleemiks haridustöötajate mõistmatus ja teadmatus

traumakogemusega laste osas – neil võib olla keeruline mõista oma bioloogilisest perest eraldatud lapse käitumismustreid.

4.4.3. Muudatusettepanekud ja seiresüsteem

Intervjueeritud sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate hinnangul on nende roll perede toetamisel pakkuda eelkõige majanduslikku, korralduslikku ning bioloogiliste vanematega suhtlemise tuge. Samas on olukordi, kus ka sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad vajaksid tuge ja väljaõpet, kuidas peredele toeks olla bioloogiliste vanematega suhtluse ja kohtumiste korraldamisel. Lisaks sellele ilmnes intervjuudest, et sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate töö teeks lapse käekäigu ja arengu jälgimisel ja seiramisel oluliselt efektiivsemaks, kui juhtumiplaanid on detailsed ja informatiivsed. Samas võib detailse juhtumiplaani koostamist pärssida see, kui pere (nii laps kui ka vanemad) ei ava ennast täielikult enda sotsiaal- või lastekaitsetöötajale. Seetõttu muudaks sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate juhtumiplaanide koostamist tõhusamaks spetsiaalne väljaõpe, kuidas suhelda peredega nii, et sealt kooruksid välja ausad vastused ja hinnangud enda perele.

Selleks, et hooldusperre vanemate ja laste vajadused saaksid paremini rahuldatud on intervjueeritud sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad hinnangul, et asendusperede (nii hooldus-, lapsendaja-, kui ka eestkostepered) kõrval peaks olema tugispetsialist, kes ei oleks ametnik. Intervjuudest ilmnes, et pered võivad ametnikuga suheldes peljata liigset järelevalvet või laste pere juurest ära paigutamist, mistõttu ei pruugi nad kõikidest oma probleemidest avatult rääkida. Seetõttu oleks oluline, et peredel on lisaks omavalitsuse sotsiaal- või lastekaitsetöötajale kõrval lisa tugi kogu teekonna vältel.

Intervjuudest sotsiaal- ja lastekaitsetöötajatega kerkis üles ka hooldusperre vanemate hindamise küsimus, mis võiks intervjueeritute hinnangul olla tõhusam ning kaardistada selgemalt perede motivatsiooni ning tegelikke soove. Intervjueeritavate töös on ette tulnud juhuseid, kus pere on hinnatud sobivaks hoolduspereks, kuid pere tegelik soov on lapsendada. Kui juhtub, et perre hoolduslepinguga paigutatud laps pöördub kohtulahendi järgi tagasi oma bioloogilise pere juurde, võib see pere jaoks olla väga traumaatiline kogemus. Lisaks sellele on intervjueeritute sõnul liiga palju juhuseid, kus pered saavad lapse tagasi ning seda võib ühel perel juhtuda mitu korda, kuid registrist ei ole näha, mis põhjusel pere lapse tagasi saatis.

Lisaks eelmainitule töid intervjueeritud sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad muudatusettepanekutena välja, et SKA poolt peredele võimaldatud toetuste ja teenuste mahud võiksid olla suuremad. Intervjueeritud omavalitsuste esindajate sõnul on omavalitsuste suutlikkus erinev, mistõttu ka hooldusperedele mõeldud teenused üle Eesti ei ole ühtmoodi kättesaadavad. Intervjueeritute hinnangul võiksid teenused olla järjepidevalt riiklikul tasandil kõigile võimaldatud.

4.5. Kokkuvõte

Intervjuudest lapsendaja- ja hooldusperedega, KOV sotsiaal- ja lastekaitsetöötajatega ning toetavate esindusorganisatsioonidega selgus, et peredel on vaja suuremat tuge mitmetes aspektides. Järgnevalt on intervjuude põhjal kokkuvõtlikult välja toodud nii hooldus- ja lapsendajaperede kui ka laste ning KOV sotsiaal- ja lastekaitsetöötajate peamised probleemid ning vajadused praeguses süsteemis:

HOOLDUS- JA LAPSENDAJAPERREDE PROBLEEMID JA VAJADUSED:**❖ Vajadus puhkuse järele**

- Vajadus hingetõmbepausi järele, et vältida läbipõlemist; võtta aega iseendale, kuivõrd traumakogemusega lapse/laste kasvatamine nõuab väga suurt pühendumust
- Vajadus puhkuse järele kohe peale lapse hoolduslepinguga perre paigutamist
 - Sõltub hetkel suuresti tööandja vastutulelikkusest
 - Vajalik, et aidata lapsel sisse elada, üksteisega tutvuda ning panna alus kiindumussuhte tekkimisele

❖ Puudulik/mittetäielik info lapse tervises seisundi, eelneva traumakogemuse ning bioloogilise perekonna kohta

- Vanematel keeruline ära tabada, millist abi laps vajab
- Teadmatus, kuidas igapäevaelus lapse erivajadustega toime tulla
- Ootamatud ning mõnikord ebamugavalt tihedad kontakti otsimised bioloogiliste sugulaste poolt, kelle kohta puudus varasemalt info

❖ Probleemid bioloogiliste vanematega

- Surve bioloogiliste vanemate poolt tihedateks kohtumisteks lapsega
- Hoolduspere vanematel jääb segaseks eesmärk bioloogiliste vanemate ja lapse tihedate kohtumiste vahel (eriti alguseperioodil)
 - Kohtumised peaksid olema eesmärgipärased ning nende vajadus selgitatud hooldusperele ning bioloogilistele vanematele ja lapsele
- Kohtumised bioloogiliste vanematega ebamugavad
 - Osapooled ei tea täpselt, mida kohtumistelt oodata, kuidas käituda
 - Kohtumistel puudub spetsialist, kes vahendaks omavahelist suhtlust bioloogiliste vanemate, laste ning kasuvanemate vahel
 - Bioloogilised vanemad annavad lapsele valelootust, mis tekitab lapses segadust ja raskendab kiindumussuhte tekkimist lapse ja hoolduspere vahel

❖ Probleemid haridusasutustega

- Haridusasutuste töötajad ei mõista traumakogemusega lapse eripärasid
- Keeruline leida kooli/lasteaeda, kes oleks paindlik lapse erivajaduste osas

❖ Raskused traumakogemusega lapse käitumismustrite mõistmisel

- Vanemad ei oska tõlgendada traumakogemusega lapse probleemset käitumist – „Miks ta nii teeb? Kuidas mina vanemana teda aidata saaksin? Kas ma ei sobi talle vanemaks? Miks ma hakkama ei saa?“
 - Vanematel vaja (psühholoogilist) tuge, et mõista lapse käitumismustreid ning kuidas nende olukordadega toime tulla

❖ Liiga suured ootused lapsele

- Peale esialgset mesinädalate perioodi tekib pettumus ning frustratsioon lapses ja iseendas

❖ Probleemid paarisuhtes; katkenud paarisuhe**❖ Infovajadus korraldusliku poole pealt**

- Millist asendushoolduse vormi valida?
- Mida tähendab hooldusvanemaks olemine?
- Mis nõuab seadusliku esindaja nõusolekut?
- Milliseid teenuseid on võimalik saada?
- Kelle poole probleemide korral pöörduda?

- ❖ **Pered ei soovi järelvalvet**
 - Vanemad kardavad, et laps võidakse nende käest ära võtta
 - Suhtlus KOV sotsiaal- või lastekaitsetöötajaga ei ole usalduslik
- ❖ **Puudub stabiilne tugi**
 - Võimalus saada teenuseid SKA-st, aga teenused hankepõhised, seega nt mentorluse puhul peab pere iga natukese aja tagant mentorit vahetama
 - Pere ei taha oma probleeme uuele inimesele pidevalt uuesti rääkida
- ❖ **Lapsendajaperedel puudub ametlik tugi, kelle poole enda probleemide, küsimuste või vajadustega pöörduda**

LAPSE PROBLEEMID JA VAJADUSED:

- ❖ **Lapse vanus perre paigutamisel**
 - Vanematel lastel on sageli pikaajalisem traumakogemus, seega kohanemine uue perekonnaga vajab rohkem aega ning tuge
- ❖ **Uute reeglitega harjumine asenduskodust või perekodust tulnud lastel**
 - Asenduskodus või perekodus on väga kindel rutiin ja reeglid, mistõttu võib lapsel uues peres olla keeruline harjuda ümber uute reeglitega
 - Puudub oskus olla omaette
 - Lastel, kes on harjunud varasemalt teiste lastega enda ümber võib olla raske harjuda uues peres, kus tema on ainuke laps
- ❖ **Vanema rollist lahti laskmine**
 - Lapsed (eriti vanemad lapsed), kes on pidanud täitma nõ vanema rolli ja aitama kasvatada enda õdesid-vendi, võib olla raske enda vanema rollist lahti lasta ja olla laps
- ❖ **Konfliktid hooldus- või lapsendajapere bioloogiliste lastega**
 - Konflikt võib tekkida eriti juhul, kui pere bioloogiline laps või lapsed on umbes samas vanuses kui perre paigutatud laps
 - Võib tekkida võitlus vanemate tähelepanu eest
 - Pere bioloogiline laps ei suuda harjuda uue pereliikmega
- ❖ **Eelnev traumakogemus**
 - Laps vajab teraapiat/psühholoogilist tuge spetsialiseerunud terapeudi/psühholoogi poolt
- ❖ **Suhted bioloogilise perega**
 - Bioloogilised vanemad annavad lapsele valelootust
 - Laps ei suuda uue perega kohaneda, kui talle antakse lootust, et varsti saab ta tagasi oma pere juurde
 - Kui seda ei juhtu, võib laps pettuda nii enda kasuperes kui ka bioloogilistes vanemates
 - Lapsel võib tekkida lojaalsuskriis – kellele olla lojaalne, kas oma kasuperele või bioloogilistele vanematele
 - Surve varjata asju enda kasupere/bioloogiliste vanemate eest; laps ei taha valmistada pettumust
 - Lapsel võib tekkida identiteedikriis – kes on mu päris vanemad?
 - Bioloogilisel vanemal on teisi lapsi, kes elavad endiselt temaga koos
 - Lapsel tekib küsimus, et miks tema ei saa oma vanemaga/vanematega koos elada; „Miks mind ei taheta?“

❖ Teadmine, kelle poole pöörduda, kui peres on midagi halvasti

- Lapsel peab olema võimalus ise endast vajadusel märku anda ning vajalikku tuge saada kas KOV sotsiaaltöötaja poolt või muu tugispetsialisti poolt

KOV SOTSIAAL- VÕI LASTEKAITSETÖÖTAJATE PROBLEEMID JA VAJADUSED:**❖ KOV-ide suutlikkus on erinev**

- Ei ole võimalik pakkuda nt teatud teenuseid, mis mõnes teises omavalitsustes on võimalik

❖ Hooldusperre ja bioloogiliste vanemate omavaheliste kohtumiste korraldamine

- Kuidas neid kohtumisi paremini vahendada?
- Kuidas tulla toime agressiivsete bioloogiliste vanematega?

❖ Detailse juhtumiplaani koostamine

- Võib juhtuda, et pered ei taha ennast KOV sotsiaaltöötajale täielikult avada, mis raskendab detailse juhtumiplaani koostamist
 - Pered võivad jätta teatud probleemidest rääkimata, et jätta KOV töötajale paremat muljet
 - Probleemid ei tule välja ja kasvavad; õigeaegne abi ei jõua pere/lasteni
 - KOV sotsiaaltöötajal oleks vaja väljaõpet kuidas perega vestelda nii, et probleemid kooruksid välja

❖ Koostöö teiste omavalitsustega

- Juhul kui ühe omavalitsuse laps paigutatakse teise omavalitsusse võib olla omavaheline suhtlus ja infovahetus omavalitsuste vahel keeruline
 - Sotsiaaltöötajal raskem hoida silma peal lapsel, kes on paigutatud teise omavalitsusse

5. Seiresüsteem

Tuginedes lapsendanud vanematega, hooldusperre vanematega, tugiorganisatsioonide esindajate ning kohalike omavalitsuste sotsiaal- ja lastekaitsetöötajatega läbiviidud intervjuudele, välisriikide analüüsile ning dokumendianalüüsile **peab teises peres sündinud last kasvatavate ja hooldavate perede heaolu tagamisel olema prioriteediks põhjaliku tugisüsteemi loomine, mille keskmes on lapse ja vanemate vajaduste seiramine ja neile toe pakkumine kogu teekonna vältel.**

Seiresüsteemi eesmärk on koondada ja analüüsida informatsiooni teises peres sündinud lapse ja teda hooldavate või kasvatavate isikute heaolu ja vajaduste kohta. Kogutud info loob eeldused lapsele ja teda hooldavale või kasvatavale perele õigeaegse ja vajaduspõhise toe pakkumiseks, et tagada lapse stabiilne ja turvaline areng peres. Seiresüsteem luuakse lapse ja pere vajaduste ja tekkinud probleemide varaseks märkamiseks.

5.1. Seiresüsteemi lähtekohad

Teises peres sündinud lapse oma perre kasvatamisele või hooldamisele võtmisel puutuvad nii lapsendajad kui hooldusvanemad ja teised pereliikmed kokku mitmesuguste keeruliste olukordade ja probleemidega, mis lahendamata jäädes võivad mõjutada negatiivselt lapse arengut ning põhjustada ka vanemate läbipõlemist. Kui last kasvatava või hooldava pere liikmed tunnevad ennast oma rollis hästi, turvaliselt ja toetatuna, siis on ka lapsel selles peres hea kasvada.

Lapse ja pere heaolu ja vajaduste seiramil on oluline arvestada, et lapsendanud vanematel ja hooldusperre vanematel on lapsega seoses erinevad õigused ja kohustused. Lapsendamise kohtuotsuse jõustumisel antakse vanematele vanemlikud õigused ning vastutus lapse kasvatamise eest ning sellest tulenevalt ei ole lapsendanud perede regulaarne seire peale kohtuotsuse jõustumist õigustatud. Lapse ja vanemate heaolu regulaarne seiramine saab hõlmata üksnes perioodi enne kohtuotsuse jõustumist, kui laps on jõudnud perre ja vanematega on sõlmitud hooldusleping lapse hooldamiseks. Peale lapsendamise kohtuotsuse jõustumist peab lapsendanud peredel olema jätkuvalt õigus saada vajadusel infot, tuge ja nõustamist, et lapse kasvatamisel tekkida võivate probleemidega toime tulla.

Seega puudutab lapse ning vanemate heaolu ning vajaduste seiramine eelkõige hooldusperes viibivaid lapsi ja neid hooldavaid peresid.

Usalduslik suhe omavalitsuse lastekaitsetöötaja ning hooldusperre vanemate ja lapse vahel on oluliseks eelduseks, et seiresüsteemi abil oleks võimalik märgata lapse ja pere vajadusi ning neile õigeaegselt reageerida. Hooldamisel olev laps ning vanemad vajavad kindlustunnet, et nende muresid võetakse tõsiselt ja neile reageeritakse lapse ja pere huvisid silmas pidades. Seiramine ei ole järelevalve ega kontroll lapse ja pere heaolu ja õiguste kaitse probleemide leidmiseks, vaid eesmärgiks on abi pakkumine ja kitsaskohtade ennetamine. Oluline on juba hooldus- või lapsendajapereks saamise algfaasis peredele selgitada süsteemis tegutsevaid erinevaid osapooli ning nende rolle, et peredel oleks olemas kogu vajalik info ning nad mõistaksid seiresüsteemi toimimist.

Praeguses süsteemis koostatakse laste heaolu hindamise seiramiseks juhtumiplaan, mida KOV-i lastekaitsetöötajal on kohustus perioodiliselt üle vaadata ning vajaduse korral muuta. Juhtumiplaan on ühtlasi kõigi osapoolte jaoks üks tähtsamaid dokumente, kus on kirjas kõik

olulised kokkulepped. Nimetus „juhtumiplaan“ viitab keeleliselt üksiksündmusele (Eesti keele seletava sõnaraamatu kohaselt on juhtum võrdeline üksiksündmusega)²³ ning on näide ametnikukesksest sõnavarast. Kuivõrd sõnadel on oma mõjuväli, siis teeme ettepaneku, et juhtumiplaan nimetataks ümber **lapse heaolu arengu plaaniks ehk lühendina HEA plaan**. Nimetus „lapse heaolu arengu plaan ehk HEA plaan“ kirjeldab paremini selle dokumendi olemust ja eesmärki seades ka keeleliselt esikohale lapse heaolu ning vältides lapse arengu toetamise taandamist üksikjuhtumile.

Seiresüsteem toetab lastekaitsetöötajate tööd hooldusel olevate laste ja hooldusperede kohanemise ja heaolu jälgimisel ja abistamise planeerimisel ning selle korraldus peab olema lastekaitsetöötaja jaoks lihtne ja ressursisäästlik. Pere vajaduste seiramine ei tohi olla täiendavaks bürokraatlikuks kohustuseks, mis võtab olulise osa juhtumitööst või vähendab töötaja professionaalsusest tulenevat oskuste ja kogemuste kasutamist pere ja lapse kitsaskohtade ennetamisel ja lahendamisel.

Seiresüsteem eraldivõetuna hooldusperede probleeme ei lahenda. Selleks on vajalik toimiv tugivõrgustik pere ümber ja vajalike teenuste (haridus, tervishoid, rehabilitatsioon jt) kättesaadavus ning vastavus laste ja hooldusperede vajadustele.

5.2. Seiresüsteemi osapooled ja nende rollid

5.2.1. Kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja

Hooldusperede puhul on nii lapse kui vanemate vajaduste ning probleemide seiramil võtmeroll KOV-i lastekaitsetöötajatel, kuna kohalik omavalitus on hooldamisel oleva lapse eestkostjaks ning vastutab tema heaolu ja käekäigu eest. **Pere toetamiseks ja vajalikele teenustele suunamiseks on KOV-i lastekaitsetöötajal vajalik koguda ja analüüsida infot lapse ning vanemate olukorra, heaolu ja vajaduste kohta.**

Nii uuringu raames läbi viidud intervjuudele kui ka välisriikide analüüsile tuginedes on selge, et KOV-ide töö on pere seiramil (sh juhtumiplaani koostamisel) hetkel liiga napp ning ebaühtlane. Peamiseks probleemiks on siin usaldusliku suhte puudumine hooldusperede ja KOV-i spetsialisti(de) vahel, kuivõrd hooldusperre lapsed ja vanemad ei ole sageli valmis enda probleeme ametnikuga jagama kartusest selle võimalike tagajärgede ees.

Seega on oluline pöörata rohkem tähelepanu usaldusliku suhte loomisele nii lapse kui hooldusvanematega, et julgustada neid oma muredest avatult kõnelema ning vähendada hirme probleemidest rääkimise tagajärgede ees. Hea kontakti ja vastastikuse usalduse kujunemiseks on oluline tihe suhtlus KOV-i spetsialisti ja pere vahel lapse perre paigutamise algaasis. KOV-i spetsialist koostab perele lapse kohanemisplaani esimeseks kolmeks kuuks, hoiab kohanemisperioodil nii perega kui tugiisikuga tihedat sidet ning viib läbi kodukülastusi esimese, teise ja kolmanda kuu möödumisel eesmärgiga saada ülevaade lapse käekäigust hooldusperes ja võimalikest tekkinud probleemidest ning otsustada sekkumisvajaduse üle.

²³ Eesti keele seletav sõnaraamat (2009). <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=juhtum&F=M>

Kohanemisperioodi ehk kolme kuu möödumisel toimub kohanemisplaani hindamine, misjärel algatab KOV-i lastekaitsetöötaja **lapse heaolu ja arengu plaani (HEA plaan)** edasiseks perioodiks ja viib läbi regulaarseid ning vajadusel ka erakorralisi HEA plaani ülevaatamisi. KOV-i lastekaitsetöötaja kogub infot kodukülastuste ning muude kohtumiste raames toimuvate vestluste ja vaatluste abil, lisaks suhtleb ta vajadusel teiste asjassepuutuvate isikutega (tervishoiuteenuse osutaja, lapse õpetajad või tugispetsialistid lasteaias või koolis). Lisaks on KOV-i spetsialisti ülesandeks suhelda ka perele määratud tugispetsialistiga, et koguda temalt infot pere heaolu ning toimetuleku kohta. Erinevatelt osapooltelt kogutud informatsioon annab lastekaitsetöötajale adekvaatse ülevaate lapse olukorrast peres, lapse ja vanemate vajadustest ning sellest, millist toetust ja tuge nad vajavad. Lastekaitsetöötaja ülesanne on fikseerida kõige olulisem info ning sõlmitud kokkulepped lapse heaolu ja arengu plaanis, mis aitab seda muuta sisulisemaks ja detailsemaks.

5.2.2. Tugispetsialist

Uuringu raames läbiviidud intervjuudest selgus, et teises peres sündinud last kasvatavad pered vajavad enda kõrvale tugispetsialisti, kes toetaks kogu perekonda sellel teekonnal. Kuigi KOV-i lastekaitsetöötaja on lapse ja hooldusvanematega regulaarselt kontaktis, ei ole hooldusvanemad ning ka lapsed alati valmis enda probleeme KOV-i spetsialistiga jagama, mis võib viia probleemide kuhjumiseni ning abi ei pruugi õigel ajal pereni jõuda. Seetõttu ei ole ka lapse juhtumiplaani alati võimalik põhjalikult ja sisukalt täita. Lapsendajaperedel ei ole üldse kohustust peale kohtuotsuse jõustumist KOV-i või SKA lastekaitsetöötajatega kontaktis olla. Seega on oluline, et peredel oleks toeks kolmas osapool ehk **tugispetsialist, kes annaks peredele infot, nõustaks, kuulaks ära ning samal ajal jälgiks ka lapse arengut ning toetaks KOV-i spetsialisti lapse heaolu arengu plaani täiendamisel**. Tugispetsialist annab ühelt poolt perele võimaluse pidevalt jagada enda rööme ja muresid usaldusväärse isikuga ning teisalt aitab tugispetsialist KOV-i spetsialistil jälgida ja toetada lapse arengut hooldusperes. Tugispetsialist saab pakkuda tuge ka lapsendajaperedele, kes praegu peavad endale ise vajadusel tuge otsima, kuid sageli ei ole nad teadlikud, kelle poole peaks pöörduma. Tugispetsialisti ülesanne on olla perega regulaarselt ühenduses ning vajadusel kohtuda perega ka näost-näku (vt tugispetsialisti tööprotsessi kirjeldust täpsemalt ptk 5.3.2).

Tugispetsialisti roll on:

- Nõustada hoolduspere/lapsendajapere vanemaid ja last igapäevaelus tekkivate küsimuste või muredega; sh toetada hooldusvanemaid:
 - eneseanalüüsil andes perele jooksvalt tagasisidet
 - lapsele turvalise ja stabiilse keskkonna loomisel
 - kiindumussuhte kujunemisel
 - lapse leinaprotsessiga toimetulekul
 - lapse käitumisraskustega toimetulekul
 - muutustega toimetulekul
- Vajadusel innustada, motiveerida, julgustada ning tunnustada vanemaid ning last

- Toetada peresid lapse bioloogiliste vanematega ja sugulastega suhtlemisel
- Vajadusel selgitada välja hoolduspere/lapsendajapere vanemate või lapse teenuse- või koolitusvajadus ning suunata neid vajalike teenuste või koolitusteni
- Jagada perele infot uutest arengutest süsteemis; sh uutest koolitustest/teenustest
- Olla perega suhtlemisel proaktiivne ning hoida perega regulaarset kontakti; sh märgata väsimuse märke ning aidata perel koostöös teiste osapooltega (sh KOV-i spetsialistiga) mõelda võimalike lahenduste peale
- Austada pere privaatsust lähtudes konfidentsiaalsuse põhimõtetest ehk mitte jagada ilma pere nõusolekuta informatsiooni kolmandate osapooltega; KOV-i spetsialistile on tugispetsialistil kohustus pere arengute ja probleemide kohta infot jagada, kuid see peab olema pere jaoks selge ning perele jääb siiski õigus tugispetsialistile öelda, millise info puhul ta ei soovi, et see KOV-ini jõuaks (va kriisilukorrad, mis nõuavad kindlasti KOV-i poolset sekkumist)
- Aidata seada eesmärgid ning toetada nende täitmist sh vajadusel osaleda hooldusperes elava lapse heaolu arengu plaani koostamisel ning hindamisel

Tugispetsialist on heade suhtlus- ja nõustamisoskustega (kasuks tulevad kogemusnõustamise oskused) inimene. Tugispetsialist peaks omama teadmisi lastekaitse-süsteemist ning olema kursis lastekaitsetöö alustega. Tugispetsialist on ühtlasi omandanud teadmised ja oskused hooldusvanemate ja lapsendajate nõustamiseks ja toetamiseks ning on traumateadlik. Täpsemad kvalifikatsiooninõuded tugispetsialistile töötab välja SKA koostöös tugiorganisatsioonidega.

Tugispetsialisti teenust osutaksid hooldus- ja lapsendajapere tugiorganisatsioonid ning selle rahastamise eest vastutaks SKA. Iga tugikeskus või -organisatsioon võiks katta teatud piirkonna Eestis ja tegeleda otse kõikide seal elavate kasuperedega. Tugispetsialistide arvulise vajaduse ning nende töökoormus planeerimisse kaasab SKA valdkonna tugiorganisatsioone. Kui perel ning tugispetsialistil ei teki omavahel mingil põhjusel head klappi, peab olema perel võimalik tugispetsialisti vahetada. Pere turvatunne kasvab, kui hoolduspere, eestkostevanem, lapsendaja, aga ka potentsiaalsed hoolduspered ning lapsed teavad, kes ja kus on tema kodulähedane tugiorganisatsioon, kelle poole saab pöörduda võimalike küsimustega.

Tugispetsialist kinnitatakse perele pärast pere sobivuse kohta lõpliku otsuse tegemist. Tugispetsialist hoiab pidevat kontakti ja teeb tihedat koostööd hooldus- või lapsendajapere kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajaga ning vajadusel osaleb ka kõikidel lapsega seotud ümarlaudadel ja kohtumistel, et seista hooldus- või lapsendajapere poolel ja tagada ka neile vanematele tugi ja nende vajadustele vastamine.

5.2.3.SKA

SKA ülesandeks on seiresüsteemi üldine koordineerimine, tugispetsialisti teenuse käivitamine ning iga-aastase üleriigilise seiramise korraldamine.

Seiresüsteemi üldine koordineerimine hõlmab eelkõige KOV-ide lastekaitsetöötajatele perede seiramiseks vajaliku raamistiku loomist, sealhulgas asjakohaste juhendite ja abimaterjalide

väljatöötamist, koolituse pakkumist ning parima praktika koondamist ja jagamist. Hooldus- ja lapsendajaperedega puutuvad erinevates etappides kokku mitme erineva tasandi ametkonnad ja muud osapooled - SKA, KOV, TAI, kohus, tugiorganisatsioonid, bioloogiline perekond, haridusasutused, tervisehoiutöötajad jne. Süsteemi koordinaatorina on SKA-l siinjuures oluline ülesanne edendada ka erinevate osapoolte vahel võrgustikutööd, sh korraldada ühiseid arutelusid ja koolitusi.

KOV-i spetsialistide töö toetamiseks hooldusperede seiramil (sh HEA plaani täitmisel) ning hindamisel kindlustab SKA neile vajaliku toe ja väljaõppe koolituste näol. Kuigi lastekaitsetöötajatele on ka varasemalt pakutud lapse heaolu hindamise koolitusi²⁴, siis **vaja on eraldi koolitust hoolduspere laste spetsiifikat silmas pidades, mis hõlmaks nii rollimänge kui praktilisi näiteid**. Lisaks sellele on oluline koolitada KOV-i spetsialiste traumateadlikumaks, mis on väga oluline hooldusperes olevate laste heaolu hindamisel.

Muuhulgas on SKA ülesandeks hinnata lapsendada või hooldusvanemaks saada soovijate valmisolekut ning vanemlikku suutlikkust, mis loob aluse sellele, et lapse elu peres sujuks hästi. Lisaks on SKA piirkondliku spetsialisti rolliks nõustada KOV-i lastekaitsetöötajaid ja hoolduspere vanemaid asendushoolduse küsimustes. Vajadusel suunab SKA spetsialist hoolduspere/lapsendajapere vanemaid (sh alles lapsendada või hoolduspere vanemaks saada soovijaid) riiklikule tugiteenusele või koolitusele.

Koostöös tugiorganisatsioonidega töötab SKA välja tugispetsialisti teenuse. Koos partneritega pannakse paika tugispetsialistile vajalikud kvalifikatsiooninõuded, koolitus- ja väljaõppevajadused ning täpne tööjuhis. Seejärel korraldab SKA koostöös tugiorganisatsioonidega tugispetsialistide värbamise ning koordineerib nende koolitamist/väljaõpet. Ühtlasi toetab SKA tugispetsialistide tööd, hoides neid kursis riiklike arengutega ja varustades neid juhiste ja infoga. SKA teostab ka tugispetsialisti teenuse kvaliteedi järelevalvet. Tugispetsialisti teenuse edukaks käivitamiseks on oluline kaasata seotud osapoolte esindajaid (sh eelkõige tugiorganisatsioonid, KOV lastekaitse spetsialistid) teenuse väljatöötamisse. Teenuse käivitamisel on oluline läbi mõelda teavitustegevused, et info tugispetsialisti teenusest jõuaks hooldus- ja lapsendajaperedeni.

Lisaks töötab SKA välja hoolduspere vanema(te)le ja lastele ning KOV-i lastekaitsetöötajatele abistava töölehe võtmeküsimuste ja teemadega kodukülastuste ettevalmistamiseks (vt lähemalt ptk 5.2.4 ning 5.4).

Iga-aastaselt korraldab SKA üleriigilist seiret eelkõige laste ja nende hoolduspere või lapsendajapere heaolu, toimetuleku, neid mõjutavate tegurite, abivajaduse ning õiguskaitse ja teenuste teadlikkuse, kättesaadavuse ja kvaliteedi hindamiseks (vt lähemalt ptk 5.4.2).

5.2.4. Laps ja pere

Lapsel ja hoolduspere vanematel on õigus saada asjakohast ja oma vajadustest lähtuvat infot, nõustamist, tuge, toetusi ja teenuseid kuni lapse hooldamise perioodi lõpuni. **Igapäevaelus**

²⁴ Näiteks on Tervise Arengu Instituut pakunud KOV-i spetsialistidele lapse heaolu, hindamise ja juhtumikorralduse koolitusi (<https://www.tai.ee/et/koolitused-ja-sundmused/event/2313:lapse-heaolu-moistmine-hindamine-ja-juhtumikorraldus>)

tekkivate murede ja probleemide korral on lapse ja vanemate esmaseks kontaktisikuks pere tugispetsialist, KOV-i sekkumist vajavate küsimuste puhul KOV-i lastekaitsetöötaja. Kui KOV-i lastekaitsetöötajaga ning pere tugispetsialistiga on kujunenud usalduslik suhe, tunnevad nii laps kui ka vanemad ennast piisavalt turvaliselt, et jagada oma mõtteid ja anda infot enda olukorra ja eluolu kohta.

Et kohtumised KOV-i lastekaitsetöötajaga kodukülastuste raames või lapse heaolu arengu plaani ülevaatamisel kujuneksid võimalikult sisukateks ja tulemuslikeks, on oluline, et nii laps kui pere saaksid soovi korral ennast samuti kohtumiseks ette valmistada. Selleks soovitame SKA-I välja töötada **abistava töölehe eraldi lapsele ja hooldajatele võtmeküsimuste/teemadega vestluste ettevalmistamiseks**. See annab nii hoolduspere lapsevanematele kui ka lapsele endale võimaluse enda heaolu ning murekohti analüüsida juba enne KOV-i spetsialisti kodukülastuse toimumist ning järele mõelda, millised on olnud viimase perioodi peamised mured ja rõõmud nende enda jaoks, milles nad vajaksid abi ning mida tahaksid küsida. Abistavad võtmeküsimused ei tohiks olla suunavaid, vaid peaksid andma võimaluse vabaks teemaarenduseks. Küsimused lapsele võiksid näiteks hõlmata tema mõtteid elust hooldusperes, sõpradest, koolist, tulevikust, lemmiktegevustest jne. Küsimused vanemale võiksid hõlmata tema mõtteid selle kohta, mis on perioodi jooksul läinud hästi, mis on valmistanud väljakutseid ning kuidas on neid õnnestunud lahendada, milles on ta vajanud tuge ja millist tuge on ta saanud ning millest on puudu jäänud ning millised on vanema soovid ja vajadused eelseisvaks perioodiks. Töölehe täitmine on hoolduspere vanemale ning lapsele vabatahtlik ning samuti saavad nad ise valida, kas nad tahavad töölehte ka KOV-i spetsialistiga jagada.

5.3. Seiresüsteemi protsess

5.3.1. Ettevalmistus enne lapse perre jõudmist

Enne lapse perre jõudmist tehtav eeltöö on väga oluline, et tagada lapse ja pere sujuv kohanemine.

Intervjuudest selgus, et juba enne lapse perre jõudmist tekib hoolduspere vanema(te)ks saada või lapsendada soovija(te)l mitmeid küsimusi, mis ei leia alati lahendust SKA või KOV-i spetsialistide kaudu. **Seega on oluline, et juba etapis, kus pere on läbinud PRIDE koolituse ning hinnatud sobivaks, on neil võimalus saada tugispetsialisti teenust.** Tugispetsialisti teenuse võimalustest peab hoolduspere vanema(te)ks saada või lapsendada soovijaid ning ka juba hinnatud ning ootel peresid teavitama SKA spetsialist.

Tugispetsialisti teenus on hooldusperedele ning esialgu hoolduspere lepingu alusel lapsendajatele **tungivalt soovituslik** ning selle teenuse olemasolust peaks SKA potentsiaalseid hoolduspere vanemaid ning lapsendada soovijaid teavitama juba esimestel kohtumistel. Juhul, kui perel ei ole mingil põhjusel soovi tugispetsialisti toe järele, peab tal jääma see võimalus teenust saada ka hiljem, kui see vajadus tekib ning pere ümber otsustab. Lapsendajaperedele (sh lapsendajapered, kus hoolduspere lepingut ei sõlmita) jääb õigus soovi korral jätkuvalt kasutada SKA spetsialisti ja/või pere tugispetsialisti abi ning saada osa riiklikest tugiteenustest sh koolitustest. Samuti saab lapsendaja pöörduda teenuste ja toetuste saamiseks oma elukohajärgse KOV-i lastekaitsetöötaja poole.

Kui pere on SKA poolt sobivaks hinnatud ning läbinud PRIDE koolituse valib pere endale sobiva tugispetsialisti ning annab enda valikust teada SKA spetsialistile kuu aja jooksul, kes ühtlasi teavitab pere valikust KOV-i spetsialisti. Selleks, et pere leiaks endale sobiva tugispetsialisti, saadab SKA peale positiivset hindamist pere kontaktid piirkonna tugioorganisatsioonile, kes võtavad perega ühendust. Tugioorganisatsiooni juht (või muu spetsialist) tutvustab perele nende teenuseid ning muuhulgas ka tugispetsialisti teenust. Ühtlasi tutvustatakse perele organisatsioonis tegutsevaid tugispetsialiste ning ühise arutelu teel (arvestades pere vajadusi ja ootusi) leitakse perele sobiv tugispetsialist. Lepitakse kokku pere ja tugispetsialisti näost-näku või videosilla vahendusel kohtumine, et saada omavahel tuttavaks ning arutada edasiseid samme. Juhul, kui pere PRIDE koolitaja on samuti tugispetsialist, on perel võimalik enda tugispetsialistik valida ka nende PRIDE koolitaja, kes perega juba tuttav on, kuid see ei ole kohustuslik, st, et pere võib valida endale tugispetsialistik ka mõne teise PRIDE koolitaja või muu tugispetsialisti, kes tema piirkonnas tegutseb. Juhul, kui pere ning tugispetsialisti vahel ei teki mingil põhjusel head klappi, siis on perel õigus tugispetsialisti vahetada. Juhul, kui pere ei soovi endale tugispetsialisti, teavitab tugioorganisatsioon sellest SKA-d.

Ooteperioodil ehk perioodil kus pere on hinnatud ning koolituse läbinud ning ootab lapse perre tulekut, võtab tugispetsialist perega ühendust korra kvartalis ning uurib, kuidas perel läheb. Proaktiivsus tugispetsialisti poolt ooteperioodil kindlustab, et pere tunneks, et keegi hoolib ning huvitub nende käekäigust ka enne, kui laps on perre jõudnud. Samuti võimaldab see saada ülevaate, kas peres on toimunud suuremaid muudatusi sh kas pere motivatsioon ning sobivus hooldusperre vanemateks või lapsendajateks saada on muutunud.

Etapis, kus KOV-i lastekaitsetöötaja on leidnud lapsele potentsiaalselt sobiva pere luuakse alus usalduslikuks koostööks. Selles etapis informeerib KOV-i lastekaitse spetsialist peret asendushooldusega kaasnevatest õigustest ja kohustustest ning sellest, kust nad saavad infot, abi ja toetust. Hooldusvanemal peab olema täielik ülevaade ka hooldusele tuleva lapse olukorrast, taustast ja senisest elukäigust. Põhjendamatu on varjata lapsega seotud olulisi asjaolusid (nt tervislik seisund, erivajadused, tuvastatud käitumisprobleemid, mis on tekkinud lapse traumakogemuse tõttu), kuna see takistab usalduse tekkimist pere ja KOV-i lastekaitse spetsialisti vahel.

Esimesed kokkusaamised lapse ning hooldusperre vanema(te)ga toimuvad ametiasutuses, turvakodus vm kohas, kus laps tunneb ennast võõrastega turvaliselt. Hooldusperre külastamine saab toimuda, kui laps on perega harjunud ja nõus minema nende koju.

Etapis, kus otsustatakse lapse perre paigutamine, toimub võrgustikukohtumine, kus lisaks hooldusperrele ning lastekaitsetöötajale osalevad vajadusel ka tugispetsialist ning teised lapsega seotud olulised isikud, nt õpetaja. Lepitakse kokku millal ja kuidas laps perre läheb, millised võimalused ja teenused (lasteaed, kool jms) on tal asendushooldusel kasutada, kuidas hoitakse kontakti lähedastega, lapse sõpradega ja teiste oluliste isikutega ning millised on lapse võimalused ja lähedastele esitatud tingimused lapse naasmiseks sünniperekonda.

Eraldi tähelepanu tuleb pöörata ka lapse ettevalmistamine peresse minekuks. Eakohaselt läbiviidud vestlus, mille käigus on lapsel võimalik küsida enda jaoks olulisi küsimusi, aitab last oluliseks elumuutuseks ette valmistada. Kooliealine laps peab teadma, kelle poole ta võib ise mure või probleemide korral pöörduda.

KOV-i lastekaitse spetsialist arutab lapse ja hooldusvanemaga läbi nii lapse kui ka pere vajadused, mis fikseeritakse **kohanemisplaanis**, mis koostatakse perele esimeseks kolmeks kuuks pärast lapse perre paigutamist.

Kohanemisplaanis kirjeldatakse lapse taust ja hooldusperre paigutamise põhjused ning enne lapse perre tulekut teada olevad lapse vajadused ja eelistused. Lisaks sellele kirjeldatakse kohanemisplaanis, kuidas hakkab toimuma lapse igapäevane hooldamine ning arengu toetamine. Lapse tausta arvestades tuleb eraldi tähelepanu pöörata lapse sotsiaalsete oskuste arendamisele ning kiindumissuhte kujundamisele, vajadusel ka pingete vähendamisele peresuhetes ning lapse depressiivse või agressiivse käitumise vähendamisele. Kohanemisplaanis kirjeldatakse tegevused, mida tehakse lapse sujuvaks kohanemiseks perekonnas ning pannakse kirja korraldused ja kokkulepped, mis on seotud lapse tervisliku seisundi jälgimisega, päevahoiu, hariduses osalemise ning bioloogiliste vanematega seotud suhtlemisega. Kohanemisplaanis on kirjas KOV lastekaitsetöötaja ning tugispetsialisti kontaktandmed ja täpsustatud, kuidas hakkab toimuma nende edaspidine suhtlus perega. Kohanemisplaan arutatakse lapse ja perega läbi, et olla kindel, et kõigil osapooltel oleks selge ülevaade sellest, mis ja kuidas peale lapse perre minemist hakkab toimuma ning on sõlmitud kokkulepetega nõus.

SKA töötab välja kohanemisplaani abistava vormi.

5.3.2. Laps on jõudnud perre

LAPSENDAJAPERED KÄEKÄIGU JÄLGIMINE

Lapsendajaperede käekäigu jälgimine saab toimida samadel põhimõtetel kui hooldusperede seire juhul, kui laps paigutatakse perre esialgu hoolduslepingu alusel enne lapsendamise kohtuotsust. **Sel perioodil, kus laps on lapsendada soovivas peres hoolduslepinguga, kohandub ka nendele peredele sama seiresüsteem nagu tavalistele hooldusperedele.**

Lapsendajapered on peale lapsendamise kohtuotsust seaduse silmis võrdsed nõ tavalise perega, kellel ei ole kohustust olla edaspidises suhtluses KOV-i spetsialistiga. Ka intervjuudest lapsendajatega selgus, et sageli ei soovi nad, et riik nende ellu pärast lapsendamise kohtuotsust sekkuks, eelistades privaatsust ning elades oma elu nagu tavaline perekond. Seetõttu ei ole mõistlik lapsendajaperesid regulaarselt seirata samadel põhimõtetel nagu see on ette nähtud hooldusperedele. Samas tunnistasid mitmed lapsendajad intervjuudes, et ka neil oleks vaja enda kõrval tugispetsialisti, kelle poole aeg-ajalt teatud murede korral pöörduda saaks. **Seega peab lapsendamise järgselt perel soovi korral olema õigus jätkuvalt kasutada tugispetsialisti teenust ning saada osa ka muudest riiklikest tugiteenustest sh koolitustest.** Perioodi, mille jooksul on lapsendajaperel võimalik tugispetsialisti teenust kasutada, määrab kindlaks SKA koostöös tugisorganisatsiooniga. Samuti saab lapsendaja pöörduda teenuste ja toetuste saamiseks oma elukohajärgse KOV-i lastekaitsetöötaja poole.

HOOLDUSPEREDE KÄEKÄIGU JÄLGIMINE KOV-I SPETSIALISTI POOLT

Hooldusperede puhul jälgib pärast lapse hooldusperre jõudmist KOV-i lastekaitse spetsialist regulaarselt lapse ja pere käekäiku.

Lapse ja vanemate heaolu ja vajaduste kohta info koondamise põhimõteteks on:

- **individuaalsus** – seiramine lähtub konkreetse lapse ja pere olukorrast;
- **regulaarsus** – seiramine toimub perioodiliselt kindla aja tagant;
- **osapoolte kaasamine ja nendega** arvestamine – nii lapsel kui vanema(te)l on õigus ise enda kohta teineteisest sõltumatult infot edastada ning olla informeeritud sellest, kuidas toimub info koondamise protsess (sh kelle käest ja kuidas infot kogutakse).

Lapse olukorra ja vajaduste seiramil lähtub lastekaitsetöötaja soovituslikult lapse heaolu kolmnurgast²⁵ ehk jälgib seda, millised on lapse arenguvajadused, milline on tema pere ja keskkond ning milline on hooldusvanemate suutlikkus tema arenguvajadusi toetada. Kodukülastuste ettevalmistamisel ja läbiviimisel on KOVi lastekaitsetöötajale abiks tööleht lapse heaolu kolmnurgast lähtuvate teemade ja küsimustega, mille abil on tal võimalik vestlust suunata ning jälgida, et kõik olulised teemad saaksid kodukülastuse raames kaetud (vt täpsemalt ptk 5.4).

Lapse ja pere heaolu seiramiseks külastab KOV-i lastekaitsetöötaja regulaarselt peret nende kodus, **kohtumised toimuvad ühiselt kogu perega ning ka eraldi nii lapse kui ka hooldusvanemate ja vajadusel teiste pereliikmetega**. Ühised kohtumised võimaldavad jälgida seda, millised on lapse ja hooldusvanemate vahelised suhted. Kodukülastused on osa laiemast seiramise raamistikust, tagamaks, et lapse heaolu oleks jätkuvalt kaitstud. Kodukülastustel on mitmeid eesmärke, sealhulgas:

- toetada lapse ja hooldusvanema heaolu;
- toetada lapse ja KOV-i lastekaitsetöötaja ning vanema(te) ja KOV-i lastekaitsetöötaja usaldusliku suhte kujunemist, mis võimaldab lapsel ning vanema(te)l jagada nii positiivseid kui ka negatiivseid kogemusi;
- hinnata ja seirata kohanemis- ja juhtumiplaanis määratletud tegevuste ja tulemuste saavutamist ning vajadusel täiendada või muuta kohanemis- ja juhtumiplaani;
- teha kindlaks nii lapse kui ka vanema(te) murekohad ja probleemid ning anda vastavalt vajadusele nõu ja selgitada välja kus on vaja täiendavat tuge või teenuseid;
- jälgida peresuhete dünaamikat ja lapse ja vanema(te) omavahelist kontakti ning tuvastada kas ja millist täiendavat tuge vajab laps ja vanem(ad), et tugevdada nende omavahelist positiivset kontakti ning kiindumussuhet.

Esimesel kuul külastab KOV-i lastekaitsetöötaja peret vähemalt ühe korra, soovituslikult esimese nädala möödumisel. Seejärel toimuvad kodukülastused 2; 3 ning 6 kuu möödumisel. Peale esimese poolaasta möödumist toimuvad külastused iga 6 kuu möödumisel ehk 2 korda aastas, kuid vajadusel sagedamini.²⁶

²⁵ Vt lähemalt https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_kolmnurk_plakat_web.pdf

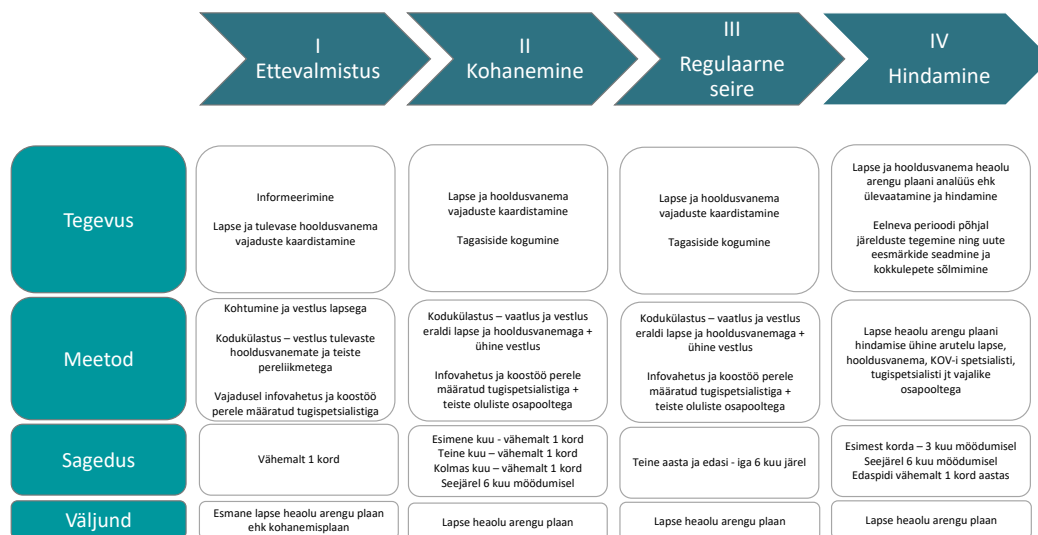
²⁶ Näiteks kui laps paigutatakse perre jaanuaris, siis külastab KOV-i spetsialist perekonda jaanuari jooksul, seejärel korra veebruaris ning märtsis. Järgmine kodukülastus toimub juunis. Edaspidi külastab KOV-i spetsialist perekonda vähemalt kaks korda aastas, ehk antud juhul toimuks järgmine kohtumine peale juuni kohtumist detsembris ning sellest järgmine järgmisel juunil, aga vajadusel sagedamini.

Peale kohanemisplaani hindamist ehk esimese kolme kuu möödumisel koostatakse lapsele lapse heaolu arengu plaan ehk HEA plaan. HEA plaani koostamisel võetakse arvesse kodukülastustelt kogutud informatsiooni, lapselt ja vanematelt ning ka perele määratud tugispetsialisti antud tagasisidet, kirjeldatakse toetuste ja teenuste vajadus, seatakse eesmärgid ning sõlmitakse kokkulepped järgmiseks perioodiks kuni toimub HEA plaani korraline ülevaatamine. Oluline on HEA plaani läbiarutamine nii lapse kui hooldusperrega, võimalusel ka bioloogiliste vanematega, et kõik osapooled oleksid teadlikud tehtud kokkulepetest ja eesmärkidest.

Lapse heaolu arengu plaani ülevaatamine ehk hindamine toimub esimest korda 3 kuu möödumisel (hinnatakse kohanemisplaani), seejärel 6 kuu möödumisel ning edaspidi vähemalt korra aastas. HEA plaani ülevaatamiste ehk hindamiste käigus vaadatakse üle, millised olid eelmisel perioodil seatud eesmärgid ja kokkulepped, analüüsitakse hetkeolukorda ning toimunud muutusi, seatakse uued eesmärgid ning sõlmitakse kokkulepped. HEA plaani ülevaatamise algatab KOV-i lastekaitsetöötaja ülevaatamise tähtaja saabumisel. Erakorraliselt võib HEA plaani ülevaatamise algatada KOV-i lastekaitsetöötaja juhul, kui ilmnevad sellised asjaolud, mis vajavad täpsustamist või ka hooldusvanemate sooviavalduse alusel. HEA plaani ülevaatamisel ehk hindamisel ning uute eesmärkide seadmisel saavad omavahel ühe laua taga (eelistatult KOV-is) kokku nii lastekaitsetöötaja, hooldusvanem(ad), pere tugispetsialist ning laps (kui see on võimalik, tema vanust ja arengut arvestades), et kõik punktid koos läbi arutada.

Kokkuvõtlikult on seire etapid ja KOV-i lastekaitsetöötaja tegevused esitatud

Joonis 6.

JOONIS 6. KOHALIKU OMAVALITSUSE LASTEKAITSETÖÖTAJA POOLT TEOSTATAVA HOOLDUSPEREDE SEIRESÜSTEEMI PROTSESS²⁷

Allikas: Autori koostatud

HOOLDUSPEREDE KÄEKÄIGU JÄLGIMINE TUGISPETSIALISTI POOLT

Lisaks regulaarsele seirele, mida korraldab KOV-i spetsialist, jälgib hooldusperre vanema(te) ning lapse käekäiku ka perele määratud tugispetsialist. Selleks, et pere ning tugispetsialisti vahel tekiks usaldusväärne suhe ning tugispetsialistil oleks võimalik pere ning lapse heaolu jälgida, on oluline, et kohtumised tugispetsialistiga oleksid võimalikult sagedased.

Perel on võimalus tugispetsialistiga näost-näku kohtuda juba enne lapse perre paigutamist ehk nn otsustusprotsessis, kuid peale lapse perre paigutamist kohtub tugispetsialist perega esimesel aastal kord kuus, teisel aastal kord kvartalis ning sealt edasi vähemalt kord poolaastas. Lisaks näost-näku kohtumistele (millest osa peaksid kindlasti moodustama külastused kodus, kuid vajadusel võib neid teha ka mujal perele sobivas kohas) helistab tugispetsialist hooldusperre vanematele esimesel kuul vähemalt üks kord iga nädal, teisel kuul iga kahe nädala tagant ning edaspidi korra kuus. Vastavalt lapse vanusele ning vajadusele on tugispetsialistil võimalus olla ühenduses ka lapsega eraldi.

Tugispetsialist teeb perega kohtumistest memo/kirjaliku kokkuvõtte ning vajadusel edastab (KOV-i lastekaitse spetsialisti sekkumist nõudva) info lastekaitsetöötajale esimesel võimalusel. Ühtlasi teavitab tugispetsialist perekonda sellest, milline info tema kaudu lastekaitsetöötajani jõuab. Tugispetsialist teeb KOV-i spetsialistiga koostööd lapse heaolu arengu plaani täiendamisel ning ülevaatamisel ehk hindamisel, jagades KOV-iga infot pere arengutest ning probleemidest. Perel on võimalus anda tugispetsialistile märku nendest teemadest, mille osas nad ei soovi, et info KOV-i

²⁷ Hooldusperedele mõeldud seiresüsteemi protsess kohandub ka lapsendajaperedele perioodil, mil laps on esialgu hoolduslepinguga perre paigutatud ning seniks, kuni lapsendamise kohta tehakse kohtuotsus.

lastekaitsetöötajani jõuaks. Erandiks on siin kriitilised ja lastekaitsetöötaja sekkumist nõudvad teemad, millest on tugispetsialist kohustatud KOV-i teavitama.

5.4. Seiresüsteemi tööriistad kodukülastustel

Hooldusperede seiramisel tuleb lähtuda eelkõige lapse ning ka pere kui terviku heaolust ja vajadustest. Kodukülastuste puhul lähtub KOV-i lastekaitsetöötaja eelneva perioodi lapse heaolu arengu plaanist ning juhistest lastekaitsetöötajatele (nt lapse heaolu kolmnurk; Lapse heaolu hindamise käsiraamat, abistav meelespea võtmeküsimuste ja teemadega). Enne iga kodukülastust ning pere ja lapsega vestlemist vaatab KOV-i lastekaitsetöötaja lapse heaolu arengu plaani üle ning kaardistab võimalikud arengud või murekohad. Lisaks edastab lastekaitsepspetsialist hoolduspere vanema(te)le ning võimaluse korral ka lapsele kodukülastust ettevalmistava töölehe, mida pere saab enne kodukülastust täita (vt täpsemalt töölehe kirjeldust ptk 5.2.4).

Enne vestluse alustamist selgitab lastekaitsetöötaja lapsele/hooldusvanema(te)le vestluse eesmärgi ning julgustab neid avatult väljendama oma mõtteid ja kogemusi. Oluline on võtta maha hirme vestluse võimalike tagajärgede ees. Vestluseks tuleb varuda piisavalt aega, et oleks võimalik kõik teemavaldkonnad rahulikult nii lapsega kui vanema(te)ga läbi arutada.

Kodukülastusel on väga oluline rääkida lisaks hooldusvanema(te)ga ka lapsega eraldi (kui see erandkorras ei ole võimalik, siis leppida võimalikult kiiresti kokku uus kohtumine, et tagada lapsega eraldi vestlemine). Soovituslikult toimub ka ühine vestlus, mille raames saab lastekaitsetöötaja jälgida lapse ja hooldusvanema omavahelist suhtlusstiili ja käitumist. KOV-i lastekaitsetöötaja peaks kodukülastusel jälgima lapse ja tema hooldajate ning kõigi teiste leibkonnaliikmete, nt teiste õdede-vendade jne suhtlemist. Eriti oluline on see tähelepanek suhtlemisprobleemidega lapse puhul ning seda tuleks võrrelda lapse suhtlemisega teistes keskkondades (nt koolis). Lastekaitsetöötaja peaks tagama, et ta on kursis igasuguste muutustega kodus (nt keegi kolib sisse või välja, probleemid vanemate paarisuhtes vms). Teatud intervallide tagant peaks lastekaitsetöötaja paluma kodus ringi vaadata (ka lapse magamistoas).

Lapsega suhtlemisel peab võtma arvesse tema vanust, erivajadusi ning traumakogemust. KOV-i lastekaitsetöötaja, kes vestleb kodukülastusel lapsega, peab arvestama, et lapsed ei pruugi alati olla suutelised kirjeldama enda rahulolematust või murekohti. Seetõttu on oluline, et lastekaitsetöötajal on arusaam sellest, milline on lapse igapäevaelu peres – rutiin, reeglid, söögiajad, ühised tegevused, lapse läbisaamine vanema(te) bioloogiliste lastega (sh kas last koheldakse samamoodi kui pere bioloogilist last), et välja selgitada need aspektid, mis võivad lapsele negatiivset mõju avaldada.

Lastekaitsetöötaja peab last julgustama küsimuste või probleemide korral ühendust võtma ning kinnitama, et tema jaoks ollakse olemas ja vajadusel pakutakse tuge.

5.4.1. KOV lastekaitsetöötaja kodukülastuse meelespea

Kuigi iga hoolduspere on erinev ning igale perele ning lapsele peab lähenema individuaalselt, siis on KOV-i spetsialistidel võimalik kodukülastusele lisaks lapse heaolu arengu plaani vormile kaasa võtta abistav tööleht/meelespea, kus on ära märgitud võimalikud teemad ning küsimused, mida vestluses lapse ning vanema(te)ga puudutada. Meelespea on eriti vajalik (uutele) lastekaitsetöötajatele, kellel on vähe varasemat kogemust hooldusperede ning hooldusel asuvate

lastega suhtlemisel ning nende toetamisel. Abistava meespea kasutamine on KOV-i spetsialistidele vabatahtlik.

Meespeas märgitud vestluse teemad tulenevad lapse heaolu kolmnurgast. Igas teemavaldkonnas tuleb esmalt selgitada välja nii lapse kui hooldusvanema arusaam lapse olukorrast ning vajadustest. Seejärel tuleb hinnata hooldusvanema suutlikkust lapse arengu toetamisel ja vajaduste rahuldamisel. Oluline on tuvastada muutusi lapse olukorras ja vajadustes/nende rahuldamises võrreldes viimase kohtumisega ning jälgida, kuidas osapooled on täitnud varasemaid kokkuleppeid. Eraldi tähelepanu tuleb pöörata hooldusvanema(te) abivajadusele ja sellele, mis teda/neid lapse hooldamisel toetab või takistab.

Lapse ja hooldusvanema(te)ga toimuvate vestluste eesmärgiks on saada vastused küsimustele:

1. Kas lapsel on selles peres hea olla? Kas ta on siin rahul? Mis takistab lapsel olemast õnnelik?
2. Kas mul on piisavalt informatsiooni, et lapse vajadusi mõista ja last aidata?
3. Mida saan lapse heaks kohe teha?
4. Millised sotsiaalteenused võivad abiks olla? Kuidas nende saamise korraldan?
5. Milliseid muid teenuseid laps vajab? Milliste teenuste osas saan abi pakkuda? Kes veel võiks aidata?

Kuivõrd lõpliku versiooni KOV-i lastekaitsetöötajatele mõeldud kodukülastuse meespea/töölehe töötab välja SKA, siis on järgnevalt (vt TABEL 2) välja toodud uuringu autorite poolt koostatud meespea soovituslik versioon.

TABEL 2. KOV LASTEKAITSETÖÖTAJA KODUKÜLASTUSE MEEESPEA

LAPSE ARENGUVAJADUSED

Tervis

- Milline on lapse tervislik seisund? Kas lapsel on viimasel ajal olnud tervisega probleeme? Milliseid?
- Kui lapsel on teadaolevaid varasemaid terviseprobleeme, siis millised muutused tema olukorras on toimunud?
- Milline on lapse tervisekäitumine, sh toitumine, liikumine, uni? Vanemate laste puhul, kas laps on tarvitanud sõltuvusaineid?

Haridus

- Kuidas tuleb laps toime lasteaias/ koolis? Millised on õppetulemused? Millistes õppeainetes läheb eriti hästi? Milles on probleeme?
- Kas ja kui palju on laps õppetööst puudunud? Mis põhjustel?
- Kas laps tunneb vastutust õppimise eest? Mis võib teda selles takistada?
- Kas lapsel on esinenud seoses lasteaia/kooliga probleeme? Milliseid? Kuidas on need lahendatud?
- Kas laps on vajanud ja saanud õppimisega seosed tugiteenuseid (logopeed, eripedagoog, psühholoog)? Kuidas on need teda aidanud? Milliseid teenuseid laps veel vajab?
- Milline on hooldusvanemate koostöö lasteaia/ kooliga?
- Kas laps osaleb huvitegevuses? Millistes?

-
- Millised on lapse huvid ja anded? Kuidas on neid arendatud?
-

Identiteet

- Kas laps tunneb ennast hooldusperes hästi ja aktsepteerituna?
 - Milline on lapse enesehinnang? Kas laps hoolib endast? Milles see väljendub?
 - Millised on lapse mõtted oma tulevikust? Mida ta soovib tulevikus teha?
-

Suhted hooldusperes

- Millised on lapse suhted hooldusvanemate ja teiste hoolduspere liikmetega?
 - Kas laps usaldab hooldusvanemaid ja saab nendega avatult suhelda ning oma muredest rääkida? Milles see väljendub?
 - Kas laps tunneb, et hooldusvanemad toetavad teda? Milles see väljendub?
 - Kas ja milliseid konflikte on lapse ja hooldusvanemate vahel esinenud? Kuidas on need lahendatud?
-

Suhted bioloogilise perega

- Millised on lapse suhted bioloogiliste vanematega? Teiste bioloogilise pere liikmetega (õed-vennad)? Sugulastega? Kui regulaarne suhtlus on? Kus kohtumised toimuvad ja kui pikad need on? Kuidas on kohtumised bioloogiliste vanematega jt sugulastega möödunud?
 - Milline on lapse enesetunne vahetult peale oma vanematega kohtumist? Kohtumisele järgnenud päevadel?
 - Millisena tunnetab laps hooldusvanema suhteid oma vanematega ja teiste lähedastega?
 - Millisena tunnetavad hooldusvanemad lapse suhteid oma vanemate ja lähedastega?
-

Suhted väljaspool peret

- Kellega suhtleb laps väljaspool peret?
 - Kas lapsel on lähedasi sõpru? Kes ta sõbrad on? Mis neid omavahel seob?
 - Kas laps on kogenud kiusamist? On ise teisi kiusanud? Milles see väljendub? Kuidas on sellised olukorrad lahendatud?
-

Tundeelu ja käitumine

- Milline on lapse meeleolu vestluse ajal?
 - Millal tunneb laps ennast õnnelikuna? Mis paneb teda õnnelikuna tundma?
 - Kui sageli on laps tundnud viha? kurbust? masendust? Milles see väljendub?
 - Kuidas tuleb laps toime oma tunnete väljendamisega?
 - Kuidas saab laps üle teda häirivatest olukordadest?
 - Milline on lapse käitumine kodus ja koolis? Kas laps mõistab oma käitumise tagajärgi?
 - Kas lapsel on esinenud agressiivset käitumist? Millistes olukordades ja kuidas see väljendub? Kuidas on hooldusvanem sellele reageerinud?
 - Milline on lapse digiseadmete kasutamine?
-

VANEMATE SUUTLIKKUS

Lapse eest hoolitsemine

- Milline on vanemate meeleolu vestluse ajal?
 - Kas hooldusvanem mõistab lapse tundeid ja vajadusi ning on suuteline nendega toime tulema?
 - Kuidas hooldusvanemad toetavad lapse iseseisvat toimetulekut?
 - Kellelt on hooldusvanem abi otsinud? Kas abi on olnud piisav? Millisest abist on puudus?
-

Juhendamine ja piiride seadmine

- Kuidas toetab hooldusvanem lapse iseseisvuse arengut igapäevaelus ja sotsiaalsetes suhetes?
- Millised on lapse kohustused kodus? Kuidas teda kaasatakse kodutöösse?
- Millised on digiseadmete kasutamise reeglid?
- Kuidas tuleb hooldusvanem toime konfliktse olukorra lahendamisega?
- Kuidas hooldusvanem last tunnustab?
- Kuidas annab hooldusvanem tagasisidet lapse ebasobiva käitumise puhul?

Emotsionaalne kohalolek

- Kuidas vanemad lapsega suhtlevad? Milline on hääletoon? Milline on kontakt lapsega (puudutamine, pilgud)?

Turvalisus

- Millised on hooldusvanemate omavahelised suhted? Kuidas lahendatakse konflikte?

PERE JA KESKKOND

Olukord peres

- Milliseid muutusi on peres toimunud alates viimasest külaskäigust (sh pere majanduslikus olukorras)? Milline on muutuste mõju lapsele?

Sotsiaalne võrgustik

- Kas lapse sotsiaalses võrgustikus on toimunud mingeid muutusi? Milline on nende mõju lapsele?

Elutingimused

- Kas lapse elutingimused vastavad lapse vajadustele? Kas midagi vajab lahendamist või parendamist?

Allikas: Autori koostatud

Kodukülastuse väljund:

Vestluse lõpuks teeb lastekaitsetöötaja kokkuvõtte olulistest tähelepanekutest – nii positiivsetest kui negatiivsetest ning arutab need koos hooldusvanemaga läbi. Ühiselt kavandatakse järgmised sammud, määratakse tegevuste tähtsajad ja vastutajad. Lastekaitsetöötaja lisab tähelepanekud ja kavandatud tegevused lapse heaolu arengu plaani ja saadab selle hooldusvanemale teadmiseks. Juhul kui perel esineb täiendavat tugivajadust, võtab KOV lastekaitsetöötaja ühendust vastavate teenusepakkujatega ning korraldab perele sobiva toe.

Eduka kodukülastuse korral saavutatakse järgmised tulemused:

- KOV lastekaitsetöötajal ning lapsel tekib positiivne ja usaldusväärne suhe nii, et lapsel on mugav oma kogemusi paigutuse kohta jagada
- Lapsele pakutakse kindlustunnet, eriti kui ta tunneb end oma bioloogilisest perest ja sõpradest eraldatuna ning teda toetatakse tema heaolu mõjutavate probleemidega tegelemisel
- Laps on võimeline avatult rääkima oma soovidest ning murekohtadest
- Laps saab nõu, teavet ja tuge, mis aitab tal paremini kohaneda oma uue kodu või nt koolikeskkonnaga

- KOV lastekaitsetöötaja hindab lapse hooldaja(te)/vanema(te) toimetulekut lapse hooldamise erinevate aspektidega ning sh tuvastab lapse või lapse hooldaja(te)/vanema(te) tugivajaduse ning suunab neid vajadusel teenusele
- KOV sotsiaal- või lastekaitsetöötaja on veendunud, et lapsel on turvaline ning ta saab vajalikku tuge ja julgustust
- KOV sotsiaal- või lastekaitsetöötaja hindab HEA plaani alusel lapse arengut ning vajadusel täiendab HEA plaani
- KOV sotsiaal- või lastekaitsetöötaja võtab vajadusel ühendust kooli/lasteaia, bioloogiliste vanematega või teiste osapooltega, kelle puhul on vajadus lisa sekkumiseks/suhtluse vahendamiseks

5.4.2. Iga-aastane üleriigiline uuring

Siinse seiresüsteemi kujundamise lähtekohaks on tõdemus, et lapse õiguste ja heaolu tagamise seiramiseks on eelkõige oluline regulaarne, usaldusväärne ja toetav vestlus perega, kodukülastused ning seonduvad juhtumiplaani koostamised, ellu viimised ja üle vaatamised. Selline lapse ja pere tasandil seiramine peab aitama juhtumipõhiselt tagada tuge ja abi lapse kasvamiseks. Osaliselt sellise seiramise käigus tekkivad andmed kajastatakse andmekogus STAR, mis on loodud juhtumikorralduse põhimõttel läbiviidava sotsiaaltöö korraldamiseks. Samas ei ole STAR-i kogutavad andmed eesmärgipärased ja piisavad, et seirata omavalitsuse või keskvalitsuse tasandil laste õiguste ja heaolu tagamist lapsendamisel ja hooldusperre paigutamisel. Näiteks juhtumiplaanide standardiseerimine ning standardselt analüüsitavaks muutmine koormaks liialt lastekaitsetöötajaid ning andmed nii või teisti ei oleks vahetud pere või laste hinnangud heaolule või toele heaolu parandamiseks.

Teiste riikide seiresüsteemi kogemuste ülevaade osutas, et Ühendkuningriikides ja Hollandis kasutatakse lapse õiguste ja heaolu seiramiseks täiendavalt küsitlusi, mille kaudu saadakse teavet selle kohta, milline on asendushooldusel olevate laste heaolu. Ka Eesti seiresüsteemi võiks täiendada seire, mille eesmärk oleks koguda üle kõigi lapsendaja- ja hooldusperede üldistatavat tagasisidet ning kasutada seda strateegiliselt lastekaitseüsteemi toimimise arendamiseks ja parendamiseks. Kuna selline seiramine ei oleks isikustatud lapse või pere tasandil, siis see ei annaks hinnangut, kas konkreetse pere või lapse õigused ja heaolu on tagatud, kuid aitaks üle kõigi lapsendaja- ja hooldusperede teha vajadusel muudatusi lastekaitsetöös ning lapsendamise ja hooldusperre paigutamise korralduses. Sellise seiramisega kogutavad hinnangud asendushoolduse süsteemi toimimise kohta oleksid avalikud – neid saaksid kasutada nii kohalike omavalitsuse ja keskvalitsuse asutused kui ka tugiorganisatsioonid laste ja pere toetamise parendamiseks.

Regulaarse iga-aastase küsitluse vormis kogutaks informatsiooni eelkõige laste ja nende hoolduspere vanemate ning lapsendajate heaolu, toimetuleku, neid mõjutavate tegurite, abivajaduse ning õiguskaitse ja teenuste teadlikkuse, kättesaadavuse ja kvaliteedi hindamiseks. Informatsiooni analüüsimisel hinnatakse erinevusi kohalike omavalitsuste lõikes ja riigi keskmisega ning erineva asendushoolduse vormi lõikes. Küsimustik koostatakse võimalikult lihtne ja väikest vastamise koormust tekitavalt – eelkõige küsitakse kümnekond valikvastustega küsimust ning lisaks avatud küsimus, kus pere ja laps saab jagada täiendavalt oma kogemust.

Küsitluse sihtrühmaks on nii lapsed kui nende hoolduspere vanemad ning lapsendajad. Küsimustele vastamine on lastele ja peredele anonüümne ja vabatahtlik. Sealhulgas juhendamiste sihiks on tagada lapsele privaatsus küsimustele vastamisele. Vastavalt lapse vanusele kohendatakse küsimustikku, kuid küsimustik on suunatud lastele alates 10 eluaastast.

5.5. Kokkuvõte

Tuginedes kirjanduse analüüsile sh välisriikide kogemuse analüüsile, uuringu raames läbiviidud intervjuudele on selge, et praegune hooldusperede ning lapsendajaperede probleemide, arengute ning vajaduste kaardistamine peab olema tõhusam. Uuringust selgus, et praeguses KOV-i lastekaitse poolt korraldatavas perede seiramises on probleeme nii perede ning KOV-i töötajate omavahelise usalduse tekkimisega, mistõttu võivad pere probleemid üha kuhjuda ning lastekaitsetöötajal ei ole võimalik detailselt ja sisukalt juhtumiplaani täita. Selleks, et usaldus pere ning KOV-i spetsialisti vahel kasvaks, on oluline, et kodukülastused oleksid eriti algusfaasis praegusest oluliselt sagedamad. Samas ei saa loota, et sagedasemad pere ja KOV-i spetsialisti kohtumised lahendavad täielikult pere poolse KOV-i spetsialisti usaldamatuse probleemi. Probleemi teise lahendusena töötatakse välja tugispetsialisti teenus – tugispetsialist kannab ühelt poolt pere nõustaja rolli, kuid teisalt lihtsustab ta ka KOV-i spetsialisti ülesannet võimalikult detailselt täita lapse heaolu arengu plaani, tehes koostööd KOV-i spetsialistiga ning jagades talle pere arengutest ja probleemidest infot. Lisaks on tugispetsialistil oluline roll lapsendajaperede seiramisel ning toetamisel. Kuivõrd hetkel ei ole lapsendajaperede seiramine pärast lapsendamise kohtuotsust seadusega ette nähtud (ning tuginedes intervjuudele, siis pered ka ei soovi seda, et riik nende ellu sekkuks), peab neil olema ikkagi võimalus tugispetsialisti näol tuge saada.

Lisaks sellele, et perede vajadused saavad kaardistatud ning neile pakutakse tuge individuaalsel tasandil, on oluline seirata hooldusperedes või lapsendajaperes elavate laste ning nende hoolduspere/lapsendajapere vanemate arenguid ka riiklikul tasandil. Selleks on oluline, et SKA töötaks välja üleriigilise uuringu, mis võimaldab neil koguda laiemat tagasisidet ning lähtuvalt sellest teha vajadusel süsteemis muudatusi.

Käesoleva uuringu põhjal valminud seiresüsteemi osapooled, nende rolli ning üldise protsessi kirjelduse võtab kokku Joonis 7.

JOONIS 7. SEIRESÜSTEEMI OSAPOOLED NING NENDE ROLLID

Seiresüsteemi osapooled ning nende rollid			
SKA	KOV-i lastekaitse spetsialist	Tugispetsialist	Pere ja laps
- Seiresüsteemi üldine koordinaator - loob raamistiku, töötab välja asjakohased juhendid ja abimaterjalid, pakub koolitusi ning jagab parimaid praktikaid erinevatele osapooltele - Edendab võrgustikutööd erinevate osapoolte vahel - Töötab välja hoolduspere vanematele ja lastele ning KOV-i lastekaitsetöötajatele abistava töölehe võtmeteemadega kodukülastuse ettevalmistamiseks - Töötab välja tugispetsialisti teenuse, käivitab ning tutvustab teenust osapooltele - Korraldab iga-aastast üleriigilist hooldusperede seiramist	- Vastutab lapse heaolu ja käekäigu eest - Kogub ja analüüsib regulaarselt infot lapse ja tema hoolduspere vanema(te) olukorra, heaolu ja vajaduste kohta - Koostab lapse hooldusperre paigutamise algsaatsi lapse kohanemiskaarti - Korraldab kodukülastuse hooldusperre esimesel kuul vähemalt ühe korra. Seejärel külastab hooldusperet 2; 3 ning 6 kuu möödumisel; teise aasta möödudes iga 6 kuu möödumisel, kuid vajadusel sagedamini - Kodukülastusel vestleb eraldi nii hoolduspere vanematega ning lastega ja vajadusel ka teiste pereliikmetega; vestlusel lähtub eelkõige lapse heaolu arengu plaanist ning vajadusel lapse heaolu kolmnurgast ning abistavast töölehest võtmeteemadega ja küsimustega - Koostab lapse heaolu arengu plaani (HEA plaan), täiendab seda regulaarselt koostöös hooldusperega ning perele määratud tugispetsialistiga + teiste oluliste osapooltega - Viib läbi lapse heaolu arengu plaani ülevaatamisi ehk hindamisi esimest korda 3 kuu möödudes (hinnatakse kohanemiskaarti), seejärel 6 kuu möödudes ning edaspidi vähemalt 1 kord aastas, tehes eelneva perioodi põhjal järeldusi ning seades uusi eesmärke ning sõlmides uusi kokkuleppeid - Korraldab lapse kohanemiskaarti ja heaolu arengu plaani ülevaatamiseks ehk hindamiseks ühise arutelu hooldusvanema(te)ga, tugispetsialistiga, võimalusel lapse ning teiste vajalike osapooltega	- On toeks lapsendaja- ja hooldusperedele: - nõustab hooldusperre/lapsendajapere vanemaid ja last igapäevaelus tekkivate küsimuste ja muredega - toetab peresid lapse bioloogiliste vanematega suhtlemisel - selgitab välja hooldusperre/lapsendajapere vanemate või lapse teenuse- või koolitusvajaduse ja suunab neid teenusele või koolitusele - On perega suhtluses proaktiivne - võtab sobivaks hinnatud perega ooteperioodil ehk enne lapse perre paigutamist ühendust korra kvartalis ning külastab peret pärast lapse perre paigutamist esimesel aastal kord kuus, teisel aastal kord kvartalis ning sealt edasi vähemalt kord poolaastas - Helistab hooldusperre vanematele esimesel kuul vähemalt iga nädal, teisel kuul iga kahe nädala tagant ning edaspidi korra kuus - Teeb koostööd KOV-i lastekaitsetöötajaga ning aitab kaasa lapse heaolu arengu plaani täiendamise ning hindamisega	- Nii hoolduspere vanem kui ka lapsendajapere vanem teab, kelle poole oma murede ja probleemide korral pöörduda - Töötab kaasa usaldusväärse suhte tekkimisele KOV-i lastekaitse spetsialisti ning tugispetsialistiga - Osaleb vajalikel teenustel ning koolitustel - Hoolduspere vanem ning võimalusel ka laps täidab kodukülastusteks ettevalmistumisel abistava töölehe, kus on kirjas peamised võtmeteemad ning küsimused; sh analüüsib ennast - Hoolduspere vanem ning võimalusel ka laps aitab kaasa lapse heaolu arengu plaani täitmisel ning hindamisel; sh osaleb ühistel aruteludel KOV-i spetsialistiga, tugispetsialistiga ning teiste oluliste osapooltega - Hooldus- ja lapsendajapere (sh laps) osaleb iga-aastases üleriigilises uuringus

Allikas: Autori koostatud

6. Kokkuvõte ja soovitus

Käesoleva töö eesmärgiks oli kaardistada lapsendaja- ja hooldusperede hetkeolukord ehk nende probleemid ja vajadused ning selle pinnalt töötada välja lapsendamise ja lapse hooldusperre paigutamise järgne seiresüsteem. Seiresüsteemi väljatöötamisel tugineti välisriikide kogemuse ning kirjanduse ja intervjuude analüüsile.

Töö tulemustest selgus, et lapsendaja- ja hooldusperede praeguses tugi- ja seiresüsteemis on mitmeid kitsaskohti. Intervjuudest ilmnas, et praeguse seiresüsteemi suurimaks takistuseks on eelkõige usaldamatus pere ja KOV-i spetsialistide vahel, kuivõrd pered ei julge enda probleeme alati ametnikega jagada. Probleemi teine ots peitub selles, et hetkel on KOV-i lastekaitsetöötajatel kohustus pere heaolu jälgida kodukülastuste kaudu vaid 2 korda aastas, mis ei ole piisav. Samuti tuli intervjuudest välja, et KOV-ide suutlikkus on erinev ning sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad ei pruugi omada suurt kogemuste pagasit hooldusperre paigutatud laste ja hoolduspere vanematega tegelemisel ja suhtlemisel (kuivõrd mõnes omavalitsuses oma hooldusperesid väga vähe). Ka hooldusperre paigutatud lapse juhtumiplaani täitmine ei ole tänases süsteemis nii põhjalik ja sisukas kui peaks. Järgnevalt on välja toodud peamised soovitus

- Selleks, et pakkuda lapsendaja- ja hooldusperedele suuremat tuge ning muuhulgas toetada ka KOV-i spetsialistide tööd perede seiramil, soovitame SKA-l välja töötada ja käivitada tugispetsialisti teenuse. Tugispetsialist on inimene, kes annaks peredele infot, nõustaks, kuulaks ära ning samal ajal jälgiks aktiivselt ja regulaarselt ka lapse arengut ning toetaks KOV-i spetsialisti lapse heaolu arengu plaani täiendamisel. Tugispetsialist annab ühelt poolt perele võimaluse jagada enda rõõme ja muresid usaldusväärse isikuga, kes on pidevalt nende kõrval, ning teisalt aitab tugispetsialist KOV-i spetsialistil jälgida ja toetada lapse arengut hooldusperes. Tugispetsialist peaks omama teadmisi lastekaitse süsteemist, olema kursis lastekaitsetöö alustega ning eelistatult PRIDE-teadlik inimene või PRIDE koolitaja. Kuigi lapsendajaperedel ei ole kohustust ega sageli ka soovi jääda pärast lapsendamise kohtuotsust KOV-i vaatevälja, siis peab ka neil olema võimalus pärast lapsendamist tugispetsialisti teenust kasutada. Tugispetsialisti teenuse väljatöötamine hõlmab ka võrgustikutööd ning erinevatele osapooltele teenuse tutvustamist.
- Praeguses süsteemis koostatakse laste heaolu hindamise seiramiseks juhtumiplaan, mida KOV-i lastekaitsetöötajal on kohustus perioodiliselt üle vaadata ning vajaduse korral muuta. Juhtumiplaan on ühtlasi kõigi osapoolte jaoks üks tähtsamaid dokumente, kus on kirjas kõik olulised kokkulepped. Nimetus „juhtumiplaan“ viitab keeleliselt üksiksündmusele (Eesti keele seletava sõnaraamatu kohaselt on juhtum võrdeline üksiksündmusega) ning on näide ametnikukesksest sõnavarast. Kuivõrd sõnadel on oma mõjuväli, siis teeme ettepaneku, et **juhtumiplaan nimetataks ümber lapse heaolu arengu plaaniks ehk lühendina HEA plaan**. Nimetus „lapse heaolu arengu plaan ehk HEA plaan“ kirjeldab paremini selle dokumendi olemust ja eesmärki seades ka keeleliselt esikohale lapse heaolu ning vältides lapse arengu toetamise taandamist üksikjuhtumile.

- Selleks, et lapsendaja- ja hooldusperede vajadused saaksid paremini märgatud, on oluline, et KOV-i spetsialistide ning perede omavaheline usaldus kasvaks. Kuivõrd hetkel on KOV-i spetsialistide kohustus hooldusperesid külastada vaid 2 korda aastas, siis selgus nii välisriikide kogemuse kui ka intervjuude analüüsist, et seda on selgelt vähe. Usalduse tekke aluseks on tihe kontakt ning seetõttu on oluline, et nii KOV-i spetsialistid kui ka tugispetsialist on hooldusperega suhtlemisel proaktiivsed. Soovitame muuta kodukülastuste kohustust nii, et **esimesel kuul külastab KOV-i lastekaitsetöötaja peret vähemalt ühe korra, soovituslikult esimese nädala möödumisel. Seejärel toimuvad kodukülastused 2; 3 ning 6 kuu möödumisel. Peale esimese poolaasta möödumist toimuvad külastused iga 6 kuu möödumisel ehk 2 korda aastas, kuid vajadusel sagedamini.** Ühtlasi peaks HEA plaani ülevaatamine ehk hindamine toimuma esimest korda 3 kuu möödumisel (hindatakse kohanemisplaani), seejärel 6 kuu möödumisel ning edaspidi vähemalt korra aastas.
- Intervjuudest ilmnes, et KOV-i spetsialistid vajaksid suuremat tuge kodukülastuste korraldamisel ning hoolduspere laste ja vanematega suhtlemisel. Selleks, et toetada KOV-i spetsialistide tööd hooldusperede seiramil ning vajaduste kaardistamisel ja toe pakkumisel, on oluline, et neil oleks kodukülastuste korraldamisel võimalik tugineda toetavale abimaterjalile/meelespeale, mis hõlmab teemasid ja küsimusi, mida peaks vestlusel lapse ja perega läbi käima. Ka hooldusperedel peaks olema võimalus enne kodukülastuse toimumist läbi mõelda viimase perioodi olulisemad sündmused, probleemid ja kordaminekud. **Seega teeme ettepaneku SKA-I välja töötada KOV-i lastekaitsetöötaja kodukülastuse meelespea ehk lühikese töölehe, mis lähtuks eelkõige lapse heaolu kolmnurgast (vt võimalikku näidisversiooni meelespeast ptk 5.4) ning abistava töölehe ka hoolduspere vanema(te)le ja lapsele võtmeteemade ja küsimustega.** Lisaks sellele, on **väga oluline** pakkuda KOV-i lastekaitsetöötajatele praktilisi ja rollimängudel põhinevaid ja hoolduspere laste spetsiifikat silmas pidavaid koolitusi, mis toetaksid neid hooldusperedega suhtlemisel ja nende vajaduste märkamisel ja hindamisel. **Samuti peaks KOV-i lastekaitsetöötajaid koolitama traumateadlikumaks.**
- Individuaalsel tasandil tehtava ehk juhtumipõhise seire eesmärgiks on kaardistada konkreetse pere ja lapse probleemid ja vajadused. Samas ei anna juhtumipõhine seire võimalust kaardistada laiemalt ehk nõ riigi tasandil lapsendaja- ja hooldusperede olukorda, vajadusi ja arenguid. Selleks **soovitame välja töötada täiendava üleriigilise seire, mille eesmärk oleks koguda üle kõigi lapsendaja- ja hooldusperede üldistatavat tagasisidet ning kasutada seda strateegiliselt lastekaitsesüsteemi toimimise arendamiseks ja parendamiseks.** Kuna selline seiramine ei oleks isikustatud lapse või pere tasandil, siis see ei annaks hinnangut, kas konkreetse pere või lapse õigused ja heaolu on tagatud, kuid aitaks üle kõigi lapsendaja- ja hooldusperede teha vajadusel muudatusi lastekaitsetöös ning lapsendamise ja hooldusperre paigutamise korralduses.

Selleks, et nii lapsendaja- kui ka hooldusperede heaolu ja turvatunne oleks tagatud, on oluline, et neil oleks ümber tugisüsteem. Käesolevas töös väljapakutud muudatusettepanekud on üks viis, kuidas perede heaolu tõsta, kuid samas ei olnud antud töö eesmärk leida lahendusi kõigile asendushoolduse süsteemi probleemidele. Seega, peab arvestama, et ainult seiramisega perede

kõiki probleeme ei lahenda ning on veel mitmeid probleeme laiemas asendushoolduse tugisüsteemis, millele peaks samuti tulevikus rõhku panema.

7. Kasutatud kirjandus

- Abrahamse, S., Gardeniers, M., Werner, C. (2019). Waarom stoppen pleegouders? Publieksversie. <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Waarom-stoppen-pleegouders-Publieksversie.pdf>
- Adoption Services. (2020a). Cijfers. (*Lapsendamise statistika*). <https://adoptie.nl/adoptie/cijfers/>. Vaadatud 26.08.2020.
- Adoption Services. (2020b). Adopting a child. https://adoptie.nl/wp-content/uploads/2017/03/Adopting_a_Child_brochure_internetversie.pdf
- Adoption Services. (2020c). VIB-G. <https://adoptie.nl/adoptieouders/vib-g/>
- Anderson, D. (2006). Post-Adoption Services: Needs of the Family. *Journal of Family Social Work*, 9(3), 19–33. https://doi.org/10.1300/J039v09n03_02
- Barth, R. P., Berry, M., Yoshikami, R., Goodfield, R. K., & Carson, M. L. (1988). Predicting Adoption Disruption. *Social Work*, 33(3), 227–233. <https://doi.org/10.1093/sw/33.3.227>
- Barth, R. P., & Miller, J. M. (2000). Building Effective Post-Adoption Services: What Is the Empirical Foundation? *Family Relations*, 49(4), 447–455. JSTOR.
- Berry, M., Propp, J., & Martens, P. (2006). The use of intensive family preservation services with adoptive families. *Child & Family Social Work*, 12, 43–53. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00426.x>
- Department of Education. (2015). *The Children Act 1989 guidance and regulations Volume 2: Care planning, placement and case review*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/441643/Children_Act_Guidance_2015.pdf
- Dhami, M. K., Mandel, D. R., & Sothmann, K. (2007). An evaluation of post-adoption services. *Children and Youth Services Review*, 29(2), 162–179. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2006.06.003>
- Hoikkala, S., Kojo, R., Tervo, J., & Aaltonen, T. (2017). *Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli*.
- Karu, M., Turk, P., Suvi, H., & Biin, H. (2012). *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring*. Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Leslie H. Wind, Brooks, D., & Barth, R. P. (2007). Influences of Risk History and Adoption Preparation on Post-Adoption Services Use in U.S. Adoptions. *Family Relations*, 56(4), 378–389. JSTOR.
- McDonald, T. P., Propp, J. R., & Murphy, K. C. (2001). The postadoption experience: Child, parent, and family predictors of family adjustment to adoption. *Child Welfare*, 80(1), 71–94. Scopus.
- Niemann, S., & Weiss, S. (2012). Factors Affecting Attachment in International Adoptees at 6 Months Post Adoption. *Children and youth services review*, 34, 205–212. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.10.001>
- Palacios, J. (2007). *Guidelines on post-adoption services*. Istituto degli Innocenti-ChildONEurope.
- Pint, S. (2016). *Lapse abivajaduse hindamine lastekaitseaduse kontekstis jõgevamaa näitel* [Magistritöö]. Tallinna Ülikool. <https://omapere.ee/wp-content/uploads/2014/09/Sirje-Pint-magistrit%C3%B6%C3%B6.pdf>
- Poopuu, T. (2014). *Uus lastekaitseadus ootab rakendamist*. *Sotsiaaltöö ajakiri*(6). https://www.tai.ee/images/Artiklid/Seadus_Uus_lastekaitseadus_ootab_rakendamist.pdf

- Price, J. M., Chamberlain, P., Landsverk, J., Reid, J. B., Leve, L. D., & Laurent, H. (2008). Effects of a Foster Parent Training Intervention on Placement Changes of Children in Foster Care. *Child Maltreatment*, 13(1), 64–75. <https://doi.org/10.1177/1077559507310612>
- Reilly, T., & Platz, L. (2004). Post-Adoption Service Needs of Families with Special Needs Children: Use, Helpfulness, and Unmet Needs. *Journal of Social Service Research*, 30(4), 51–67. https://doi.org/10.1300/J079v30n04_03
- Rolock, N., & Testa, M. F. (2007). *Conditions of children in or at risk of foster care in Illinois: An assessment of their safety, stability, continuity, permanence, and well-being*.
- Ryan, S. D., Hinterlong, J., Hegar, R. L., & Johnson, L. B. (2010). Kin adopting kin: In the best interest of the children? *Children and Youth Services Review*, 32(12), 1631–1639. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.06.013>
- Snaith, J. (2020). *Hooldusperede vanemate kogemused ja vajadused hooldusperede tugiteenuste osas* [Magistritöö]. Tallinna Ülikool.
- Sotsiaalkindlustusamet. (2020).
- Sotsiaalministeerium. (2013). *Laste ja perede arengukava 2012-2020*. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/lpa_2012-2020_taiendatud_2013.pdf
- Sotsiaalministeerium. (2014). *Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat*. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf
- Sotsiaalministeerium. (2018). *Asendus- ja järelhooldus*. <https://www.sm.ee/et/asendus-ja-jarelhooldus>
- Tensbek, H. (2011). *Lapsendajate ootused ja tegelikkus* [Magistritöö]. Tallinna Ülikool.
- UN General Assembly. (2010). *Guidelines for the Alternative Care of Children: Resolution / adopted by the General Assembly, 24.02.2010, A/RES/64/142*. https://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf
- Waid, J., & Alewine, E. (2018). An exploration of family challenges and service needs during the post-adoption period. *Children and Youth Services Review*, 91, 213–220. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.06.017>
- Wright, L., & Flynn, C. C. (2006). Adolescent adoption: Success despite challenges. *Children and Youth Services Review*, 28(5), 487–510. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2005.06.004>

8. LISA Intervjuude metoodika

II etapis viiakse läbi intervjuud lapsendaja- ja hooldusperedega, KOV lastekaitse- ja sotsiaaltöötajatega ning lapsendaja- ja hooldusperesid jt kasu- ja toetavate organisatsioonide esindajatega.

Laiendatud intervjuukava sisaldab ka juhiseid intervjuueerimiseks, sealhulgas juhiseid kontakteerumiseks, intervjuus osalemiseks ja intervjuu salvestamiseks nõusoleku küsimuseks, intervjuu juhtimiseks ja intervjuu salvestamiseks jne.

Intervjuueeritava nõusolekul intervjuud salvestatakse ja transkribeeritakse. Salvestamisega ja/või transkribeerimisega mittenõustumise korral teeb intervjuueerija intervjuu käigus märkmeid ning koostab vahetult pärast intervjuu läbiviimist intervjuu kokkuvõtte.

Intervjuude eesmärgipäraseks ja inforikkaks läbiviimiseks viiakse enne intervjuusid, pärast esimesi intervjuusid ja vajadusel ka täiendavalt, intervjuude teostamise perioodil, intervjuueerijate ja uuringumeeskonna analüütikute osalusel läbi seminare.

Kuigi laiendatud intervjuukava hõlmab ka juhiseid intervjuu läbiviimiseks, arutatakse seminarides ühiselt läbi intervjuukava (nii teemad kui ka üksiküsimused) ja juhised. Tulemusrikkaks andmekogumiseks on oluline, et intervjuueerijad mõistaksid läbinisti uuringu ja intervjuude eesmärgi, et intervjuu käigus suunavate küsimuste abil intervjuusid fookuses hoida ja tarvilikele teemadele juhtida.

Päraste esimeste intervjuude läbiviimist hinnatakse intervjuukavade ja juhiste sobivust ning materjale kohendatakse vajadusel ilmnunud probleemkohtade lahenduste ja parima praktika toel.

I Intervjuud lapsendaja- ja hooldusperedega

EESMÄRK

- ❖ Intervjuude kaudu toimub perede olukorra ja vajaduste kaardistamine, sealhulgas hinnangute kogumine praegusele või tulevasele korraldusele

SIHTRÜHM JA VALIMISTRATEEGIA

- ❖ 16 intervjuud (kas individuaalsed või mõnel juhul sobivusel ka grüpiintervjuud) lapsendaja- ja hooldusperedega.
- ❖ Valimisse kaasatakse minimaalselt kaheksa lapsendanud peret ning hooldusperet.
- ❖ Kummastki pere tüübist peaks olema ka vene keelt kõnelevaid peresid, kuna eesti ja vene peredel võivad olla erinevad murekohad.
- ❖ Pered kaasatakse Eesti eri piirkondadest (ehk siis võimalusel kõigist maakondadest), et tagada varieeruvus võimalustes.
- ❖ Perede kontaktid edastab töö läbiviijale Tellija.

SPIKRIKS INTERVJUEERIJALE ENNE INTERVJUUD

- ❖ Tervitus- ja tänusõnad osalejale
- ❖ Intervjueerija tutvustus
- ❖ Lühüülevaade uuringust – Tutvustada uuringut ja selle valguses intervjuu eesmärki. Lisaks rõhutada, kuidas intervjueeritava panus on oluline, et me jõuaksime selle eesmärgini. Rääkida üle, et oluline on eelkõige inimese/perre isiklik kogemus. Seega rääkida võib vabalt ja oma sõnadega, ei ole õigeid või valesid vastuseid.
- ❖ Informeeritud nõusolek. Kinnitada intervjueeritavale, et kasutame intervjuu tulemusi ainult üldistatud kujul – ühtegi nime ega tsitaati intervjueeritava isikuga ei seosta; paluda luba intervjuu salvestamiseks. Tuletada meelde, et ei pea rääkima ebamugavatest või delikaatsetest asjadest, kui ei soovi.
- ❖ Põhireeglite tutvustamine. Informeerida, et räägitakse ligikaudu tund ning julgustada vajadusel märku andma pauside või muude katkestuste vajaduse osas.

INTERVJUUKAVA

1. Alustuseks igaks juhuks täpsustada intervjueeritavale perele, et edaspidi on juttu just tema pere kogemustest, olukorrast, ootustest.
2. Palun rääkige alustuseks oma perest. Rääkige oma pere lugu hoolduspereks saamisel või lapsendamisel ja lapse perre tuleku järgselt.
3. Millised on teie pere positiivsed kogemused lapse perre tuleku järgselt? Mis on teie perele valmistanud rõõmu, mis on teie kogemuse järgi hästi läinud, mille eest sooviksite toetajaid tunnustada?
4. Millised on olnud teie pere sammud valmistumisel hoolduspereks saama või lapsendamisel ja lapse perre tuleku järgselt? Millised on olnud teie pere vajadused, väljakutsed, probleemid, mida te teadsite ette või mis tuli teie perele üllatusena/ettenägematult lapse perre tuleku järgselt?
5. Millist toetust, tuge teie pere ettevalmistamise plaani järgi vajas ja sai? Millist toetust, tuge olete vajanud ja saanud lapse perre tuleku järgselt?

6. Kuidas muutus teie pere peale tuge, toetust? Kuidas tugi-abi aitas teie pere ning lapsendatud last või hooldamisele võetud last? Mis te arvate, milline oleks olnud teie pere ja perre tulnud lapse käekäik ilma selle toetada?
7. Kui saaksite midagi muuta, siis mida muudaksite hoolduspereks saamise järgse või lapsendamise järgsele toetusele? Miks?
8. Millised väljakutsed, probleemid, abivajadused jäid toetada ja lahenduseta? Miks teie pere kogemuse järgi sobivate lahenduste otsimine ja leidmine on jäänud vajaka?
9. Mida muudaksite selles osas, kuidas saite pere vajaduste osas toetajatele märku anda või kuidas toetajad juhtisid tähelepanu võimalikele muredele ja tähelepanu vajavatele küsimustele lapse perre tuleku järgselt? Millised on teie pere tähelepanekud ja ettepanekud seiresüsteemi osas?
10. Millist tähelepanu vajavad teie hinnangul teised pered, kes on lapsendanud või lapse hooldada võtnud? Miks? Millised oleksid teie ettepanekud, kuidas seda tähelepanu pakkuda teistele peredele?
11. Lõpetuseks palun öelge, kui vajalik on teie pere seisukohast üldiselt tähelepanu, toetus perele kasvamiseks ning perre tulnud lapsele heaolu ja kasvamise tagamiseks?
12. Kas Teil on endal veel mingeid täpsustusi või ettepanekuid hoolduspereks saamise või lapsendamisega seotud kogemuse osas?

INTERVJUUKAVA TEINE LÄHENEMINE

Alustuseks igaks juhuks täpsustada intervjuueeritavale perele, et edaspidi on juttu just tema pere kogemustest, olukorrast, ootustest.

1. Hoolduspereks/ lapsendajaks saamine: Palun rääkige alustuseks oma perest. Rääkige oma pere lugu hoolduspereks saamisel või lapsendamisel. Millised olid teie pere sammud valmistumisel hoolduspereks saama või lapsendamisel?
2. Lapse perre tulek? Senine kogemus peale lapse perre tulekut (nii pos kui neg):
 - a. Lapse perre tulek ja (esmane) kohanemine. Kuidas see toimus? Mis on kohanemisperioodist meelde jäänud? Nii positiivset kui negatiivset? Mida nendest teadsite te ette ja mis tuli teie perele üllatusena?
 - b. Kas lapse perre tulek vastas ootustele? Kui ei, siis mis oli teisiti?
 - c. Millised on teie pere kogemused peale lapse perre tulekut? Alustame positiivsetest - mis on teie perele valmistanud rõõmu, mis on teie kogemuse järgi hästi läinud?
 - d. Millised on olnud teie pere väljakutsed ja probleemid lapse perre tuleku järel?
3. Vajadused ja lahendused:
 - a. Millised on olnud teie vajadused nende kogemuste/probleemide taga? Millist tuge te olete vajanud? On teil olnud, kelle poole või kuhu pöörduda?

- b. Millised vajadused on saanud kaetud? Kuidas? Kust või kellelt olete abi saanud? Millise muutuse see on kaasa toonud (muutus teile ja/või lapsele)?
 - c. Mis on olnud olulisemaks toeks, milleta jäämist te ei pea mõeldavaks? Mille eest sooviksite toetajaid tunnustada?
 - d. Millised vajadused, mured, küsimused on jäänud lahenduseta? Mis põhjusel, te arvate, see on nii juhtunud/jäänud?
4. Ootused:
- a. Kuidas te olete saanud anda või annate oma vajadustest märku? Kellele? Kirjeldage tugisüsteemi/-võrgustikku enda ümber? Kelle poole ja kuhu te saate pöörduda?
 - b. Kuidas teie vajadusi on märganud (küsitud proaktiivselt, reageeritud pöördumistele)?
 - c. Mis on toiminud ja mis mitte?
 - d. On teil siin (vajaduste seiramises) soove või muudatusettepanekuid?
5. Kokkuvõte:
- a. Milliseks hindate oma pere heaolu lapse perre tuleku järel? Mis on olulisemad tegurid, mis teie hinnangul on mõjutanud teie heaolu? Millistel perioodidel ja/või põhjustel (lapse areng/vanus, periood teie või teie lapse elus, möödunud aeg perre tulekust vmt) on heaolu kannatada saanud?
 - b. Kokkuvõtvalt, millist mõju olete märganud, et lapse perre tulek on kaasa toonud? Mida positiivset on lapse perre tulek kaasa toonud? Millised on olnud raskused, mis on tekkinud seoses lapse perre tulekuga?
 - c. Millised on teie senise kogemuse pinnalt teie peamised toimetulekuviisid ja ressursid, millele toetute? Mis teid hoiab ja toetab?
 - d. On teil endal täpsustusi või kommentaare teemade kohta, mida peate oluliseks lapse perre tuleku järgses perioodis, kuid mida me intervjuu käigus ei katnud?

SPIKRIKS INTERVJUEERIJALE PÄRAST INTERVJUUD

- ❖ Täna ja tunnusta, et pere oli valmis oma kogemust jagama ning seeläbi ka teisi peresid abistama.
- ❖ Kinnita, et austame rääkijat ning hoiame räägitu konfidentsiaalsena, sh. kasutame intervjuu tulemusi ainult üldistatud kujul.
- ❖ Julgusta vajadusel ühendust võtma, kui tuleb täiendavaid mõtteid, mida jagada.

II Intervjuud lapsendaja- ja hooldusperesid toetavate organisatsioonidega

EESMÄRK

- ❖ Toetavatel esindusorganisatsioonidel on kindlasti kogunenud tähelepanekuid perede olukorra ja vajaduste kohta ning ka nemad on eksperdid andmaks hinnanguid praegusele seiresüsteemile ning ettepanekuid seiresüsteemi kujundamiseks.

SIHTRÜHM JA VALIMISTRATEEGIA

- ❖ Intervjueeritakse vähemalt kolme organisatsiooni
- ❖ Esindus, eestkoste organisatsiooni informandi otsustab organisatsioon.
- ❖ Organisatsiooni valiku ja kontaktid SKA poolt
- ❖ Eelkõige personaalintervjuud kui organisatsiooni kohta võib olla mitu informanti ning siis võimalusel teeme rühmaintervjuu.

SPIKRIKS INTERVJUEERIJALE ENNE INTERVJUUD

- ❖ Tervitus- ja tänusõnad osalejale
- ❖ Intervjueerija tutvustus
- ❖ Lühülevaade uuringust – Tutvustada uuringut ja intervjuu eesmärki. Lisaks rõhutada, kuidas intervjueeritava panus on oluline, et me jõuaksime selle eesmärgini. Rääkida üle, et oluline on organisatsiooni ajapikku kogunenud kogemus ja nägemus. Julgustada rääkima avatult ja oma sõnadega, seda enam, et ei ole õigeid või valesid vastuseid. Kinnitada, et räägime ka otse lapsendaja- ja hooldusperedega.
- ❖ Informeeritud nõusolek. Kinnitada intervjueeritavale, et kasutame intervjuu tulemusi ainult üldistatud kujul – ühtegi nime ega tsitaati intervjueeritava isikuga ei seosta ning intervjuu käigus räägitud kindlatest peredest, lastest või vanematest isiklikult analüüsis ei räägita. Paluda luba intervjuu salvestamiseks. Tuletada meelde, et ei pea rääkima ebamugavatest või delikaatsetest asjadest, kui ei soovi.
- ❖ Põhireeglite tutvustamine. Informeerida, et räägitakse ligikaudu tund ning julgustada vajadusel märku andma pauside või muude katkestuste vajaduse osas.

INTERVJUUKAVA

1. Alustuseks igaks juhuks täpsustada intervjueeritavale, et edaspidi on juttu just tema organisatsiooni ja personaalselt tema kogemustest ja nägemustest hoolduspereks saamise järgse või lapsendamise järgsele toetusele, aga eelkõige just perede seiramisele.
2. Palun rääkige alustuseks oma organisatsioonist ja organisatsiooni kogemusest perede toetamisel ja abistamisel. Millised on teie ja teie kolleegide kogemused peredega hoolduspereks saamise või lapsendamise järgselt?
3. Kuidas iseloomustaksid tuge-abi, mida pered saavad teie organisatsioonilt ja teistelt organisatsioonidelt/asutustelt lapsendamisel ja lapse perre tuleku järgselt? Mis on selle toe tugevused ja mis on selle toe väljakutsed?
4. Palun kirjeldage, kuidas tekib teil ja teie kolleegidel kontakt/side peredega. Millistes olukordades, etappides pered pöörduvad teie organisatsiooni poole?

5. Millised on kõige sagedasemad küsimused, mis peredel on? Millised küsimused on teie arvates kõige olulisemad, mis mõjutavad pere ja lapse heaolu ning mis vajaksid toe pakkumisel parendamist, tähelepanu?
6. Kui saaksite midagi muuta, siis mida muudaksite hoolduspereks saamise järgse või lapsendamise järgsele toetusele? Miks need lahendused parema toe ja abistamise ning pere ja lapse heaolu ja arengu?
7. Millised väljakutsed ja abivajadused jäävad praegu spetsialistidel märkamata ning tugi ja abi andmata? Miks on teie ja teie kolleegide kogemuse järgi sobivate lahenduste otsimine ja leidmine on jäänud vajaka? Kuidas praegu tuvastatakse ja kuidas peaks tuvastama abivajadust?
8. Mida muudaksite selles osas, kuidas pere vajaduste osas toetajatele märku anda või kuidas toetajad juhtisid tähelepanu võimalikele muredele ja tähelepanu vajavatele küsimustele lapse perre tuleku järgselt? Millised on teie tähelepanekud ja ettepanekud seiresüsteemi osas?
9. Kuidas peaks hindama pere toimetulekut lapsendamise ja hooldusperre paigutamise järgselt? Milline võiks olla pere hindamine, uuring, külast, et varakult märgata ning ennetada-lahendada lapsendamisega ja hooldamisega seotud väljakutseid, lapse heaolu ja kasvamist mõjutavaid väljakutseid? Mis oleksid sellise seiramise head ja vead/võimalused ja ohud?

Kas Teil on endal veel mingeid täpsustusi või ettepanekuid hoolduspereks saamise või lapsendamisega seotud kogemuse osas?

INTERVJUUKAVA TEINE LÄHENEMINE

Alustuseks igaks juhuks täpsustada intervjuueeritavale, et edaspidi on juttu just tema organisatsiooni ja personaalselt tema kogemustest ja nägemustest hoolduspereks saamise järgse või lapsendamise järgsele toetusele, aga eelkõige just perede seiramisele.

10. Organisatsioonist
 - a. Palun rääkige alustuseks oma organisatsioonist ja organisatsiooni kogemusest perede toetamisel ja abistamisel.
 - b. Milline on teie organisatsiooni roll hooldus- või lapsendajapereks saamisel ning lapse perre tuleku järel?
 - c. Kirjeldage täpsemalt, millist tuge või abi saavad pered (vanemad või laps) lapse perre tuleku järgselt?
 - d. Mis toimib selle teenuse puhul hästi ning mis pakub väljakutset?
11. Millal ja milliste küsimustega pöörduetakse. Vajadused.
 - a. Palun kirjeldage, kuidas tekib teil ja teie kolleegidel kontakt/side peredega. Millistes olukordades, perioodidel pered teie organisatsiooni poole pöörduvad?
 - b. Millised on kõige sagedasemad küsimused, millega pered pöörduvad? Millised on perede vajadused? Kas ja kuidas need aja jooksul muutuvad?

- c. Millised on vastused nendele vajadustele? Milliseid lahendusi/tuge õnnestub pakkuda? Kelle poolt? Mis töötab?
- d. Millised vajadused jäävad rahuldamata? Miks? Millised on siinkohal perede ootused?
- e. Kas oskaksite ja tahaksite teha ettepanekuid, millised muutused oleksid vajalikud, et perede vajadused lapse perre tuleku järel saaksid paremini rahuldatud?
- f. Kuidas need muutused mõjutaksid perede heaolu?

12. Seiramine

- a. Millised pere vajadused lapse perre tuleku järel on need, mida märgatakse piisavalt vara, et õigeaegselt reageerida? Mis seda võimaldab? (Nt kas need on hästi teada või ette ennustatavad? Abivajadus esineb kõigil ühetaoliselt ja sarnasel ajaperioodil, spetsialistid on selleks hästi ette valmistatud vmt?)
- b. Millised abivajadused jäävad praegu spetsialistidel õigeaegselt märkamata? Mis on selle tinginud? Mille see kaasa toob lahenduste otsimisel ja sobiva toe pakkumisel?
- c. Kuidas praegu abivajadust tuvastatakse? Mis teie kogemuse järgi töötab hästi?
- d. Mis on praeguse abivajaduse märkamise nõrgad kohad?
- e. On teil oma kogemusele tuginedes ettepanekuid, kuidas peaks tuvastama abivajadust lapse perre tuleku järel? Kas midagi on vaja teha teisiti, rohkem või vähem?
- f. Kas ja kuidas peaks hindama pere toimetulekut lapse perre paigutamise järel? Milliseid erinevaid tegevusi (hindamine, külastus, uuring, erinevate näitajate jälgimine vmt) võiks teie hinnangul rakendada?
- g. Milline oleks teie ettekujutuses hea ja terviklik seiresüsteem lapse perre paigutamise järel, et probleemid ja väljakutsed oleksid piisavalt vara märgatud, et võimalik oleks kas ennetamine või varajane sekkumine ning seeläbi tagatud nii lapse areng kui lapse ja pere heaolu?
- h. Mis on sellise seiramise/süsteemi eeldused? Sellise lahenduse plussid ja võimalikud miinused.

On teil endal täpsustusi või kommentaare, mida peate oluliseks lapse perre tuleku järgses perioodis, kuid mida me intervjuu käigus ei katnud?

SPIKRIKS INTERVJUEERIJALE PÄRAST INTERVJUUD

- ❖ Täna ja tunnusta, et organisatsioon ja esindaja oli valmis oma nägemust ja kogemust jagama ning seeläbi ka peresid abistama. Küsi, kas organisatsioonis on veel eksperte, kellega täiendav rääkimine oleks tarvilik ja kasulik.
- ❖ Kinnita, et austame rääkijat ning hoiame räägitu konfidentsiaalsena, sh. kasutame intervjuus räägitut ainult üldistatud kujul ja mitte isikustatult.
- ❖ Julgusta vajadusel ühendust võtma, kui tuleb täiendavaid mõtteid, mida jagada.

III Intervjuud kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajate ja sotsiaaltöötajatega

EESMÄRK

- ❖ Lastekaitsetöötajatel ja sotsiaaltöötajatel on kindlasti kogunenud tähelepanekuid perede olukorra ja vajaduste kohta ning nõnda on nemad eksperdid andmaks hinnanguid praegusele seiresüsteemile ning tegema ettepanekuid seiresüsteemi kujundamiseks.

SIHTRÜHM JA VALIMISTRATEEGIA

- ❖ Intervjueeritakse vähemalt kaheksat lastekaitse- või sotsiaaltöötajat
- ❖ Lastekaitse- või sotsiaaltöötajad on erinevatest piirkondadest (Põhja-Eesti, Lõuna-Eesti, Ida-Eesti ja Lääne-Eesti).
- ❖ Omavalitsuse valiku ja kontaktid SKA poolt
- ❖ Eelkõige personaalintervjuud kui organisatsiooni kohta võib olla mitu informanti ning siis võimalusel teeme rühmaintervjuu.

SPIKRIKS INTERVJUEERIJALE ENNE INTERVJUUD

- ❖ Tervitus- ja tänusõnad osalejale
- ❖ Intervjueerija tutvustus
- ❖ Lühikäsitla uuringust – Tutvustada uuringut ja eesmärki. Lisaks rõhutada, kuidas intervjueeritava panus on oluline, et me jõuaksime selle eesmärgini. Rääkida üle, et oluline on eksperdi/sotsiaaltöötaja/lastekaitsetöötaja ajapikku kogunenud kogemus ja nägemus. Julgustada rääkima avatult ja oma sõnadega, seda enam, et ei ole õigeid või valesid vastuseid. Kinnitada, et räägime ka otse lapsendaja- ja hooldusperedega.
- ❖ Informeeritud nõusolek. Kinnitada intervjueeritavale, et kasutame intervjuu tulemusi ainult üldistatud kujul – ühtegi nime ega tsitaati intervjueeritava isikuga ei seosta ning intervjuu käigus räägitud kindlatest peredest, lastest või vanematest isiklikult analüüsis ei räägita. Paluda luba intervjuu salvestamiseks. Tuletada meelde, et ei pea rääkima ebamugavatest või delikaatsetest asjadest, kui ei soovi.
- ❖ Põhireeglite tutvustamine. Informeerida, et räägitakse ligikaudu tund ning julgustada vajadusel märku andma pauside või muude katkestuste vajaduse osas.

INTERVJUUKAVA

1. Alustuseks igaks juhuks täpsustada intervjueeritavale, et edaspidi on juttu just tema kogemustest ja nägemustest hoolduspereks saamise järgse või lapsendamise järgsele toetusele, aga eelkõige just perede seiramisele.
2. Palun rääkige alustuseks oma kogemusest perede toetamisel ja abistamisel. Millised on teie ja teie kolleegide kogemused peredega hoolduspereks saamise või lapsendamise järgselt?
3. Kuidas iseloomustaksid tuge-abi, mida pered saavad lapsendamisel ja lapse perre tuleku järgselt? Mis on selle toe tugevused ja mis on selle toe väljakutsed?
4. Palun kirjeldage, kuidas tekib teil ja teie kolleegidel kontakt/side peredega. Millistes olukordades, etappides pered pöörduvad teie organisatsiooni poole? Millistes olukordades teie pöörduate pere poole?

5. Millised on kõige sagedasemad küsimused, mis peredel on? Millised küsimused on teie arvates kõige olulisemad, mis mõjutavad pere ja lapse heaolu ning mis vajaksid toe pakkumisel parendamist, tähelepanu?
6. Kui saaksite midagi muuta, siis mida muudaksite hoolduspereks saamise järgse või lapsendamise järgsele toetusele? Miks need lahendused parema toe ja abistamise ning pere ja lapse heaolu ja arengu?
7. Millised väljakutsed ja abivajadused jäävad praegu spetsialistidel märkamata ning tugi ja abi andmata? Miks on teie ja teie kolleegide kogemuse järgi sobivate lahenduste otsimine ja leidmine on jäänud vajaka? Kuidas praegu tuvastatakse ja kuidas peaks tuvastama abivajadust?
8. Mida muudaksite selles osas, kuidas pere vajaduste osas toetajatele märku anda või kuidas toetajad juhtisid tähelepanu võimalikele muredele ja tähelepanu vajavatele küsimustele lapse perre tuleku järgselt? Millised on teie tähelepanekud ja ettepanekud seiresüsteemi osas?
9. Kuidas peaks hindama pere toimetulekut lapsendamise ja hooldusperre paigutamise järgselt? Milline võiks olla pere hindamine, uuring, külastus, et varakult märgata ning ennetada-lahendada lapsendamisega ja hooldamisega seotud väljakutseid, lapse heaolu ja kasvamist mõjutavaid väljakutseid? Mis oleksid sellise seiramise head ja vead/võimalused ja ohud? Mida sellise seiresüsteemi rakendamine eeldaks erinevatelt asutustelt ja nende töötajatelt?
10. Kas Teil on endal veel mingeid täpsustusi või ettepanekuid hoolduspereks saamise või lapsendamisega seotud kogemuse osas?

INTERVJUUKAVA TEINE LÄHENEMINE

Alustuseks igaks juhuks täpsustada intervjuueeritavale, et edaspidi on juttu just tema kogemustest ja nägemustest hoolduspereks saamise järgse või lapsendamise järgsele toetusele, aga eelkõige just perede seiramisele.

1. Organisatsioonist
 - a. Palun rääkige alustuseks oma kogemusest perede toetamisel ja abistamisel.
 - b. Milline on teie (või teie kolleegide) roll hooldus- või lapsendajapereks saamisel ning lapse perre tuleku järel?
 - c. Kirjeldage täpsemalt, millist tuge või abi saavad pered (vanemad või laps) lapse perre tuleku järgselt?
 - d. Mis toimib selle teenuse puhul hästi ning mis pakub väljakutset?
2. Millal ja milliste küsimustega pöördutakse. Vajadused.
 - a. Palun kirjeldage, kuidas tekib teil ja teie kolleegidel kontakt/side peredega. Millistes olukordades, perioodidel pered teie poole pöörduvad? Millal pöördute teie pere poole?

- b. Millised on kõige sagedasemad küsimused, millega pered pöörduvad? Millised on perede (olulisimad) vajadused? Kas ja kuidas need aja jooksul muutuvad?
- c. Millised on vastused nendele vajadustele? Milliseid lahendusi/tuge õnnestub pakkuda? Kelle poolt? Mis töötab?
- d. Millised vajadused jäävad rahuldamata? Miks? Millised on siinkohal perede ootused?
- e. Kas oskaksite ja tahaksite teha ettepanekuid, millised muutused oleksid vajalikud, et perede vajadused lapse perre tuleku järel saaksid paremini rahuldatud?
- f. Kuidas need muutused mõjutaksid perede heaolu?

3. Seiramine

- g. Millised pere vajadused lapse perre tuleku järel on need, mida märgatakse piisavalt vara, et õigeaegselt reageerida? Mis seda võimaldab? (Nt kas need on hästi teada või ette ennustatavad? Abivajadus esineb kõigil ühetaoliselt ja sarnasel ajaperioodil, spetsialistid on selleks hästi ette valmistatud vmt? Selle vajaduse rahuldamiseks on häid teenusepakkujaid?)
- h. Millised abivajadused jäävad praegu õigeaegselt märkamata? Mis on selle tinginud? Mille see kaasa toob lahenduste otsimisel ja sobiva toe pakkumisel?
- i. Kuidas praegu abivajadust tuvastatakse? Mis teie kogemuse järgi töötab hästi?
- j. Mis on praeguse abivajaduse märkamise nõrgad kohad?
- k. On teil oma kogemusele tuginedes ettepanekuid, kuidas peaks tuvastama abivajadust lapse perre tuleku järel? Kas midagi on vaja teha teisiti, rohkem või vähem?
- l. Kuidas toimib koostöö teie ja tuge pakkuvate organisatsioonide vahel abi vajaduse märkamisel ja toe pakkumisel? Milliseid muudatusi te teeksite, kuidas pere vajadustest toetajatele märku anda või kuidas toetajad saaksid reageerida võimalikele muredele või tähelepanu vajavatele küsimustele.
- m. Kas ja kuidas peaks hindama pere toimetulekut lapse perre paigutamise järel? Milliseid erinevaid tegevusi (hindamine, külastus, uuring, erinevate näitajate jälgimine vmt) võiks teie hinnangul rakendada?
- n. Milline oleks teie ettekujutuses hea ja terviklik seiresüsteem lapse perre paigutamise järel, et probleemid ja väljakutsed oleksid piisavalt vara märgatud, et võimalik oleks kas ennetamine või varajane sekkumine ning seeläbi tagatud nii lapse areng kui lapse ja pere heaolu?
- o. Mis on sellise seiramise/süsteemi eeldused? Sellise lahenduse plussid ja võimalikud miinused.

On teil endal täpsustusi või kommentaare, mida peate oluliseks lapse perre tuleku järgses perioodis, kuid mida me intervjuu käigus ei katnud?

SPIKRIKS INTERVJUEERIJALE PÄRAST INTERVJUUD

- ❖ Täna ja tunnusta, et sotsiaaltöötajate, lastekaitsetöötajat, kes oli valmis oma nägemust ja kogemust jagama ning seeläbi ka peresid abistama. Küsi, kas omavalitsuse on veel eksperte, kellega täiendav rääkimine oleks tarvilik ja kasulik.
- ❖ Kinnita, et austame rääkijat ning hoiame räägitu konfidentsiaalsena, sh. kasutame intervjuus räägitut ainult üldistatud kujul ja mitte isikustatult.
- ❖ Julgusta vajadusel ühendust võtma, kui tuleb täiendavaid mõtteid, mida jagada.

